

BANKACILAR

MAKALE

Dr. Abdurrahman Korkmaz
Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Rekabet Derecesi:
Bresnahan-Lau Modeli'nden Kanıtlar

Ozan Cangürel
Risk Yönetimi Açısından Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu
Hesaplanmasında İpoteklerin Durumu

Ali Tolga Erendaç
Banka Kartı veya Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanımında
Kart Hamilinin Hukuki Sorumluluğu

Soner Altaş
Anonim Şirketlerce Tahvil Çıkarılması

KONFERANS-SEMİNER

Türk Bankacılık Sektöründe Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün
Finansmanı ile Mücadele

Açılış Konuşmaları
Varol Civil, Mürsel Ali Kaplan, Mehmet Şimşek

Oktay Üstün
Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı İle Mücadele Konusundaki
Yasal Düzenlemeler

Alpaslan Çakır
Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanının Engellenmesi:
Banka Riskleri ve Uyum Programının Oluşturulması

Sinan Gürten
Risk Bazlı Müşteri Tanınması: Temel Yaklaşım ve Uygulama Prensipleri

Tahir Cem Berik
Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı ile Mücadele Açısından Dış
Ticaret İşlemlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Faruk Elieyioğlu
Şüpheli Olarak Değerlendirilecek Hususlar ve Türkiye'de Karşılaşılan Aklama
Yöntemleri (Örnekler ve Vaka Analizleri)

BANKACILAR

Yayın türü : Yerel süreli
Basım yeri : İstanbul
Yılı : 21
Sayısı : 74 - Eylül 2010

Türkiye Bankalar Birliği adına İmtiyaz Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Doç. Dr. Ekrem Keskin

Genel Yayın Yönetmeni:

Melike Mumcu

Yayın Koordinatörleri:

Emre Alban İnan
Pelin Ataman Erdönmez

Yayın Danışmanları:

Ali Güngör
Buket Himmetoğlu
Prof. Dr. Ahmet Kıрман
Prof. Dr. Seza Reisoğlu
B. Cahit Sabır
Özcan Uludağ
Tuğra Yazar

Dağıtım Sorumlusu:

Hacer Çimen

İdare Merkezi:

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat:13
34340 Etiler-İSTANBUL
Tel : 212-282 09 73
Faks : 212-282 09 46

Baskı-Yapım

Yazın Basın Yayın Matbaacılık Trz.Tic.Ltd.Şti
Maltepe Mh. Çiftehavuzlar Cd. Prestij İş
Mrk. No:27/806 K:9 Zeytinburnu / İstanbul
Tel: 0212 565 01 22
Sertifika No:12028

Bankacılar Dergisi 3 ayda bir yayımlanır.
Para ile satılmaz.

Bu yayın TBB internet sitesinde
(www.tbb.org.tr) yer almaktadır.

ISSN 1300-0217 (Basılı)
ISSN 1307-8631 (Elektronik)
Sertifika No: 17188

Bankacılar Dergisi

- Bankacılar dergisi, ekonomi, finans ve bankacılık konularında yapılan çalışmalarını ilgili çevrelerin bilgisine sunmak amacıyla yayımlanmaktadır.

- Dergide makale olarak yer verilen yazılar için konunun uzmanı hakemlerin görüşleri alınmaktadır.

- Dergiye gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir.

- Basılması istenilen yazılar derginin arka iç kapağında belirtilen yazı ve biçim kurallarına uygun olarak hazırlanmalı ve değerlendirmeye girmek üzere,

Bankacılar Dergisi
Türkiye Bankalar Birliği
Bankacılık ve Araştırma Grubu Başkanlığı
Nispetiye Cad. Akmerkez
B3 Blok Kat.13
Etiler- İSTANBUL

adresine gönderilmelidir.

- Dergide yayımlanan yazılar Türkiye Bankalar Birliği'nin resmi görüşlerini yansıtmaz, yazar ve görüş sahiplerini bağlar.

- Dergide yer alan çalışmalar kaynak gösterilmek suretiyle izinsiz yayımlanabilir.

- Yayımlanacak yazılarda yazım kurallarına ve biçime ilişkin değişiklikler yapılabilir veya bunların yapılması yazardan istenebilir.

- Dergide yayımlanmayan yazılar yazarlara geri gönderilmez.

- Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde Bankacılar dergisi yazılı ve elektronik ortamda olmak üzere tüm yayın haklarına sahiptir.

İçindekiler

MAKALE

Dr. Abdurrahman Korkmaz Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Rekabet Derecesi: Bresnahan-Lau Modeli'nden Kanıtlar	3
Ozan Cangürel Risk Yönetimi Açısından Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu Hesaplanmasında İpoteklerin Durumu	20
Ali Tolga Erendaç Banka Kartı veya Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanımında Kart Hamilinin Hukuki Sorumluluğu	26
Soner Altaş Anonim Şirketlerce Tahvil Çıkarılması	42

KONFERANS-SEMİNER

Türk Bankacılık Sektöründe Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı ile Mücadele	
Açılış Konuşmaları Varol Civil Mürsel Ali Kaplan Mehmet Şimşek	53
Oktay Üstün Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı İle Mücadele Konusundaki Yasal Düzenlemeler	59
Alpaslan Çakır Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanının Engellenmesi: Banka Riskleri ve Uyum Programının Oluşturulması	69
Sinan Gürten Risk Bazlı Müşteri Tanınması: Temel Yaklaşım ve Uygulama Prensipleri	74
Tahir Cem Berik Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı ile Mücadele Açısından Dış Ticaret İşlemlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar	87
Faruk Elieyioğlu Şüpheli Olarak Değerlendirilecek Hususlar ve Türkiye'de Karşılaşılan Aklama Yöntemleri (Örnekler ve Vaka Analizleri)	95

Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Rekabet Derecesi: Bresnahan-Lau Modeli'nden Kanıtlar

Dr. Abdurrahman Korkmaz*

1. Giriş

Türkiye ekonomisi, Bank Kapital T.A.Ş ile Etibank A.Ş'nin 27 Ekim 2000 tarihinde Ta-sarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'na devredilmesi ile başlayan sistemik bir bankacılık krizi tecrübe etmiştir. Kasım 2000 krizi olarak da nitelenen söz konusu süreç, Şubat 2001'de gerçekleşen bir para krizini de öncelemiştir. Esasen bu durum, Kaminsky ve Reinhart (2000) tarafından "ikiz krizler" (twin crises) olarak adlandırılan ve bankacılık krizi ile para krizi ara-sındaki etkileşime vurgu yapan yaklaşım ile de oldukça uyumludur. Kaminsky ve Reinhart (2000) tarafından ulaşılan ampirik bulgulara göre; bankacılık krizi, para krizinin öncüsü ol-makla birlikte para krizi de bankacılık krizinin derinleşmesine yol açmaktadır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 15 Mayıs 2001 tarihinde Ka-sım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin bankacılık sektörü üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ve bankacılık sistemine ilişkin yapısal sorunları gidermeyi amaçlayan kapsamlı reformlardan oluşan bir program açıklamıştır. Yeniden Yapılandırma Programı olarak adlandırılan ve bir sonraki kısımda ana hatları ile tartışılacak olan söz konusu programın en önemli hedefinin; Türk mevduat bankacılığı sektörüne ilişkin rekabet derecesinin artırılmasından ziyade söz konusu sektörün etkinliğinin artırılması olduğu iddia edilebilir. Bu çalışma; Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren ortalama bir firmanın piyasa gücünü belirlemeyi ve 2001 yılı sonrasında söz konusu ortalama firmanın piyasa gücünde herhangi bir yönde deği-şim meydana gelip gelmediğini test etmeyi amaçlamakta ve böylece Türk mevduat bankacı-lığı sektörünün daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulabilmesi adına herhangi bir müdahaleye gereksinim duyup duymadığı yönünde bir fikir vermeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın geri kalan kısmı, belirlenen söz konusu amaca ulaşabilmek adına şu şekil-de organize edilmiştir: İkinci bölümde bankacılık krizlerinin arkasında yatan temel dinamikler yanında gerçekleşen bankacılık krizlerinin ekonominin geneline yayılmasını engellemeye ve sektörü yeniden yapılandırmaya yönelik politika seçenekleri üzerinde durulmuş ve böylece Yeniden Yapılandırma Programı'nın daha etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi amaçlan-mıştır. Üçüncü bölüm, çalışmanın temel aracı olan Bresnahan-Lau Modeli'nin kapsamlı bir şekilde tanıtılmasına ayrılmıştır. Çalışmada yararlanılan veri seti ile ekonometrik yöntemle ise dördüncü bölümde yer verilmektedir. Son olarak beşinci bölümde de, elde edilen ampirik bulguların değerlendirilmesine çalışılmıştır.

2. Yeniden Yapılandırma Programı: Strateji ve Temel Hedefler

Bankalar, yükümlülükleri büyük ölçüde kısa vadeli mevduatlardan; varlıkları ise, genellik-le yatırımcılara ve tüketicilere vermiş oldukları kısa ve uzun vadeli borçlardan oluşan finansal araçlardır (Demirgüç-Kunt ve Detragiache, 1998). Uzun vadeli yatırımları, yaratmış olduğu kısa vadeli yükümlülüklerle finanse eden bankacılık sektörü, bir dizi temel riskle de karşı karşıyadır:

i) Kredi Riski: Verilen kredilerin tahsil edilememe olasılığından kaynaklanmaktadır. Kredi riski-nin gerçekleşmesi halinde varlıkların değeri yükümlülükleri karşılayamaz hale gelecektir.

ii) Likidite Riski: Sahip olunan aktiflerin nakde çevrilmesinde karşılaşılan güçlükler nede-

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Vakıfkebir Meslek Yüksekokulu.

niyle *de jure* olarak karşılanabilen yükümlülüklerin *de facto* olarak yerine getirilememesi olasılığından kaynaklanmaktadır.

iii) Faiz Riski: Bankacılık sektöründe açılan krediler, çoğunlukla sabit bir faiz oranı üzerinden verilmiş olup; toplanan mevduatlara nazaran da çok daha uzun vadeli. Bu nedenle, faiz oranlarında meydana gelen bir artış; yükümlülüklerin yükselmesine yol açarken varlıkların değerini ise pek etkilememektedir. Dolayısıyla, faiz oranlarında meydana gelen bir yükseliş, bankacılık sektörünün ulusal para birimi cinsinden kısa pozisyona düşme olasılığını artırmaktadır.

iv) Kur Riski: Bankacılık sektörü, uzun vadeli varlıklarını yalnızca topladığı kısa vadeli mevduatlarla değil; aynı zamanda yarattığı uluslararası yükümlülüklerle de finanse etmektedir. Dolayısıyla, döviz kurunda meydana gelen bir yükseliş; ulusal para birimi cinsinden verilen kredilerin maliyetini artırarak bankacılık sektörünün yetersiz bir duruma düşmesine neden olabilmektedir.

v) Makroekonomik Riskler: Mali ve parasal istikrar ile ödemeler bilançosunun bozulmasına yol açabilecek tüm etmenler, bankacılık sisteminin karşı karşıya kalabileceği; kredi, likidite, faiz ve kur risklerinin gerçekleşmesine neden olabilmektedir.

vi) Banka Paniği Riski: Mudilerin, bankacılık sisteminin zora düştüğünü algılayarak veya bu yönde temelsiz bir algıya kapılarak mevduatlarını çekmek istemeleridir. Banka paniğinin arkasında yatan temel güdü; "ilk gelen-ilk hizmet alır" (first come-first served) kuralıdır. Bu riskin gerçekleşmesi halinde de, bankacılık sisteminin karşı karşıya kalabileceği; kredi, likidite, faiz ve kur risklerinin gerçekleşmesi söz konusu olabilmektedir.

Bankacılık sektörünün, yukarıda sıralanan risklerden biri veya bir kaçının gerçekleşmesi nedeni ile öz sermayesi yanında serbest ve zorunlu rezervlerinin de önemli bir kısmını yitirmesi; "sistemik bankacılık krizi" (systemic banking crisis) olarak adlandırılır. Burada kullanılan sistemik ifadesi, söz konusu olumsuz etkilerin bankacılık sisteminin genelini kapsadığını ima etmektedir.

Caprio ve Klingebiel (1997), merkez bankasının finansal sisteme ilişkin bir sıkıntının baş gösterdiği fikrine kapılması halinde sistemik bankacılık krizinden bahsedilebileceğini savunmaktadır.

Bankacılık krizinin ortaya çıkması sonrasında uygulamaya koyulan politikalar ise, iki kısma ayrılmaktadır. "kontrol altına alma politikaları" (containment policy) ve "çözümleme politikaları" (resolution policies). Halen yaşanmakta olan bir bankacılık krizinin, reel sektöre de yansımaları engellemek ve sisteme yönelik olarak oluşan güven kaybını ortadan kaldırmak amacıyla uygulamaya koyulan acil önlemleri ifade eden kontrol altına alma politikaları; temel olarak aşağıda sıralanan müdahalelerden oluşmaktadır (Laeven ve Valencia, 2008):

i) Mevduat konvertibilitesinin, bankacılık sistemini mudilerin geri ödeme taleplerinden korumak amacıyla askıya alınması

ii) Bankacılık sistemine yönelik olarak koyulan düzenleme amaçlı kuralların yumuşatılması

iii) Bankacılık sistemine yönelik acil likidite desteği

iv) Mevduatların kamu garantisi altına alınması

Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin olarak uygulamaya koyulan uzun vadeli müdahalelerden oluşan çözümleme politikaları ise, temel olarak aşağıdaki düzenlemelerden oluşmaktadır (Laeven ve Valencia, 2008):

- i) Koşullu kamu sübvansiyonları ile sıkıntılı alacakların sistem dışına çıkarılması
- ii) Borçların affedilmesi
- iii) Sıkıntılı alacakları çözümlenmek amacıyla söz konusu alacakları satın alacak bir kamusal varlık yönetim şirketi kurulması
- iv) Finansal kurumların kamunun da yardımı ile özellikle yabancılara satılması
- v) Finansal kurumların kamusal yardım yolu ile fon enjekte edilerek yeniden değerlendirilmesi

Bankacılık krizleri, yukarıda yapılan açıklamaların da işaret ettiği üzere; oldukça yüksek maliyetli kamusal müdahalelere girişilmesini gerektirmektedir. Bu müdahalelerin maliyeti ise, esasen vergi yükümlüleri tarafından finanse edilir. Bu nedenle, bankacılık sektörünün kriz dışı dönemlerde de yakından izlenmesi ve hatta düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak, bankacılık sektörüne ilişkin olarak yapılacak düzenlemeler; açık veya örtülü hükümet garantilerine yol açarak ahlaki tehlike (moral hazard) probleminin gözden kaçırılmasına veya banka varlıklarının banka yöneticilerinin kişisel faydalarını maksimize edecek kredilere yönlendirilmesini ifade eden "looting" problemine de yol açmamalıdır. Dolayısıyla, bankacılık sektörüne yönelik düzenlemelerin; fayda-maliyet analizine dayalı olarak toplumsal refahı optimize edecek şekilde yapılandırılmaları gerekmektedir. Bankacılık krizlerinin oluşumuna ve kriz sonrası uygulamaya koyulan politikalara ilişkin olarak yapılan bu kısa açıklamaların ardından Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile Yeniden Yapılandırma Programı'nın ele alınmasına geçilebilir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini doğuran ortam, 2000 yılında uygulamaya koyulan Enflasyonu Düşürme Programı'nın temel çerçevesinin açıklanması ile kolayca anlaşılabilir. Söz konusu ortam, Yeniden Yapılandırma Programı içerisinde şu şekilde tasvir edilmektedir (BDDK, 2001):

- i) Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur.
- ii) Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, bankacılık kesimi faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi altında yüksek faizli kaynaklara uzun süre bağımlı kalmamak yönünde hareket etmiştir. Diğer yandan, döviz sepetinin hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış olması, yabancı para cinsinden kaynakları Türk Lirası cinsinden kaynaklara göre daha cazip hale getirmiştir. Bu çerçevede, bankaların bir bölümü kaynaklarının kısa vadeli ve döviz cinsinden, kullanımlarının ise uzun vadeli ve Türk Lirası cinsinden gelişmesi yönünde bir eğilim içine girmeye başlamıştır.
- iii) 2000 yılında bankacılık sektörünün aktif yapısında da belirgin bir değişim gözlenmiş ve kredilerin payında önemli bir artış olurken, likiditesi yüksek olan menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Krediler içinde özellikle tüketici kredilerinde çok hızlı bir artış gözlenmiş ve tüketici kredileri bir önceki yılsonuna göre yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Kredilerde dikkat çeken bir diğer gelişme, mevduattaki yapının tersine, yabancı para cinsinden kredilerdeki artışın sınırlı kalması, Türk Lirası cinsinden kredilerin ise önemli oranda artış göstermesidir. Aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığı daha da artmıştır.

Enflasyonu Düşürme Programı, görüldüğü üzere uygulamaya koyulmasının üzerinden daha bir yıl bile geçmeden bankacılık sistemini tehdit eden temel risklerin iç içe geçmesi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, sistemik bir bankacılık krizinin gerçekleşmesi için eksik kalan

tek şey; söz konusu risklerden herhangi birini harekete geçirecek bir tetikleyicidir. Bank Kapital T.A.Ş.'in ve de özellikle Etibank A.Ş.'nin 27 Ekim 2000 tarihinde TMSF'na devredilmesi, finansal piyasalarda Kasım ayının ortalarından itibaren tırmanmaya başlayan baskının adım adım krize dönüşmesi için gerekli olan nihai tetikleme gerçeğe dönüşmüştür¹. Yılı sonuna yaklaştığı için bankalar başta olmak üzere; sahip oldukları açık döviz pozisyonlarını kapatma amacı güden iktisadi birimlerin döviz talebinde ortaya çıkan artış; bir yandan döviz kuru taahhüdünde bulunmuş Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) döviz rezervlerinin erimesine, diğer yandan da döviz talebini finanse etmek için ortaya çıkan likidasyon sürecinin bir sonucu olarak faiz oranlarının hızla yükselmesine yol açmıştır. Finansal piyasalarda ortaya çıkan bu çalkantıyı tolere edebilmek amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından sağlanan ek rezerv kolaylığı da, ilk kez para krizlerini sabit döviz kuru rejiminin devamı ile uyumsuz iktisat politikalarının bir sonucu olarak ele alan Krugman (1979) tarafından işaret edildiği gibi nihai krizi yalnızca bir süreliğine ertelemiştir. Nitekim, 2000 yılında uygulamaya koyulan Enflasyonu Düşürme Programı, 19 Şubat 2001'de gerçekleşen para krizi neticesinde terk edilmiştir.

Önceki kısımda değinildiği üzere; gerçekleşen bir sistemik bankacılık krizi sonrasında uygulamaya koyulan politikalar; gerçekleşen krizin etkilerinin reel sektöre de yansımaları engellemek ve sisteme yönelik olarak oluşan güven kaybını ortadan kaldırmak amacıyla uygulamaya koyulan acil önlemleri ifade eden kontrol altına alma politikaları ile bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin olarak uygulamaya koyulan uzun vadeli müdahalelerden oluşan çözümlene politikaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin bankacılık sektörü üzerinde yarattığı tahribatın rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla BDDK tarafından 15 Mayıs 2001 tarihinde açıklanan Yeniden Yapılandırma Programı da, elbette bahse konu olan her iki türden politikayı da ihtiva etmektedir.

Kontrol altına alma politikaları, temel olarak Yeniden Yapılandırma Programı'nın "Bankacılık Sisteminin Mali ve Operasyonel Yapısının Güçlendirilmesi" başlığı altında açıklanmış olup aşağıda özetlenen düzenlemelerden oluşmaktadır:

i) Kamu bankalarına, çok yüksek tutarlara ulaşan nakit açıklarını gidermeleri ve yasal sermaye yeterliliği rasyosunu tutturabilmeleri amacıyla Hazine tarafından kaynak aktarılmıştır. Ayrıca, kamu bankalarının söz konusu nakit açıklarına yol açan temel faktör olan görev zararlarına ilişkin olarak 1984 yılından itibaren istihsal edilmiş 97 adet kararname de yürürlükten kaldırılmış ve kamu bankalarının yönetimi ortak yönetim kuruluna devredilmiştir.

ii) TMSF bünyesinde bulunan bankalara Hazine'den kaynak aktararak mali yapıları güçlendirilmiş ve söz konusu bankalardan bazıları birleştirilirken bazılarının da şube ve personel sayıları azaltılmıştır.

iii) BDDK tarafından özel bankalardan mali durumlarına ilişkin olarak günlük bazda bilgi alınmaya başlanmış ve ayrıca sermaye yeterliliği dikkate alınarak sermaye artırımı veya sermaye benzeri kredi temini ile yeniden yapılanma stratejilerine ilişkin taahhüt mektupları alınmıştır.

Çözümlene politikaları ise, temel olarak Yeniden Yapılandırma Programı'nın "Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler" başlığı altında açıklanmıştır:

i) Bankacılık sistemini daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak, sektörün dayanıklılığını geliştirecek ve sektöre güveni kalıcı kılacak yasal düzenlemelerin bir bölümü, Bankalar Kanunu'nda gerçekleştirilen değişiklikler içerisinde ele alınmıştır.

ii) Bilanço içi ve dışı tüm faaliyetlerin kayıt altına alınması suretiyle şeffaflığın sağlanmasını ve hatta zorunlu kılınması amaçlayan Muhasebe Uygulama Yönetmeliği'nin yayımlanması planlanmaktadır².

iii) BDDK, Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı arasında etkin bir koordinasyon mekanizması kurulması amaçlanmıştır.

iv) Uzun vadeli tasarruflar yanında sektördeki birleşme ve devralma faaliyetlerini de teşvik edecek bir vergi politikası geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Yeniden Yapılandırma Programının özellikle de “Bankacılık Sisteminin Mali ve Operasyonel Yapısının Güçlendirilmesi” başlığı altında getirdiği düzenlemelerin, sektörde faaliyet gösteren kamu bankalarının sektör üzerinde yol açtığı olumsuz etkileri rehabilite etmek, söz konusu olumsuz etkilere yol açan kaynakları kurutmak ve TMSF bünyesindeki bankaların güçlendirilmesi suretiyle sektörün etkinliğini artırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, “Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler” başlığı altında yapılan düzenlemeler de, görüldüğü üzere hem sektörün etkinliğinin hem de sektördeki rekabet derecesinin artırılması amacını taşımaktadır. Dolayısıyla, Türk mevduat bankacılığı sektörünün faaliyet gösterdiği piyasa yapısının rekabet yönünden herhangi bir eksikliğe sahip olmadığı yönünde yapılabilecek olan bir tespit, sektördeki rekabet derecesinden ziyade sektörün etkinliğini artırmaya yönelik düzenlemeler getiren Yeniden Yapılandırma Programı’nın lehinde bir argüman olarak da kullanılabilir.

Aşağıda yer verilen bir dizi tabloda ise, Kasım 2000 bankacılık krizi ile söz konusu kriz neticesinde uygulamaya koyulan Yeniden Yapılandırma Programı’nın sektöre yönelik etkilerine ilişkin bazı öncü bilgilere yer verilmektedir. Tablo 1’den görüldüğü üzere; Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı, Aralık 2009 itibarıyla Kasım 2000 krizi sonrasında neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Bu azalışın en önemli nedeni ise, özel sermayeli yerli banka sayısındaki çarpıcı düşüştür.

Tablo 1: Türk Mevduat Bankacılığı Piyasasında Faaliyet Gösteren Firma Sayıları

	Eylül 2000	Aralık 2000	Aralık 2008	Aralık 2009
Mevduat Bankası Sayısı	61 (%100)	61 (%100)	32 (%100)	32 (%100)
1) Kamusal Sermayeli	4 (%6.56)	4 (%6.56)	3 (%9.38)	3 (%9.38)
2) Özel Sermayeli	31 (%50.82)	28 (%45.90)	11 (%34.38)	11 (%34.38)
3) TMSF	8 (%13.11)	11 (%18.03)	1 (%3.13)	1 (%3.13)
4) Yabancı Sermayeli	18 (%29.51)	18 (%29.51)	17 (%53.13)	17 (%53.13)
-Türkiye’de Kurulu	5 (%8.20)	5 (%8.20)	11 (%34.38)	11 (%34.38)
-Türkiye’de Şube Açan	13 (%21.31)	13 (%21.31)	6 (%18.75)	6 (%18.75)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren kamusal ve özel sermayeli yerli firmaların nispi aktif büyüklüklerinin Kasım 2000 krizi sonrasında Aralık 2009 itibarıyla neredeyse hiç değişmediği anlaşılmaktadır. Nispi aktif büyüklüklerindeki esas değişim, Aralık 2000 itibarıyla (11)’e ulaşan TMSF bünyesindeki bankaların büyük ölçüde yabancıları satılmasından kaynaklanmış gözükmektedir:

Tablo 2: Türk Mevduat Bankacılığı Piyasasında Faaliyet Gösteren Firma Grupları Aktif Büyüklüğü

(1000 TL)				
	Eylül 2000	Aralık 2000	Aralık 2008	Eylül 2009
Mevduat Bankaları	91.740.093 (%100)	99.451.277 (%100)	682.936.916 (%100)	739.407.553 (%100)
1) Kamusal Sermayeli	31.991.409 (%34.87)	35.706.807 (%35.90)	207.701.884 (%30.41)	239.003.410 (%32.32)
2) Özel Sermayeli	51.548.573 (%56.19)	49.401.705 (%49.67)	369.603.091 (%54.12)	393.761.270 (%53.25)
3) TMSF	3.063.763 (%3.34)	8.697.949 (%8.75)	834.387 (%0.12)	798.798 (%0.11)
4) Yabancı Sermayeli	5.136.348 (%5.60)	5.644.816 (%5.68)	104.797.554 (%15.35)	105.844.075 (%14.31)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Sektörde faaliyet gösteren firma gruplarının sahip olduğu mevduatların, beklendiği gibi nispi aktif büyüklükleri ile oldukça uyumlu olduğu gözlenmektedir. Buradaki esas değişimin de TMSF bünyesindeki bankaların yabancılara satışı ile ilişkili olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'de sunulan veriler; Yeniden Yapılandırma Programı'nın yukarıda sıralanan amaçları ile oldukça uyumlu gözükmektedir. Mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren firma sayısında gözlenen azalış, TMSF bünyesindeki bankaların birleştirme ve/veya satış yoluyla tekrar sistem içerisine dahil edilmiş olması ve belki de en önemlisi sektöre yönelik yabancı sermaye girişinin sağlanmış olması yukarıdaki değerlendirmenin temel gerekçesidir.

Tablo 3: Türk Mevduat Bankacılığı Piyasasında Faaliyet Gösteren Firma Grupları Mevduat Büyüklüğü (1000 TL)

	Eylül 2000	Aralık 2000	Aralık 2008	Eylül 2009
Mevduat Bankaları	64.946.605 (%100)	68.442.406 (%100)	453.484.686 (%100)	483.155.461 (%100)
1) Kamusal Sermayeli	24.828.518 (%38.23)	27.606.261 (%40.34)	161.274.826 (%35.56)	178.084.850 (%36.86)
2) Özel Sermayeli	31.946.745 (%49.19)	29.791.986 (%43.53)	231.940.125 (%51.15)	243.037.292 (%50.30)
3) TMSF	6.211.040 (%9.56)	8.827.476 (%12.90)	35.644 (%0.01)	31.748 (%0.01)
4) Yabancı Sermayeli	1.960.302 (%3.02)	2.216.683 (%3.24)	60.234.091 (%13.28)	62.001.571 (%12.83)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

3. Bresnahan-Lau Modeli

Bresnahan (1982) ve Lau (1982) tarafından önerilen bir talep yaklaşımı ile bir trans-log (transcendental logarithmic) maliyet fonksiyonundan hareket eden Shaffer (1989, 1993); marjinal maliyet ile piyasa fiyatı arasındaki farktan yararlanarak herhangi bir sektöre ilişkin rekabet derecesinin ampirik olarak belirlenebileceğini önermiştir. Trans-log fonksiyonlar, bağımlı değiş-

ken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin fonksiyonel yapısı tam olarak bilinmediğinde kullanılmaktadır. Söz konusu fonksiyon türü, genel bir ifadeyle bilinmeyen gerçek fonksiyona ikinci dereceden bir Taylor serisi yakınlştırmasıdır. Çalışmada, trans-log maliyet fonksiyonu yardımıyla elde edilen arz denklemi ile talep denklemi; eşanlı olarak tahmin edilecek ve böylece Türk mevduat bankacılığı sektörüne ilişkin rekabet derecesinin belki de daha doğru ifadesi ile söz konusu sektörde faaliyet gösteren ortalama bir firmanın piyasa gücünün değerlendirilmesine çalışılacaktır.

Herhangi bir sektöre ilişkin talep fonksiyonu, yapılan bu açıklamaların ardından şu şekilde yazılabilir:

$$Q = D(P, E, \alpha) + \varepsilon \quad Q = D(P, E, \alpha) + \varepsilon \quad (1)$$

(1)'de yer alan (Q), çıktı miktarını; (P), piyasa fiyatını; (E), dışsal değişkenler vektörünü; (α), talep denklemine ilişkin olarak tahmin edilecek parametreler vektörünü; (ε) ise, hata terimini temsil etmektedir. Analiz edilen sektöre ilişkin gerçek (true) marjinal hasılat fonksiyonu da, (1) numaralı talep denkleminde hareket eden Bresnahan (1982) takip edilerek şu şekilde yazılabilir³:

$$MR = P + h(Q, E, \alpha) \quad (2)$$

Söz konusu sektörde gözlenen (perceived) marjinal hasılat fonksiyonu ise, şu şekilde ifade edilmektedir:

$$MR = P + \lambda h(Q, E, \alpha) \quad (3)$$

(3)'de yer alan (λ), piyasa gücünün belirlenmesine ilişkin olarak tahmin edilecek parametreyi; (h) ise, piyasa talebinin yarı-esnekliğini (semi-elasticity) temsil etmektedir:

$$h = \frac{Q}{\frac{\partial Q}{\partial P}} \quad (4)$$

(3) numaralı denklemde yer alan (λ)'nin sıfır olması; söz konusu sektörün, tam rekabet şartları altında faaliyet gösterdiği anlamına gelirken; bir olması ise, söz konusu sektörde monopolcü bir firmanın faaliyet gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Son olarak söz konusu katsayının sıfır ve bir arasında hesaplanması da, sektördeki eksik rekabet derecesinin belirlenmesi yolunda bilgi sağlamaktadır. Shaffer (1993), (λ)'nin sektördeki rekabet derecesini belirleyen bir endeks olmanın yanı sıra; toplam çıktının rekabetçi denge düzeyinden sapma derecesini de belirlediğini vurgulamaktadır. Mevcut fiyat, rekabetçi fiyat düzeyinden (marjinal

maliyet) $\left[-\frac{\lambda Q}{\frac{\partial Q}{\partial P}} \right]$ kadar saparken; mevcut miktar, rekabetçi miktar düzeyinden $[\lambda Q]$ kadar sapmaktadır. (λ)'nin tahmin edilebilmesi için Shaffer (1993) takip edilerek ters (inverse) talep ve arz denklemlerinin tahmin edilmesi gerekmektedir:

$$Q = a_0 + a_1 P + a_2 Y + a_3 Z + a_4 PY + a_5 PZ + a_6 YZ + \varepsilon_t \quad (5)$$

(5) numaralı talep denkleminde yer alan (Q), çıktı miktarını; (P), söz konusu çıktının fiyatını; (Y), dışsal bir değişken olan gelir düzeyini; (Z), yine bir dışsal değişken olan diğer malın fiyatını; son olarak (ϵ) de, ekonometrik hata terimini temsil etmektedir. (PY), (PZ) ve (YZ) ise, talep denklemini yönlendiren ve (λ)'nin belirlenmesi için gerekli olan bağlantı terimleridir (interaction terms)⁴. Lau (1982), (λ)'nin belirlenebilmesi için (5)'de verilen talep denkleminde ait (a_4) ve (a_5) katsayılarından en azından birinin istatistiksel olarak anlamlı olması gerektiğini göstermiştir. Analiz edilen sektöre ilişkin trans-log nitelikteki toplam maliyet fonksiyonu ise şu şekilde ifade edilebilir:

$$\ln C = \beta_0 + \beta_1 \ln Q + \beta_2 \ln Q^2 + \beta_3 \ln W1 + \beta_4 \ln \frac{W1^2}{2} + \beta_5 \ln W2 + \beta_6 \ln \frac{W2^2}{2} + \beta_7 \ln W1 *$$

$$* \ln W2 + \beta_8 \ln Q * \ln W1 + \beta_9 \ln Q * \ln W2$$

(6)

(6)'da verilen toplam maliyet fonksiyonunda yer alan (C), toplam maliyeti; (Q), daha önce ifade edildiği gibi çıktı miktarını; ($W1$) ve ($W2$) ise, girdi fiyatlarını temsil etmektedir. (6)'da verilen toplam maliyet denklemi yardımıyla (7)'de verilen marjinal maliyet denkleminde ulaşılabilir⁵:

$$MC = \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln(Q) + b_3 \ln(W1) + b_4 \ln(W2)]$$

(7)

(5)'de verilen talep denkleminin birliktede eşanlı olarak tahmin edilecek ikinci denklem, sektördeki firmaların girdi fiyatlarını veri kabul ederek kar maksimizasyonu yaptığı varsayımı altında türetilen arz denklemdir⁶:

$$P = - \frac{\lambda Q}{[a_1 + a_4 Y + a_5 Z]} + \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln Q + b_3 \ln W1 + b_4 \ln W2]$$

(8)

(8)'de verilen arz denkleminin birinci kısmı ($-\frac{\lambda Q}{[a_1 + a_4 Y + a_5 Z]}$), daha önce belir-
 $\left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln Q + b_3 \ln W1 + b_4 \ln W2]$ rekabetçi fiyat düzeyinden sapmasını⁷; ikinci kısmı ise, ilgili sektöre ilişkin marjinal maliyeti; diğer bir ifadeyle tam rekabetçi fiyat düzeyini ifade etmektedir. Sırasıyla (5) ve (8)'de verilen talep ve arz denklemlerinin eşanlı olarak çözülmesi sonucunda elde edilen (λ) katsayısının sıfır olması; sektörde faaliyet gösteren ortalama bir firmanın piyasa gücüne sahip olmadığından yola çıkılarak söz konusu sektörün tam rekabet şartları altında faaliyet gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır. (λ) katsayısının sıfırdan farklı olması ise, sektördeki eksik rekabet derecesinin değerlendirilebilmesini sağlamaktadır. Shaffer (1993), analiz sonucu elde edilen bulguların, sektörde faaliyet gösteren tüm firmalar için geçerli olması gerektiğini; ancak, ilgili sektörde faaliyet gösteren ortalama bir firmanın davranışlarını yansıttığını vurgulamıştır. Söz konusu modelin üstün yanı; gerek yalnızca bir firma için gerekse de tüm bir sektör için tahmin edilebilir olması yanında; yatay kesit, panel ve zaman serisi verileri ile yapılacak analizler için de uygun olmasıdır. Shaffer (1993), analiz edilen sektörde faaliyet gösteren ortalama firmanın piyasa gücünde zaman içerisinde herhangi bir değişim meydana gelip gelmediğini belirleyebilmek için; (8)'de verilen arz denkleminin alternatif bir spesifikasyonunu da önermektedir:

$$P = - \frac{\lambda Q}{[a_1 + a_4 Y + a_5 Z]} + \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln(Q) + b_3 \ln(W1) + b_4 \ln(W2)] - \frac{b_5 DQ}{[a_1 + a_4 Y + a_5 Z]}$$

(9)

(9) numaralı arz denkleminde yer verilen (D), dışsal bir kukla değişken olup; katsayısı

(b_5), bahse konu olan ortalama firmanın piyasa gücünde herhangi bir yönde değişim yaşanıp yaşanmadığını test etmektedir.

(5) ve (9) ile (5) ve (8) numaralı modellerin eşanlı olarak tahmin edilmesi neticesinde; hem (λ)'nın hem de yapısal kırılmayı test eden (b_5) katsayısının istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilebilir. Böyle bir sonuca ulaşılması halinde, Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren ortalama firmanın analiz dönemi boyunca piyasa gücüne sahip olmadığı ve de dolayısıyla sektörün analiz dönemi boyunca tam rekabet piyasası içerisinde faaliyet gösterdiği sonucuna ulaşılabilecektir. Böyle bir durumda, (5) ve (10) numaralı denklemlerin eşanlı olarak tahmin edilmesi neticesinde elde edilen katsayı değerlerine dayalı olarak çıkarımlar yapılması daha doğru olacaktır:

$$P = \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln(Q) + b_3 \ln(W1) + b_4 \ln(W2)] \quad (10)$$

Yukarıda izah edilen ve ilk kez Shaffer (1989) tarafından Amerikan bankacılık sektöründeki rekabet derecesini belirlemek için kullanılan modelden; günümüze kadar birçok çalışmada da bankacılık sektöründeki rekabet derecesini belirleyebilmek amacıyla yararlanılmıştır. Sayısı çok fazla artırılabilir bu çalışmalara; Shaffer (1993), Swank (1995), Gruben ve McComb (1999), More ve Nagy (2004), Kubo (2006), Delis ve diğerleri (2008) ile Datta (2009) örnek olarak gösterilebilir.

Türk bankacılık sektörüne ilişkin piyasa yapısı, daha önce yapılan bir dizi çalışmada da genellikle Panzar ve Rosse (1987) tarafından geliştirilen ve söz konusu yazarların adı ile anılan bir yaklaşım yardımı ile belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmaların özet bir sunumu şu şekilde yapılabilir:

Aydınlı (1996), Panzar-Rosse modeli yardımı ile sektörün 1991-1994 dönemi içerisinde monopolistik bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Ancak söz konusu yapının, monopolcü rekabet piyasası yönünde evirildiği de yine söz konusu çalışmada vurgulanmıştır. Emek (2005) ile Çelik ve Ürünveren (2009) tarafından yine Panzar-Rosse modeli yardımı ile elde edilen sonuçlar da Aydınlı (1996) ile tutarlıdır. Emek (2005)'in elde ettiği bulgular 1990-2003 dönemine ilişkin Çelik ve Ürünveren (2009) tarafından ulaşılan bulgularsa 2002-2007 dönemine ilişkindir. Ancak Çelik ve Ürünveren (2009)'e göre sektörün faaliyet gösterdiği piyasa yapısı, 2006 yılında yabancı girişlerinin bir sonucu olarak rekabetçi bir görünüm sergilemiştir.

Kasman (2001) ise, yine Panzar-Rosse modeli yardımı ile sektörün 1984-1996 yılları arasında monopolistik rekabetçi bir yapı içerisinde faaliyet gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Kasman (2001)'a göre 1983 yılında ise oligopolistik bir piyasa yapısı söz konusudur. Panzar-Rosse modeline yer veren diğer bazı çalışmalarda ulaşılan sonuçlar da Kasman (2001)'i destekler nitelikte bulgular üretmiştir. Classens ve Leaven (2004) 1994-2001 dönemi için, Gelos ve Roldos (2004) 1994-2000 dönemi için, Günalp ve Çelik (2006) ise 1996-2000 için, Türk bankacılık sektörüne ilişkin piyasa yapısının monopolistik rekabetçi bir görünüm sergilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Yayla (2007) da, bir dizi yoğunlaşma ölçütüne (Yoğunlaşma Rasyosu, Herfindahl-Hirschman Endeksi, Entropi Endeksi, Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi, Rossenbluth-Hall-Tideman Endeksi ve Hannah-Kay Endeksi) bağlı olarak sektördeki yoğunlaşma oranının 1995-1999 yılları arasında azalma eğilimi, 2000-2005 yılları arasında ise artış eğilimi gösterdiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, sektörde geçerli fiyat olarak görülebilecek net faiz marjları her iki dönemde de azalış trendi sergilemiştir.

Diğer yandan Günalp ve Çelik (2004) ise, 1990-2000 dönemi için bir trans-log maliyet denkleminde dayanarak sektöre ilişkin etkinlik skorları hesaplamış ve hesaplanan etkinlik skorlarının karlılık üzerindeki etkisini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, en etkin olan bankaların

daha yüksek karlar ve piyasa payları elde ettiğini ve bu durumunda piyasa yoğunlaşmasında artışla sonuçlandığını ortaya koymuştur.

4. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

(5) ile (8) veya (9) veya (10) numaralı denklemlerden oluşan sistem, çalışmada Üç Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (3EKKY) ile tahmin edilmiştir. 3EKKY; aşağıda verilen adımların sırası ile uygulanmasını gerektirmektedir:

- i) İçsel değişkenler, belirlenen enstrümanlar (araç değişkenler) üzerinden tahmin edilir.
- ii) Sistemde yer alan her denklem, içerdiği içsel değişkenin bir önceki adımda elde edilen tahmini değerinden yararlanılarak tahmin edilir.
- ii) Söz konusu sistem, ikinci aşama sonucunda elde edilen hata terimlerine ilişkin kümelenmiş (stacked) varyans-kovaryans matrisinden yararlanılarak Görünürde İlişkisiz Regresyonlar Yöntemi (GİRY) altında bir bütün olarak tahmin edilir.

Yukarıda yapılan açıklamadan anlaşıldığı üzere; 3EKKY, GİRY'nin İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (2EKKY) versiyonudur. Daha açık bir ifadeyle; 3EKKY'nin ilk iki aşaması, 2EKKY; son aşaması ise, GİRY'dir. Ekonometrik yöntemle ilişkin olarak vurgulanması gereken bir diğer husus da, çalışmada da yararlanılan eşanlı yapısal denklemlerde yer verilen değişkenlerin durağan olmaları gerekip gerekmediğine ilişkindir. Bu konuya ilişkin olarak ilgili literatürde genel kabul görmüş görüş, Hsiao (1997a, 1997b) tarafından önerilmiştir. Hsiao (1997a, 1997b), yapısal model dizayn edilirken endişelenilmesi gereken esas konunun; tanımlama (identification) ve eşanlı sapma (simultaneity bias) olduğunu belirterek durağan-dışılığın (nonstationarity) yapısal modellerin tahmini ve söz konusu modellerden yapılacak istatistiksel çıkarımlar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını vurgulamıştır. Johnston ve DiNardo (1997) da, bu görüşü paylaşmaktadır.

Çalışmada kullanılan veri seti, 1990-2008 dönemine ilişkin yıllık verilerden oluşmaktadır. Veri setinin başlangıç tarihi, "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar"ın yürürlüğe girdiği 1989 yılı sonrası olarak seçilmiş; bitiş tarihi de, veri ulaşılabiliğine bağlı olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ise, şu şekilde dizayn edilmiştir:

Yararlanılan veri seti, reel ve nominal gayri safi yurtiçi hasıla ile döviz kuru dışında; Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayımlanan Bankalarımız kitabının çeşitli sayılarından ve söz konusu kuruluşun internet sitesinden derlenmiştir. Reel gayri safi yurtiçi hasıla serisi, deflatörün hesaplanmasında yararlanılan nominal gayri safi yurtiçi hasıla serisi ile döviz kuru serisi ise, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden elde edilmiştir.

Tablo 4: Veri Seti

Değişken	Açıklama	Hesaplama
Q	Çıktı Miktarı (Talep)	(Toplam Aktifler/Deflatör) ^{i, ii)}
P	Fiyat	(Toplam Faiz Geliri/Toplam Aktifler)*100
Y	Gelir	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
Z	Diğer Malın Fiyatı	(ABD Dolarının TL Cinsinden Değer Değişimi) ⁱⁱⁱ⁾ *100
W1	Sermaye Girdisinin Fiyatı	(Toplam Faiz Gideri/Toplam Mevduat)*100
W2	Emek Girdisinin Fiyatı	(Personel Gideri/Deflatör)
C	Toplam Maliyet	(Toplam Faiz Gideri + Faiz Dışı Giderler)/Deflatör
D	Kukla Değişken	1990-2000 dönemini 2001-2008 döneminden ayırır.

ⁱ: (Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla/Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)*100

ⁱⁱ: 1990-2007 dönemi için yararlanılan reel gayri safi yurtiçi hasıla serisi, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 1987 fiyatları ile hesaplanmış ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na yayımlanmıştır. Ancak söz konusu serinin hesaplanmasına 2007 yılı sonrasında son verilmiştir. 2008 yılına ilişkin reel gayri safi yurtiçi hasıla serisi ise, mecburen Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 1998 yılı fiyatları ile açıklanan reel gayri safi yurtiçi hasıla serisine ilişkin 2008 yılı büyüme oranının; 1987 fiyatları ile açıklanan reel gayri safi yurtiçi hasıla serisinin 2007 yılı değerine yansıtılması ile hesaplanmıştır. Türkiye ekonomisinin 1990-2008 dönemi için kesintisiz olarak hesaplanmış herhangi bir resmi deflatörün mevcut olmaması; bu yola başvurulmasının tek nedenidir.

ⁱⁱⁱ: Shaffer (1993) takip edilerek $[(\text{Alış Fiyatı} + \text{Satış Fiyatı})/2]$ şeklinde hesaplanan döviz kurundaki yüzde değişimdir. Söz konusu kurlar, TCMB kurlarıdır.

Tablo 5'de çalışmada yararlanılan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmektedir:

Tablo 5: Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Q	P	Y	Z	W1	W2	C
Aritmetik Ortalama	833.094	20.964	112835.5	46.466	22.158	14.673	151.071
Standart Sapma	375.351	6.927	20037.96	45.681	8.531	3.461	73.457
Maksimum	1591.587	34.726	155732.5	169.928	42.013	20.843	365.104
Minimum	337.388	10.845	83578.5	-9.056	9.096	9.952	80.520

5. Ampirik Bulgular ve Değerlendirmeler

İkinci bölümde tanımlanan arz ve talep denklemlerinin alternatif spesifikasyonlarından oluşan sistemlerin, 3EKKY ile tahmin edilmesi neticesinde elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren ortalama bir firmanın piyasa gücünün, 2001 yılı sonrasında farklılaştığı hipotezini test etmek için dizayn edilen kukla değişkene ait katsayı (b_5), istatistiksel olarak anlamsız bir şekilde tahmin edilmiştir. Diğer yandan, Lau (1982) tarafından gösterilen ve (λ, λ) 'nın sistem içerisinde belirlenebilmesi için (a_4) ve (a_5) katsayılarından en az birinin istatistiksel olarak anlamlı olması gerektiği şeklindeki koşulun; gerek (5) ve (9) gerekse de (5) ve (8) numaralı denklemlerden oluşan sistemler içerisinde sağlandığı görülmektedir. Ancak (λ, λ) katsayısı, her iki sistem içerisinde de istatistiksel olarak anlamsız biçimde tahmin edilmiştir. Böylece, Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren ortalama bir firmanın; 2001 yılı öncesi ve sonrasında piyasa gücüne sahip olmadığı anlaşılmış ve böylece Türk mevduat bankacılığı sektörünün 1990-2008 döneminde tam rekabet piyasası içerisinde faaliyet gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, modelden yapılacak olan istatistiksel çıkarımların da, (5) ve (10) numaralı denklemlerden oluşan tam rekabet modeline bağlı olarak yapılması daha uygun olacaktır.

Tablo 6: 3EKKY Tahmin Sonuçlarıⁱ

	Kukla Değişkenli ⁱⁱ	Kukla Değişkensiz ⁱⁱⁱ	Tam Rekabet Modeli ^{iv}
a_0	5296.349 ^a (1478.393)	8287.678 ^a (2379.026)	9033.239 ^b (3433.758)
a_1	-260.3885 ^a (63.58714)	-409.6538 ^a (108.7098)	-456.8323 ^b (184.6399)
a_2	-0.030456 ^b (0.010945)	-0.049832 ^a (0.016893)	-0.057426 ^b (0.025851)
a_3	-31.53167 ^a (7.593904)	-34.9870 ^a (9.154173)	-37.83324 ^a (9.813162)

a_4	0.001935 ^a (0.000473)	0.002863 ^a (0.000760)	0.003359 ^b (0.001426)
a_5	1.217214 ^a (0.297750)	1.514567 ^a (0.401742)	1.593297 ^a (0.400178)
a_6	-	-	-
b_1	-108.1030 (106.2169)	-35.86118 (44.76214)	33.59545 (32.93362)
b_2	63.53613 ^b (26.45251)	-62.97944 (40.83857)	22.91735 ^b (8.515130)
b_3	9.726329 ^c (5.479438)	40.44359 ^a (13.85180)	10.61422 ^b (4.997774)
b_4	-87.94879 ^a (31.37138)	165.2631 (98.33274)	-40.90506 ^b (14.88959)
b_5	-0.003419 (0.024690)	-	-
λ	-0.008958 (0.021731)	-0.023078 (0.018306)	-
$R^2(1)$	0.72	0.54	0.55
$R^2(2)$	0.60	0.84	0.97

ⁱ : Sabit terim ile içsel değişkenlerin bir dönemlik gecikmeleri [Q(-1), P(-1)] yanında; tüm dışsal değişkenlerden (Y, Z, W1, W2) de enstrüman olarak yararlanılmıştır.

ⁱⁱ : (5) ve (9) numaralı denklemlerden oluşan sistemin tahmini

ⁱⁱⁱ : (5) ve (8) numaralı denklemlerden oluşan sistemin tahmini

^{iv} : (5) ve (10) numaralı denklemlerden oluşan sistemin tahmini

^{a, b, c} : Sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine işaret eder.

^{*} : İstatistiksel olarak anlamsız ve teorik olarak da önemsiz olduğundan; parametre sayısını düşürmek amacıyla dışlanmışır.

Parantez içi değerler, ilgili katsayı tahminlerine ilişkin standart hataları temsil eder.

Tam rekabet modeline ilişkin bazı diagnostik test istatistikleri de, söz konusu çıkarımların yapılmasından önce (Tablo 7)'de sunulmuştur. Ulaşılan test istatistikleri, modelde otokorelasyon problemi olmadığına ve sistem hata terimlerinin normal dağıldığına işaret etmektedir:

Tablo 7: Otokorelasyon ve Normallik Testleri

Test	Test İstatistiği
$\rho(1)$	1.826129 [4]
$\rho(2)$	9.157063 [8]
$\rho(3)$	12.15051 [12]
J-B	0.481231 [4]

$\rho(i)$: i. dereceden otokorelasyon için Portmanteau test istatistiği

J-B : Çok denklemlerli Jarque-Bera test istatistiği

Köşeli parantez içerisinde verilen değerler, χ^2 dağılımı için serbestlik derecelerine işaret eder.

Otokorelasyon test istatistikleri, düzeltilmiş Q-istatistikleridir.

Talep denkleminde yer ver verilen en önemli değişkene; yani; piyasa fiyatına ilişkin katsayı (a_1), beklenildiği gibi negatif olarak tahmin edilmiştir. Diğer bir ifadeyle; fiyat ile talep edilen miktar arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Fiyatta meydana gelen bir birimlik değişimin

talepte meydana getirdiği değişimi temsil eden ve talep eğrisinin negatif eğimli olmasını garanti eden; $\left(\frac{\partial Q}{\partial P} = a_1 + a_4 Y + a_5 Z < 0\right)$ koşulunun tam rekabet modeline ilişkin olarak sağlandığı gözlenmektedir⁸.

Mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin talebin fiyat esnekliği (e) ise, tam rekabet modelinden elde edilen katsayı tahminleri ile değişkenlerin (**Tablo 5**)'de verilen ortalama değerlerine dayanarak şu şekilde hesaplanabilir:

$$e_P = \left(\frac{\partial Q}{\partial P}\right) * \left(\frac{P}{Q}\right) = \overline{[(a)_1 + a_4 \bar{Y} + a_5 (Z)]} * \left(\frac{\bar{P}}{\bar{Q}}\right) \cong -0.095$$

(11)

Mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin talebin fiyat esnekliği, (11)'den görüldüğü üzere negatif olmakla birlikte sifira da oldukça yakındır. Diğer bir ifadeyle, mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin talep inelastiktir. Mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin fiyatın (%1) oranında artması (azalması) mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin talebin yaklaşık (%0.095) oranında azalmasına (artmasına) yol açmaktadır.

Söz konusu çıktıya ilişkin gelir esnekliği ise, şu şekilde hesaplanabilir:

$$e_Y = \left(\frac{\partial Q}{\partial Y}\right) * \left(\frac{Y}{Q}\right) = \overline{[(a)_2 + a_4 \bar{P}]} * \left(\frac{\bar{Y}}{\bar{Q}}\right) \cong 1.760$$

(12)

Mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin talebin gelir esnekliği, beklendiği üzere (1.76) gibi pozitif bir değer olarak hesaplanmıştır. Herhangi bir mala ilişkin gelir esnekliğinin bir ile üç arasında hesaplanması, söz konusu malın normal mal olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin talep ile döviz kuru değişim oranı arasındaki çapraz fiyat esnekliği ise şu şekilde hesaplanabilir:

$$e_Z = \left(\frac{\partial Q}{\partial Z}\right) * \left(\frac{Z}{Q}\right) = \overline{[(a)_3 + a_5 \bar{P}]} * \left(\frac{\bar{Z}}{\bar{Q}}\right) \cong -0.247$$

(13)

Mevduat bankacılığı çıktısı ile Amerikan doları arasında ihmal edilebilecek kadar düşük dereceden bir ikame ilişkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Döviz kuru değişim oranında meydana gelen (%1)'lik bir artış (azalış), mevduat bankacılığı çıktısına ilişkin talebin yaklaşık (%0.247) oranında azalması (artması) ile sonuçlanmaktadır. Ancak hesaplanan çapraz esneklik katsayısının, söz konusu iki malın tamamlayıcılık ilişkisi içerisinde bulduklarını ileri sürmek için de çok düşük olduğu iddia edilebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada; ortalama bir firmanın piyasa gücüne bağlı olarak Türk mevduat bankacılığı sektörüne ilişkin rekabet derecesinin belirlenmesi ve rekabet derecesinde 2001 yılı sonrasında herhangi bir yönde değişim yaşanıp yaşanmadığının da test edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; Türk mevduat bankacılığı sektörünün 1990-2008 dönemine ilişkin bir veri seti ile Bresnahan-Lau Modeli'nden yararlanılmıştır. Söz konusu modelin Üç Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi altında tahmin edilmesi yardımı ile ulaşılan ampirik bulgular; Türk mevduat banka-

cılığı sektöründe faaliyet gösteren ortalama bir firmanın, gerek 2001 yılı öncesinde gerekse de 2001 yılı sonrasında piyasa fiyatını etkileyemediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla da, Türk mevduat bankacılığı sektörünün 1990-2008 döneminde tam rekabet piyasası içerisinde faaliyet gösterdiği çıkarımına ulaşılmıştır. Ancak özellikle vurgulanması gerekir ki; çalışmada yararlanılan ve birçok farklı çalışmada da herhangi bir sektördeki rekabet derecesinin belirlenmesine ilişkin olarak yer verilen Bresnahan-Lau Modeli, yalnızca sektörde faaliyet gösteren ortalama bir firmanın piyasa fiyatını etkileyip etkileyemediğini test etmektedir. Oysaki bilindiği üzere; tam rekabetçi piyasa yapısı, sektörde faaliyet gösteren tüketicilerden birinin veya ortalama bir tüketicinin piyasa fiyatını etkileyebilmesi halinde de ortadan kalkmaktadır. Bresnahan-Lau Modeli başta olmak üzere herhangi bir sektöre ilişkin rekabet derecesini belirlemeye yönelik olarak yararlanılan ampirik yaklaşımlar ise⁹, böyle bir durumun mevcudiyetine ilişkin herhangi bir bilgi üretmemektedir. En açık şekilde vurgulamak gerekirse; rekabet derecesini, piyasa fiyatı ile marjinal maliyet arasındaki farka bağlı olarak belirlemeyi amaçlayan tüm yaklaşımlar, bu amacı ancak tam rekabete ilişkin diğer varsayımların sağlanması koşuluna bağlı olarak gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle, söz konusu yaklaşımlar yardımı ile hesaplanan rekabet derecesinin; “koşullu rekabet derecesi” (conditional competition degree) olarak adlandırılması belki de daha doğru olacaktır.

Diğer yandan, 2001 yılı öncesinde Türk mevduat bankacılığı sektörünün karşı karşıya kaldığı temel problemin, rekabet eksikliğinden değil de kamusal sermayeli mevduat bankalarının gecelik olarak dahi oldukça yüksek düzeylere ulaşan borçlanma gereksiniminin yol açtığı etkinsizlikten kaynaklandığı çalışmada ulaşılan ampirik bulgulara bağlı olarak iddia edilebilir. Bu nedenle, Yeniden Yapılandırma Programı'nın, kamusal sermayeli mevduat bankalarının sistem üzerinde yarattığı baskının kaynağını ortadan kaldırmaya yönelik olarak aldığı önlemlerin oldukça yerinde olduğu da ileri sürülebilecektir. Ayrıca, sektörde faaliyet gösteren firmaların piyasa gücüne sahip olmamaları da, yüksek maliyetli kamusal müdahaleler gerektiren bankacılık problemlerinin ortaya çıkmaması için bir zorunluluk olan düzenleme mekanizmasının etkinliğini artıran yardımcı bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Türk mevduat bankacılığı sektörünün bahse konu olan etkinsizlik problemi yanında bir de rekabet eksikliğinde kaynaklanan sıkıntılar içermesi, sektörün daha yoğun bir denetime ve düzenlemeye tabi tutulmasını gerektirecektir. Böylesi bir durum ise, basit bir ifade ile belirtmek gerekirse uygulanan tedavinin yoğunluğunu artıracığından söz konusu tedavinin başarı şansını düşürecektir.

Ek 1:

(1) numaralı denklemle gösterilen monotonik talep fonksiyonu, piyasa fiyatı açısından şu şekilde ifade edilebilir:

$$Q = D(P, E, \alpha) \quad \rightarrow \quad P = H(Q, E, \alpha)$$

(1a)

(1a)'da verilen talep fonksiyonunun çıktı miktarı ile çarpımı, toplam hasılatı (TR) verecektir:

$$Q * P = TR = Q * H(Q, E, \alpha)$$

(2a)

Toplam hasılat fonksiyonunun, çıktı miktarına göre kısmi türevi $\left(\frac{\partial TR}{\partial Q} \right)$; marjinal hasılatı eşittir:

$$(3a)$$

[H(Q, E, α)] ifadesi, zaten piyasa fiyatına eşit olduğundan; (3a) ifadesi, birkaç küçük düzenleme sonrasında şu şekilde yazılabilir:

$$MR = P + \frac{\partial P}{\partial Q} * Q = P + \left(\frac{Q}{\partial P} \right) = P + h(Q, E, \alpha)$$

(4a)

(4a)'da yer alan $\left[\frac{\partial P}{\partial Q} * Q = \frac{Q}{\partial P} \right] \left[\frac{\partial P}{\partial Q} * Q = \frac{Q}{\partial P} \right]$ terimi, (h) olarak tanımlanmış olup; piyasa talebinin yarı-esnekliğini (semi-elasticity) temsil etmektedir. Marjinal hasılatın, sektöre ilişkin rekabet derecesini belirleyebilmek amacıyla test edilebilir hale getirilmiş formu ise şu şekildedir:

$$MR = P + \lambda h(Q, E, \alpha) \quad (5a)$$

Ek 2:

(8) numaralı denklemle gösterilen arz fonksiyonu, $MR = MC$ denge koşulu yardımı ile şu şekilde elde edilmektedir:

$$MR = MC \rightarrow P + \lambda h(Q, E, \alpha) = \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln(Q) + b_3 \ln(W1) + b_4 \ln(W2)] \quad (1b)$$

(1b)'de yer verilen (MR) ve (MC) fonksiyonlarının nasıl elde edildiği; sırası ile Ek-1 ve 4.sayfada zaten gösterilmiştir. (1b)'nin piyasa fiyatı açısından çözümü ise, aşağıda yer verilen arz denklemini vermektedir:

$$P = \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln(Q) + b_3 \ln(W1) + b_4 \ln(W2)] - \lambda h(Q, E, \alpha) \quad (2b)$$

Ek-1 içerisinde (4a)'da tanımlanan (h), (2b) içerisindeki yerine şu şekilde yazılabilir:

$$P = \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln(Q) + b_3 \ln(W1) + b_4 \ln(W2)] - \lambda \left[\left(\frac{\partial P}{\partial Q} \right) * Q \right] \quad (2c)$$

$$P = \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln(Q) + b_3 \ln(W1) + b_4 \ln(W2)] - \lambda \left[\frac{Q}{\partial P} \right] \quad (2d)$$

(2d)'de yer alan terimi, aşağıda yer alan ve metin içerisinde 4.sayfada da verilen talep fonksiyonunun piyasa fiyatına göre kısmi türevidir:

$$Q = a_0 + a_1 P + a_2 Y + a_3 Z + a_4 PY + a_5 PZ + a_6 YZ + \epsilon_t \rightarrow \frac{\partial Q}{\partial P} = [a_1 + a_4 Y + a_5 Z] \quad (2e)$$

(2e)'de nasıl elde edildiği gösterilen $\frac{\partial Q}{\partial P} \frac{\partial Q}{\partial P}$ terimi, (2d)'deki yerine yazılarak düzenlenirse çalışmada yararlanılan arz denkleminde ulaşılabacaktır:

$$P = - \frac{\lambda Q}{[a_1 + a_4 Y + a_5 Z]} + \left[\frac{C}{Q} \right] [b_1 + b_2 \ln Q + b_3 \ln W1 + b_4 \ln W2] \quad (2f)$$

Kaynakça

- AYDINLI, İ. (1996), **Türk Bankacılık Sistemi Piyasa Yapısı 1991-1994**, Ankara, SPK Yayınları, No: 40.
- BRESNAHAN, T.F. (1982), "The Oligopoly Solution Concept is Identified", **Economics Letters**, Sayı:10, s.87-92.

- BDDK (2001), "Yeniden Yapılandırma Programı", www.bddk.org.tr.
- CAPRIO, G. J. ve KLINGEBIEL, D. (1997), "Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking", **Annual World Bank Conference on Development Economics**, The World Bank, Washington D.C.
- CLAESSENS, S. ve LEAVEN, L. (2004), "What Drives Bank Competition? Some International Evidence" **Journal of Money, Credit and Banking**, Sayı: 36, s. 563-584.
- ÇELEN, A. (2003), "İngiltere Çay Pazarındaki Rekabetin Yoğunluğunun Ölçülmesi: Bir Dinamik Hata Düzeltme Yaklaşımı", **Rekabet Dergisi**, Sayı:14, s.75-116.
- ÇELİK, T ve ÜRÜNVEREN, Ç. (2009), "Yabancı Banka Girişlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Rekabet Etkisi: 2002-2007", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:2(1), s.42-59.
- DATTA, N. (2009), "Competition in Indian Commercial Banking Sector in the Liberalized Regime: An Empirical Evaluation", **Annual Money and Finance Conference**, Indira Gandhi Institute of Development Research, 23-24 Ocak, Mumbai, India.
- DELIS, M., STAIKOURAS, C. ve VARLAGAS, P.T. (2008), "On the Measurement of Market Power in the Banking Industry", **Journal of Business, Finance & Accounting**, Sayı: 35(7&8), s. 1023-1047.
- DEMİRGÜÇ-KUNT, A. ve DETRAGIACHE, E. (1998), "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries", **International Monetary Fund Staff Papers**, Sayı:45(1), s. 81-109.
- EMEK, U. (2005), **Bankacılık Sisteminde Rekabet ve İstikrar İkileminin Analizi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GELOS, R. G. ve ROLDOS, J (2004) "Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems", **Emerging Markets Review**, Sayı:5, s.39-59.
- GRUBEN, W.C. ve MCCOMB, R.P. (1999), "Privatization, Competition, and Supercompetition in the Mexican Commercial Banking System", **Center for Latin America Working Papers**.
- GÜNALP, B. ve ÇELİK, T. (2004), "Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı ve Performans İlişkilerinin Etkinlik İçin Doğrudan Bir Ölçüt Kullanılarak Test Edilmesi", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 6 (3), s.31-57.
- (2006), "Competition in the Turkish Banking Industry", **Applied Economics**, Sayı: 38 (1), s.1335-1342.
- HSIAO, C. (1997a), "Cointegration and Dynamic Simultaneous Equations Model", **Econometrica**, Sayı: 65(3), s.647-670.
- -----(1997b), "Statistical Properties of the Two Stage Least Squares Estimator under Cointegration", **Review of Economic Studies**, Sayı: 64(3), s.385-398.
- JOHNSTON, J ve J. DINARDO (1997), **Econometric Methods**, New York, McGraw-Hill.
- KAMINSKY, G. ve REINHART, C.M. (2000), "On Crises, Contagion, and Confusion", **Journal of International Economics**. Sayı: 51(1), s.145-168.
- KASMAN, A. (2001), "The Profit-Structure Relationship in the Turkish Banking Industry Using Direct Measures of Efficiency", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 1(1), s.141-164.
- KRUGMAN, P. (1979), "A Model of Balance of Payments Crises", **Journal of Money, Credit, and Banking**, Sayı:111(3), s.311-325.
- KUBO, K. (2006), "The Degree of Competition in the Thai Banking Industry before and after East Asian Crises", **Institute of DeSaying Economics Discussion Paper Series**, No:56.
- LAU, L. (1982), "On Identifying the Degree of Competitiveness from Industry Price and Output Data", **Economics Letters**, Sayı: 10, s.93-99.
- LAEVEN, L. ve VALENCIA, F. (2008), "Systemic Banking Crises: A New Database", **International Monetary Fund Working Paper**, No: 08(224).
- MORE, C. ve NAGY, M. (2004), "Competition in the Hungarian Banking Market", **Magyar Nemzeti Bank Working Paper Series**, No:2004(9).
- QUANTITATIVE MICRO SOFTWARE (2002), **EViews 4 User's Guide**, Irvine, USA.
- PANZAR, J. C. ve J.N. ROSSE (1987) "Testing for Monopoly Equilibrium", **The Journal of Industrial Economics**, Sayı: 35(4), s.443-445.
- SHAFFER, S. (1989) "Competition in the U.S. Banking Industry", **Economics Letters**, Sayı:29, s.321-323.
- ----- (1993), "A Test of Competition in Canadian Banking", **Journal of Money, Credit, and Banking**, Sayı:25(1), s.49-61.
- SWANK, J. (1995), "Oligopoly in Loan and Deposit Markets: An Econometric Application to the Netherlands", **De Economist**, Sayı: 143, s.353-366.
- UYGUR, E (2001), "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No:2001/1.
- YAYLA, M (2007), "Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet: 1995:2005", **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, Sayı:1(1), s.35-59.

Dipnotlar

¹ Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine ilişkin oldukça çarpıcı bir değerlendirme için Uygur (2001)'a başvurulabilir.

² Söz konusu yönetmelik 22.06.2002 tarih ve 24793 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

³ (2) numaralı denklemle gösterilen marjinal hasılat fonksiyonunun elde edilişi, Ek-1'de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

⁴ Bu konuya ilişkin teknik açıklamalar için Çelen'e (2003, s.78-83) başvurulabilir.

⁵ (7) numaralı denklemle gösterilen marjinal maliyet fonksiyonu, (6) numaralı denklemle gösterilen toplam maliyet fonksiyonunun çıktı miktarına göre kısmi türevidir.

⁶ (8)'de verilen arz denkleminin elde edilişi, Ek-2'de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

⁷ $[a_1 + a_4 Y + a_5 Z][a_1 + a_4 Y + a_5 Z]$ terimi, zaten anlaşıldığı üzere; (5)'de verilen talep fonksiyonunun pi-

yasa fiyatına göre kısmi türevine eşittir. Dolayısıyla $-\frac{\lambda Q}{[a_1 + a_4 Y + a_5 Z]}$ ifadesi, $\left[-\frac{\lambda Q}{\partial P} \right]$ terimine eşit olup; mevcut fiyat düzeyinin rekabetçi fiyat düzeyinden sapsmasını temsil edecektir. Konu ile ilgili detaylı açıklamalara Ek-1 ve Ek-2'de yer verilmektedir.

⁸ Tablo 5'de verilen ortalama değerler ile Tablo 6'da verilen katsayılar kullanılarak hesaplanan $\frac{\partial Q}{\partial P}$ değeri; tam rekabetçi modelde (-3.784) olarak hesaplanmıştır.

⁹ Söz konusu yaklaşımlara örnek olarak; Yoğunlaşma Rasyosu, Herfindahl-Hirschman Endeksi, Rossenbluth-Hall-Tideman Endeksi ile Hannah ve Kay Endeksi örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu yöntemlere ilişkin detaylı bir tartışma için Yayla (2007)'ya başvurulabilir.

Risk Yönetimi Açısından Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu Hesaplanmasında İpoteklerin Durumu

Ozan Cangürel*

Giriş

Bilindiği üzere, bankalar bulundurdıkları riskler için yeterli oranda sermaye tutmak zorundadırlar. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda %8 olarak ifade edilen ve detayları Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından çıkarılan "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" (Yönetmelik) ile belirlenen Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu (SYSR) bu amaca matuf bir rasyodur. Sözü edilen rasyonun nasıl hesaplanacağı mezkur Yönetmelik'te detaylı olarak açıklanmıştır. Bu yazının konusunu, bankalar tarafından kredi alacağına karşılık teminat olarak alınan gayrimenkullerin, SYSR hesaplanmasında nasıl değerlendirilmesi gerektiği oluşturmaktadır.

Gayrimenkuller üzerine konan "ipotek tutarı" ile mevcut "piyasa değeri" arasında herhangi bir farklılık olması durumunda, SYSR hesaplanmasında hangi tutarın dikkate alınacağı ile ilgili olarak Yönetmelik'te dolaylı bir yorum bulunsa da, "açık" bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak BDDK, bankalara Türkiye Bankalar Birliği (TBB) aracılığı ile gönderdiği 12.07.2010 tarihli yazı ile bu konudaki boşluğu doldurmuştur. Bankalarda kredi riski yönetimi açısından da önemli olan bu husus, risk yönetimi yönünden kısaca değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yazının ilk bölümünde bu konudaki ilgili mevzuata yer verilmiş, ikinci bölümünde olması gereken uygulama örnek bir tabloda anlatılmış, üçüncü bölümünde ise konu risk yönetimi açısından değerlendirilerek önerilerde bulunulmuştur.

I. İlgili Mevzuat

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun "Sermaye Yeterliliği" başlıklı 45 inci maddesinde:

"Bu Kanunun uygulanmasında maruz kalınan riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara karşı yeterli özkaynak bulundurulması sermaye yeterliliğini ifade eder. Bankalar, Kurum tarafından düzenlenecek yönetmelikte öngörülen usûl ve esaslara göre yüzde sekiz oranından az olmamak üzere belirlenecek sermaye yeterliliği oranını hesaplamak, tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak zorundadır.

Bankaların iç sistemleri, aktif ve mali yapıları dikkate alınarak asgari sermaye yeterliliği oranını artırmaya, bankalar bazında farklılaştırmaya, kaynağı katılma hesabı olan aktiflerin risk ağırlıklarının belirlenmesinde bu hesapların özelliklerini dikkate almak suretiyle düzenleme yapmaya Kurul yetkilidir."

hükümleri yer almaktadır. 1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" (Yönetmelik) ile bankaların maruz kalınan riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara karşı konsolide ve konsolide olmayan bazda yeterli özkaynak bulundurmalarının sağlanmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. SYSR'nin alt unsurlarından biri olan kredi riskine esas tutarın hesaplanması Yönetmeliğin 4 üncü maddesinde düzenlenmiş olup ilgili hükümler aşağıda verilmiştir.

" (1) Kredi riskine esas tutar, bilanço içi varlıklar ile gayrinakdi krediler, taahhütler ve türev finansal araçlara ilişkin kredi riskine esas tutarların toplamından oluşur.

...

---

* Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Risk Yönetimi Daire Başkanı.

(3) Bilanço içi varlıklar ile gayrinakdi krediler, taahhütler ve türev finansal araçların kredi riskine esas tutarları, kredi eşdeğerlerine Ek 2 ve Ek 3'te yer alan Analiz Formlarında belirtilen risk ağırlıklarının uygulanması suretiyle hesaplanır.

...

8) Bilanço içi varlık, gayrinakdi kredi, taahhüt ve türev finansal araçların teminatlandırılmış olmaları durumunda, bunların sadece teminatlandırılmış kısımları teminatına göre risk ağırlığına tabi tutulabilir."

Yönetmelik hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, kredi riskini oluşturan kalemlerin teminatlandırılmış olmaları durumunda, bunların sadece teminatlandırılmış kısımları teminatına göre risk ağırlığına tabi tutulacak olup, riskin teminatı aşan kısmı için ise sermaye yeterliliği analiz formunda belirtilen risk ağırlıklarından uygun olanlarının kullanılması gerekmektedir. Kredi riskine esas tutar; kredi riskini oluşturan kalemlerin kredi eşdeğer tutarlarının, Yönetmeliğin Ek 2'sinde yer alan analiz formlarında belirtilen risk ağırlıklarının uygulanması suretiyle hesaplanacak olup "%50 Risk Ağırlıklı Bilanço İçi Varlıklar, Gayrinakdi Krediler, Taahhütler ve Türev Finansal Araçlar" arasında sınıflandırılan kredilere ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

"- Krediler

a- *İkamet amacıyla kullanılan gayrimenkullerin birinci derece ipoteği karşılığı kullandırılanlar,*

b- *Belediye sınırları dahilindeki tapulu arsa ve araziler ile gayrimenkullerin birinci derece ipoteği karşılığı verilen nakdi krediler,*

c- *Bu gayrimenkuller üzerine 2 veya 3. dereceden tesis edilmiş ipotekler karşılığında (banka tarafından tesis edilen ipotek tutarı, bankanın ipotek derecesinden önde gelen ipotek ve boş ipotek değerleri toplamı ile gayrimenkullerin rayiç değeri arasındaki farkı aşmamak kaydıyla) kullandırılan nakdi kredilerin 2/3'ü,*

- Gayrinakdi Krediler ve Taahhütler

a- *İkamet amacıyla kullanılan gayrimenkullerin birinci derece ipoteği karşılığı verilen gayrinakdi krediler ve taahhütler,*

b- *Belediye sınırları dahilindeki tapulu arsa ve araziler ile gayrimenkullerin birinci derece ipoteği karşılığı verilen (Değişik ibare: RG-10/10/2007-26669) gayrinakdi krediler ve taahhütler,*

c- **Bu gayrimenkuller üzerine 2 veya 3. dereceden tesis edilmiş ipotekler karşılığında (banka tarafından tesis edilen ipotek tutarı, bankanın ipotek derecesinden önde gelen ipotek ve boş ipotek değerleri toplamı ile gayrimenkullerin rayiç değeri arasındaki farkı aşmamak kaydıyla) kullandırılan (Değişik ibare: RG-10/10/2007-26669) gayrinakdi krediler ve taahhütlerin 2/3'ü,...**"

Analiz formundaki metinde krediler için alınacak teminatlardan, gayrimenkullerin özelliklerine ilişkin açıklamalar bulunmaktadır. Metnin değerlendirilmesinde önemli olan husus yukarıda yer verilen (a), (b) ve (c) kodlu açıklamaların bir bütün olarak değerlendirilmesinin gerekliliğidir. Metinde (a) ve (b) kodlu açıklamalarda gayrimenkullerin ipotek derecelerine ve bulunması gereken konumlara (belediye sınırları) ilişkin açıklamalar yer alırken bahsi geçen gayrimenkullerin rayiç değerlerine müteallik herhangi bir izahat bulunmamaktadır. **Diğer bir ifadeyle gayrimenkullerin üzerine konulan ipotek tutarı ile gayrimenkulün rayiç (piyasa) değeri arasında herhangi bir farklılığın olması durumunda hangi değer esas alınacağına dair bir hüküm (a) ve (b) kodlu açıklamalarda bulunmamaktadır.**

Ancak bahsi geçen hususla ilgili olarak (c) kodlu açıklama bulunmaktadır. Mezkur açık-

lamanın parantez içindeki bölümünde “banka tarafından tesis edilen ipotek tutarı, bankanın ipotek derecesinden önde gelen ipotek ve boş ipotek değerleri toplamı ile gayrimenkullerin rayiç değeri arasındaki farkı aşmamak kaydıyla “ ifadesine yer verilmiştir. Bu açıklamanın matematiksel ifadesi aşağıdaki örnekle anlatılmıştır.

Gayrimenkul üzerindeki takyidatlar:

1. İpotek Derecesi: 500.000 TL’lik tutar üçüncü kişiler lehine terhin edilmiştir.
2. İpotek Derecesi: 250.000 TL’lik tutar herhangi bir gerçek veya tüzel kişi lehine terhin edilmemiştir.
3. İpotek Derecesi: M Bank lehine 500.000 TL’lik tutar için ipotek kaydı konulmuştur.

Önceki sayfadaki bilgilerden hareketle iki farklı durum aşağıda ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Gayrimenkulün rayiç değerinin 1.250.000 TL olması durumunda; M Bankası’nca sermaye yeterliliği hesaplamalarında söz konusu teminata ilişkin olarak kullanılabilir teminat tutarı 500.000 TL’dir¹.

Banka’ca Kullanılabilir İpotek Tutarı $\leq 1.250.000 - (500.000 + 250.000) = 500.000$

Yukarıda verilen hesaplamada da görüldüğü üzere banka tarafından tesis edilen ipotek tutarı, bankanın ipotek derecesinden önde gelen ipotek ve boş ipotek değerleri toplamı ile gayrimenkullerin rayiç değeri arasındaki fark kadar olduğu için alınan üçüncü derece ipoteğin 2/3’ü teminat olarak dikkate alınabilecektir

Gayrimenkulün rayiç değerinin 750.000 TL olması durumunda ise Banka’ca yapılan sermaye yeterliliği hesaplamalarında kullanılabilir teminat tutarı bulunmayacaktır. Zira teminatın rayiç değeri Banka lehine tesis edilen ipotek derecesinden önce gelen ipotek derecelerindeki tutarlara ancak yetmektedir.

Yönetmeliğin (c) fıkrasında belirtilen hususun esasında (a) ve (b) fıkralarıyla da ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Zira yukarıda yer verilen açıklamalar bir bütünlük arz etmekte ve (c) fıkrasında parantez içinde yer verilen hükmün bütün için geçerli olduğu düşünülmektedir. Kaldı ki aksi bir düşünce söz konusu olduğunda gayrimenkulün rayiç değeri ne olursa olsun sadece lehe tesis edilecek ipotek tutarları ile sermaye yeterliliği standart rasyosunun düzeyi rahatça istenilen seviyeye getirilebilecek ancak rasyonun yüksekliği kredi riski için yeterli sermaye hesaplandığı anlamına gelmeyecektir. Çünkü sermaye yeterliliği hesaplamasında teminatın rayiç (gerçek) değeri kullanılmamış olacaktır.

Sonuç olarak; sermaye yeterliliği hesaplamalarında, kredi teminatı olarak alınan gayrimenkullerin ipotek değeri ile rayiç değeri arasında farklılık olması durumunda teminat tutarı olarak bu iki değerden küçük olanın alınması gerekmektedir. Olası temerrüt durumunda banka en fazla ipotek tutarı kadar hak sahibi olacağına da teminatın (gayrimenkulün) rayiç değerinin ipotek tutarından az olması durumunda, sadece gayrimenkul dikkate alındığında, teminat olarak değer ifade eden tutar rayiç değer olacaktır.

BDDK da bankalara TBB aracılığıyla gönderdiği 12.07.2010 tarihli yazısında bu konuda;

“ ..... , kredi riskine esas tutar hesaplamalarında gayrimenkullerin birinci derece ipoteği karşılığında kullanılan nakdi ve gayrinakdi krediler ile kiralama işlemlerinden doğan alacakların %50 risk ağırlığına tabi tutulacak kısmının belirlenmesinde, gayrimenkulle teminat altına alınan alacak tutarını ifade eden ipotek tutarı yerine teminatın kendisi olan gayrimenkulün rayiç değerinin kullanılması ve ipotek tutarının gayrimenkulün rayiç değerinden düşük olması halinde ise ipotek tutarına isabet eden gayrimenkul rayiç değerinin teminat olarak dikkate alınması gerekmektedir...” şeklinde uygulamada oluşabilecek yorum farklılıklarına yönelik olarak kapsamlı ve detaylı bir açıklama yapmıştır.

II. Uygulamada Karşılaşılabilecek Sorunlar

Bilindiği üzere, bankalar tarafından yapılan SYSR hesaplamalarında verilerin temin edilmesinden sonra, öncelikle her bir müşterinin; nakdi ya da gayrinakdi kredi² tutarı sırasıyla müşteriye ait teminatlarla karşılaştırılmaktadır. Buna göre kredinin tamamı A grubu teminatla karşılanabiliyorsa ilgili tutar %0 risk ağırlığına dahil edilmektedir. Kredinin tamamının A grubu teminatla karşılanamadığı durumda bakiye tutar sırasıyla B grubu teminatlar ile 1 inci, 2 nci ve üçüncü derece ipoteklerden müteşekkil teminatlarla karşılaştırılmakta ve teminat tutarı kredi tutarını karşıladığı sürece mezkur tutar, ilgili teminatlara ilişkin risk ağırlıklı varlıklara dahil edilmektedir. Kullanılabilecek herhangi bir teminat tutarı kalmadığında ise bakiye kredi tutarı %100 risk ağırlığında dikkate alınmaktadır.

Yazımızın “İlgili Mevzuat” başlıklı bölümünde yer verilen teminatların ipotek ve rayiç değerine ilişkin açıklama dikkate alındığında sermaye yeterliliği hesaplamalarında, kredi teminatı olarak alınan gayrimenkullerin ipotek değeri ile rayiç değeri arasında farklılık olması durumunda teminat tutarı olarak bu iki değerden küçük olanın alınması gerekmektedir. Bu nedenle uygulamada, bankalar tarafından yapılacak hesaplamalarda gayrimenkullerin ekspertiz (rayiç) değerleri ile ipotek değerleri arasında ipotek değeri lehine bir farkın ortaya çıkmaması gerekmektedir. Aksi bir uygulama ilgili risk ağırlıklarına gitmesi gereken tutarlarda hataya yol açarak, mevzuata aykırı bir durum oluşturacaktır. Anılan durum aşağıda olması gereken hesaplama ile karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır.

Tablo 1 : İpotek Değeri & Ekspertiz Farkı Örnek Hesaplama

(TL)	Nakdi Kredi Tutarı	1.Derece Gayrimenkul İpotegi	Gayrimenkul Ekspertiz Değeri	%50 Risk Ağırlığında Yer Alan Tutar	%100 Risk Ağırlığında Yer Alan Tutar	Kredi Riskine Esas Tutar
A	A	B	C	D	E	F=(B*%50)+E
Mevzuata Uygun Olmayan Uygulama	1000	1000	500	1000	-	500
Mevzuata Uygun Olan Hesaplama	1000	1000	500	500	500	750

Tablodan da görüleceği üzere, mevzuata uygun olmayan yöntem ile kredi riskine esas tutar olduğundan düşük hesaplanmakta, dolayısıyla kredi riski nedeniyle maruz kalılabilecek zararlara karşı daha düşük sermaye tutulmasına yol açmaktadır. Her ne kadar bankalar tarafından kredinin anaparasının, faizinin ve sair alacakların garanti altına alınması için alacağın çok üzerinde bankalar lehine ipotek tesis edilse de, neticede bankaların elindeki teminatın değeri gayrimenkulün ekspertiz değeri ile sınırlı olacaktır. Gerçek değer ise gayrimenkul nakde tahvil edilmedikçe tespit edilemeyecektir. Dolayısıyla SYSR hesaplamasında teminat olarak dikkate alınabilecek tutarın, ipotek ya da ekspertiz değerinden küçük olanı ile sınırlı kalması gerekecektir. Aksi bir düşünce ekspertiz değeri son derece düşük olsa da yüksek tutarlı bir kredi için yüksek tutarlı bir ipotek tesisi yoluyla kredi riski için hesaplanan sermaye yükümlülüğünün olması gerekenden az tespit edilmesi şeklinde bir sonuca yol açacaktır.

III. Risk Yönetimi Açısından Değerlendirme

Bankaların önemli varlık nedenlerinden bir tanesi fon arz ve talebine aracılık etmektir. Anılan fonksiyon icra edilirken bankaların karşı karşıya kaldıkları önemli risklerden bir tanesi

de kredi riskidir. Söz konusu riskin bankaların mali bünyelerini önemli ölçüde etkilemesi sebebiyle; etkin bir kredi riski yönetimi için maliyetli yatırımlar yapılmakta, politikalar, prosedürler belirlenmekte, limitler kullanılmakta, süreçler oluşturulmaktadır. Yazımızda ele alınan husus, bankaların maruz kaldığı kredi riskinin etkin yönetimi için tespiti zorunlu alt unsurlardan biri olan riskin ölçülmesi ile yakından ilgilidir. Yazımızın bu bölümünde, maruz kalınan kredi riskinin sayısal olarak tespiti için, banka risk yönetimi açısından, olması gereken süreçlere ilişkin açıklama ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Bu noktada Risk Yönetimi birimlerince gayrimenkullerdeki muhtemel değer değişimlerinin SYSR üzerindeki etkisinin izlenmesi önemli görülmektedir. Mezkur birimin bu izlemeyi yapabilmek için, adı geçen sistemdeki bilgileri ya da gayrimenkullerin rayiç değerlerindeki değişime ilişkin muhtelif varsayımları kullanması suretiyle, söz konusu değer değişimlerine ilişkin “senaryolar” hazırlayarak kredi riskine esas tutardaki dolayısıyla SYSR’deki değişimleri gözlemleyebilmesi kolaylaşacaktır.

Oysa, uygulamada, bankalarımızın büyük bir çoğunluğunda kredi teminatına alınan gayrimenkullerin değer değişimlerine ilişkin tahminler herhangi bir genel ve güncel ekspertiz çalışmasına değil ilgili kişilerin tecrübesine dayanmaktadır. Risk Yönetim birimlerince SYSR ye ilişkin güncel izlemeleri bahsi geçen tecrübelerle dayanabileceği gibi ekspertiz raporlarında yer alan veriler kullanılarak da yapılabilecektir. Esas olan nokta Risk Yönetimi birimlerinin ellerindeki imkanları etkin kullanarak SYSR’ye ilişkin güncel bir izlemeyi yapmasıdır.

Bahsi geçen izleme “her analiz döneminde” teminatların güncellenerek SYSR’nin yeniden hesaplanması gerektiği anlamına gelmemektedir. Zira bu durum, ciddi operasyonel masraflara neden olabilecektir. Bununla birlikte bankalarımızın kredi riski için bulundurduğu sermaye tamponunun anlık ve gerçek durumunu görebilmeleri ve kredi riskinin mümkün olduğunca yakından takip edilmesi açısından sözü edilen “izleme” çok önemli bir husustur ve belirlenecek “uygun periyotlarda” bu izlemenin yapılması gerekmektedir.

Bilindiği üzere SYSR hesaplamaları ekonominin volatilitesi sonucu teminat olarak alınan gayrimenkullerin değerinde meydana gelebilecek değişimleri eş zamanlı yansıtacak dinamik bir özellik göstermemekte, ekspertizlerin yıllık ve düzenli olarak yapıldığı varsayılsa dahi statik bir vasıf taşımaktadır. Fiili durum bu olmakla beraber, kredi riskinin dinamik bir yapıda sayısallaştırılması açısından Risk Yönetimi birimlerince teminatların ekonomik değerlerindeki muhtemel değişimlerin baz alındığı “senaryo analizleri”nin yapılması da risk yönetimi açısından elzem görülmelidir.

Söz konusu hesaplamaların nasıl yapılacağına ilişkin yazılı doküman bulunması, yazılı bir iş akış sürecinin oluşturulması; SYSR’nin risklere ilişkin temel bir gösterge olması ve hesaplamaların kişilerden bağımsız sistematik bir biçimde yapılması da operasyonel risk açısından da önem arz etmektedir.

Banka Teftiş Kurullarınca SYSR’ye yönelik hem hesaplamaların mevzuata uygunluğu hem de hesaplama için oluşturulan süreçlerin etkinliğine yönelik özel bir inceleme yapılması göz ardı edilmemesi gereken diğer bir konudur.

Bankaların kredi riskini sayısallaştırarak ölçebilmeleri açısından sahip oldukları en önemli enstrümanlardan bir tanesi, içsel derecelendirme sistemidir. Bilindiği üzere Basel II gelişmiş içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım uygulamasında her bir kredi müşterisi için “Temerrüt Olasılığı”, “Temerrüt Tutarı” ve “Temerrüt Halinde Kayıp” tutarlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Söz konusu tespit yapılması için ise kullandırılan kredi ile kredi mukabilinde alınan teminat arasında doğrudan bağlantı kurulması ve bu bağlantı kullanılarak muhtelif hesaplamaların yapılması şeklinde uygulamalar gündeme gelecektir. Adı geçen hesaplamaların bütün müşteri portföyü için yapılması gerekeceği noktası ve bankalarımızın bir kısmının Basel II gelişmiş içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımları kullanmayı hedeflediği göz önüne alındığında, bilgi işlem sisteminin mezkûr hesaplamaları yapabilecek bir düzene

ve veri kalitesine kavuşturulması son derece önemli bir husustur.

IV. Özet ve Sonuç

Yazımızda da detaylı olarak açıklandığı üzere, SYSR hesaplamalarında ekspertiz (rayiç) değerini aşan ipotek tutarlarının dikkate alınması bazı hatalara yol açacak mahiyettedir. Başka bir ifadeyle, gayrimenkullerin ekspertiz (rayiç) değerleri ile ipotek değerleri arasında ipotek değeri lehine bir farkın ortaya çıkması, ilgili risk ağırlıklarına gitmesi gereken tutarlar da hataya yol açacak ve kredi riskine esas tutarın olması gerekenden daha düşük hesaplanmasına neden olacaktır.

Sözü edilen gayrimenkuller üzerine konan “ipotek tutarı” ile mevcut “piyasa değeri” arasında herhangi bir farklılık olması durumunda, SYSR hesaplamasında hangi tutarın dikkate alınacağı ile ilgili olarak Yönetmelik’te dolaylı bir yorum bulunsa da, “açık” bir hüküm bulunmamakta iken, BDDK tarafından 12.07.2010 tarihinde TBB aracılığı ile gönderilen yazı ile uygulamada karşılaşılabilecek tereddütler ortadan kaldırılmıştır. Diğer yandan, bu konu risk yönetimi açısından da ele alındığında bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu bağlamda, bankaların kredi riskini daha etkin ölçmelerini sağlaması ve kredi riskinin dinamik bir yapıda sayısallaştırılması açısından, risk yönetim birimlerince teminatların ekonomik değerlerindeki muhtemel değişimlerin baz alındığı senaryo analizlerinin kullanılması da yararlı olabilecek bir uygulamadır. Ayrıca SYSR’nin risklere ilişkin temel bir gösterge olması ve hesaplamasının kişilerden bağımsız sistematik bir biçimde yapılması açısından söz konusu rasyonun hesaplanmasına ilişkin yazılı bir sürecin oluşturulması da yapılması gereken önceliklerden birisidir.

Banka Teftiş Kurullarına da bu noktada önemli görev düşmektedir. Teftiş kurulları tarafından SYSR’ye yönelik hem hesaplamaların mevzuata uygunluğu hem de hesaplama için oluşturulan süreçlerin etkinliğine yönelik gerçekleştirilecek özel incelemeler risk yönetimi açısından çok önemlidir.

Bu konunun Basel II’ye geçiş sürecinde olan bankalarımızı ilgilendiren başka bir yönü daha vardır. Zira BDDK tarafından yapılan anketlerde, Basel II gelişmiş içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımlarını kullanmayı hedefleyen bankalarımız göz önüne alındığında, bilgi işlem sisteminin mezkûr hesaplamaları yapabilecek bir düzene ve veri kalitesine kavuşturulması son derece önemli bir husustur. Bu nedenle bankalarımız tarafından mer’i mevzuata da uygun bir biçimde hesaplama yapmayı sağlayacak sistemsel geliştirmelerini en kısa sürede kurulması gerekmektedir.

Kaynakça:

- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu.
- Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik.

Dipnotlar:

¹ Kullanılabilecek teminat tutarı 500.000 TL olmakla beraber, kullanılan kredi tutarının ancak 2/3’ü %50 risk ağırlığına konulabilecektir.

² Gayrinakdi krediler kredi eşdeğerliğine dönüştürülmeden önce teminatlarla karşılaştırılmakta, müteakiben gayrinakdi kredi tutarı hangi risk ağırlığına dahil edilecekse ilgili risk ağırlığı dilimine gayrinakdi kredi tutarının kredi eşdeğerliği tutarı dahil edilmektedir.

Banka Kartı veya Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanımında Kart Hamilinin Hukuki Sorumluluğu

Ali Tolga Erendaç*

Giriş

Günümüzde (Bu çalışma 1 Eylül 2010 tarihinde yürürlükte olan mevzuat esas alınarak hazırlanmıştır) 44 milyondan fazla kredi kartı ve 64 milyondan fazla banka kartına ulaşılmıştır. 2009 yılı sonu itibariyle kredi kartlarının yurtiçi kullanım cirosu 199,672 Milyon TL'dir (<http://www.bkm.com.tr>). Kredi kartı kullanımının bu denli yaygınlaşmış olması, 2006 yılına kadar sadece Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanununun (TKHK) (RG, 23.2.1995, 22221) içinde düzenlenen kartlar için özel bir kanunun yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Böylece, 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu (BKKK) (RG, 1.3.2006, 26095). 1 Mart 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bir yıl sonra da Banka Kartları ve Kredi Kartları Yönetmeliği (BKKKY) (10.3.2006 tarih ve 26458 sayılı Resmi Gazete) uygulamaya konulmuştur.

Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu özel nitelikte olmakla beraber TKHK'nın karta uygulanan maddelerini yürürlükten kaldırmamıştır. Kart hamilinin tüketici olması durumunda BKKK'da hüküm bulunmayan hallerde TKHK'nın karta ilişkin hükümleri uygulanmaya devam olunacaktır (4.HD, 9.10.2006, E. 2006/10654, K. 2006/10652). Sadece gecikme faizinin akdi faizin yüzde otuz fazlasını geçmeyeceğini düzenleyen TKHK m.10/2 (f) bendi artık kartlar için uygulanmayacaktır (BKKK m.23/6).

BKKK'da düzenlenen bir diğer konu da kartın hukuka aykırı kullanımudur. Bu durum kart çıkaran kuruluş ile kart hamillerini sık sık karşı karşıya getirmekte ve uyuşmazlığa neden olmaktadır. Kart hamilinin kart ile yapılan harcamalara itiraz etmesi üzerine, bunların çözümü kart çıkaran kuruluşlar için ciddi bir iş yükü ve yıl sonunda önemli bir zarar kalemi oluşturmaktadır. Bu çalışma, kartın hukuka aykırı kullanılması durumunda kart çıkaran kuruluş ile kart hamilleri arasında çıkan uyuşmazlıklarda uygulanacak hukuki esasların belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

I. Kart Sisteminin İşleyişine Genel Bakış

BKKK'da banka kartı ile kredi kartı ayrı olarak tanımlanmıştır. Banka kartının tanımı, mevduat hesabı veya özel carî hesapların kullanımı dahil bankacılık hizmetlerinden yararlanmayı sağlayan kart olarak yapılmıştır (BKKK m.3/1(d)). Kredi kartı ise, nakit kullanımı gerekmeksizin mal ve hizmet alımı veya nakit çekme olanağı sağlayan basılı kart veya fizikî varlığı bulunmayan kart olarak tanımlanmıştır (BKKK m.3/1(e)). Mevzuatta "kart" terimi hem banka kartı hem de kredi kartını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Çalışmamızda da "kart" terimi aynı anlamda kullanılacaktır. Banka kartı veya kredi kartı terimleri, sadece bunlarla ilgili özel açıklama yapılacağı durumlarda tercih edilecektir. Mağaza kartları (BKKK m.2/2) "kart" teriminin kapsamı içinde yer almamaktadır. Kurumsal kredi kartları ise kart terimi içinde yer almakla birlikte BKKK'nın bazı hükümleri kurumsal kredi kartları için uygulanmamaktadır (BKKK m.43).

"Kart hamili" kanunda banka kartı veya kredi kartı hizmetlerinden yararlanan gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanmıştır. Kart hamili için düzenlenen hak ve borçlar, bu tanıma göre kart hamili sayılan kişiye aittir. Tanıma bakıldığında ilk olarak kredi kartı kıymetli evrak değildir ki hamile bir hak bahşetsin diye düşünülebilir. Gerçekten de kredi kartı, gerekli yasal unsurları

---

* Citibank A.Ş. Hukuk Müşaviri.

taşımadığından kıymetli evrak değildir. Teşhis senedi niteliğine sahip bir ispat aracıdır ve kredi kartı sözleşmesinden doğan hakların sahibini gösterir (Çeker, 1997, s.38 vd). Kartın üzerinde adı yazan kişi ile sözleşmenin tarafı her zaman aynı kişi olmayabilir. Başka bir deyişle, kredi kartı teşhis ve ispat fonksiyonunu doğru yerine getirmiyor olabilir. Nitekim, kartın kart hamili dışında üçüncü kişilerce kullanılmasında böyle bir durum vardır. Kayıp/çalıntı kartın kullanılması, kartın ve şifresinin bir başkasına verilmesi veya kartın kopyalanması durumunda kart hamili ile kartı kullanan kişiler farklıdır. Öyleyse kartın üçüncü kişi tarafından kullanıldığı durumlarda hukuk kart hamili kimdir? Kanundaki tanımına göre kart hamili, kart hizmetlerinden yararlanan kişidir. Kart hizmeti, kart çıkaran kuruluşça kart hamiline sunulan, nakit ödeme yapmaksızın üye işyerinden mal ve hizmet alımını sağlama hizmetidir. Kartın sağladığı hizmetten yararlanma hakkına sahip olan, kart çıkaran kuruluş ile yapılan kredi kartı sözleşmesinin tarafı olan kişidir. Dolayısıyla, kartı kullananlar sırf kartı elinde bulundurduğu için kart hamili sayılmaz (ek kart hamilleri hariç). Aynı zamanda sözleşmenin de tarafı olması gerekir. Sahte başvuruda ise kartı kullanan kişi ile sözleşmenin tarafı aslında aynı kişidir. Sadece sözleşmede sahte bir isim yer almaktadır. Kanundaki kart hamili tanımına göre sahte başvuruyu yapan kişi kart hamili sayılır, bu da yerinde olmuştur.

Kartlı sistem kuruluşu, kart çıkaran kuruluş, üye işyeri anlaşması yapan kuruluş, üye işyeri, harcama belgesi, nakit ödeme belgesi, son ödeme tarihi, dönem borcu, asgarî tutar ve alacak belgesi BKKK'nın 3.maddesinde ayrıca tanımlanmış olup, çalışmamızda da aynı anlamda kullanılan diğer kavramlardır.

Kart ilişkisi; kart hamili, kart çıkaran kuruluş ve üye işyeri arasındaki en az üçlü bir ilişkidir. Kart çıkaran kuruluş ile kart hamili arasındaki kredi kartı sözleşmesi veya banka kartı sözleşmesi, kart çıkaran kuruluş ile üye işyeri arasında üye işyeri sözleşmesi vardır. Kart kullanabilmek için kart çıkaran kuruluş ile kart hamili arasında kredi kartı sözleşmesi veya banka kartı sözleşmesi yapılması yeterlidir. Ancak, uygulamada banka kartları için ayrı bir sözleşme yapılmayıp, hesap açılışı sırasında alınan bankacılık hizmetleri sözleşmesi içinde banka kartına ilişkin hükümlere düzenlenmektedir. Kart çıkaran kuruluşun hiçbir üye işyeri ile sözleşmesi olmasa da kartı kullanmak mümkündür. Kartların kullanımından doğan borç ve alacakların takas ve mahsup işlemleri Bankalararası Kart Merkezi AŞ (BKM) vasıtasıyla gerçekleştirilir (BKKK m.29/1).

Kredi kartı sözleşmesi veya banka kartı sözleşmesi, kart hamilinin yaptığı başvurunun (icap) kart çıkaran kuruluşça onaylanması (kabul) ile kurulur (BKKK m.8/1). Sözleşmenin yazılı şekilde yapılması şekil şartıdır. Sözleşmenin en az on iki punto ve koyu siyah harflerle hazırlanması gerekir. Sözleşmenin bir örneği, kart hamiline ve varsa kefile verilir. Ayrıca, sözleşme hükümleri ile kartın kullanımı hakkında kart hamiline ayrıntılı bilgi verilmesi de zorunludur (BKKK m.24/1). Kart çıkaran kuruluş sözleşmeye göre kart hamiline kullanım limiti tanımlar (BKKK m.9/1). Bu limit, kredi kartı limiti olarak ifade edilir. Banka kartında limit, hesap bakiyesi ve varsa kredili mevduat limiti kadardır. Kart hamili, limiti dahilinde –belli hallerde kart çıkaran kuruluş limit aşılmasına izin verebilir, çünkü BKKK m.9/2'de limit aşılması halinde faiz işletilebileceği düzenlenmiştir- nakit çekim ve/veya nakit para ödemeksizin üye işyerlerinde mal ve hizmet alma hakkına sahiptir. Nakit çekim işlemi; kart çıkaran kuruluşun şubelerinden, telefon ve internet bankacılığı hizmetlerinden yararlanılarak ve ATM'lerden (automatic teller machine) yapılabilir. Mal ve hizmet alımı ise üye işyerlerinde yapılır. Kartın kullanımı harcama belgesine imza atarak veya imza olmaksızın -kartın teknolojik altyapısı destekliyse- şifre kullanılarak gerçekleştirilir. Üye işyerleri kart kullanımını kabul etmek zorundadır (BKKK m.17/1). Üye işyeri anlaşması yapan kuruluşlar da kartın kullanılması ve kart çıkaran kuruluşun onay almayı sağlayacak alt yapıyı oluşturmakla yükümlüdür (BKKK m.21/1). Mal veya hizmetin kart ile alınması halinde işlem tutarını üye işyerine, kart çıkaran kuruluş öder (BKKK m.21/2).

Kredi kartı sözleşmesinde kart çıkaran kuruluş, aylık dönemler sonunda kredi kartı hesap özeti düzenler ve dönem borcunu kart hamiline bildirir (BKKK m.10). Kart hamili borcun tamamını ödeyebileceği gibi, kısmen de ödeme yapabilir. Dönem borcunun tamamı ödenirse herhangi bir faiz alınmaz. Ancak, kart hamili kısmi ödeme yapabilir ve bu durumda kredi kuruluşunun faiz talep hakkı doğar. Kısmi ödeme, asgari tutarın eşiti ve üzerinde ise akdi faiz,

altında ise gecikme faizi alınır (BKKK m.26/2). Kartın iptal edilmemesi için kart hamiline ödeme yapılması şarttır. Asgari tutar son ödeme tarihini takip eden üç ay içinde ödenmezse, kredi kartı kart çıkaran kuruluşça iptal edilebilir ve toplam borç faiziyle birlikte kart hamilinden talep edilir (BKKK m.8/2).

Kredi kartı sözleşmesine uygulanacak hükümleri belirlemek bakımından, öncelikle kart hamili ile kart çıkaran kuruluş arasındaki ilişkinin hukuki niteliği üzerinde durmak gerekir. Kart sisteminde kart çıkaran kuruluş ile kart hamilinin hak ve borçlarına bakıldığında; aradaki ilişkinin iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olduğu görülür. Bu ilişkinin bir iş görme sözleşmesi olduğu noktasında bu konuda çalışma yapan yazarlar arasında görüş birliği bulunmakla beraber (Kuntalp, 1996, s.275; Çeker, 1997, s.68; Buhur, 2004, s.74; Teoman, 1996, s.169; Sayın, 2005, s.41; Akipek, 2003, s.109; İşgüzar, 2003, s.20; Reisoğlu, 2004, s.104), iş görme sözleşmelerinden hizmet mi (Yılmaz, 2000, s.129; Çeker, 1997, s.68; Teoman, 1996, s.168), istisna mı (Akipek, 2003, s.109,) vekalet mi (İşgüzar, 2003, s.20; Kuntalp, 1996, s.275; Sayın, 2005, s.41) veya sui generis (Reisoğlu, 2004, s.104; Zevkliler/ Aydoğan, 2004, s.303 vd.; Atamer, 2003, s.1004) bir sözleşme mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır.

Bu sözleşmenin hukuki niteliğini belirlemek için öncelikle özel kanun olan Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nda tarafların asli borçlarının düzenlenip düzenlenmediğine bakılmalıdır. Düzenlenmişse artık tipik bir sözleşme olur. Borçlar Kanunu hükümlerine gitmeksizin, hukuki niteliğini bu Kanuna göre belirlemek mümkün hale gelir.

Kredi kartı sözleşmesinin taraflarının kart çıkaran kuruluş ile kart hamili olduğunu belirtmiştik. Tarafların karşılıklı hak ve borçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kart çıkaran kuruluşun borçları:

- Kart vermek (kart limiti verilmesi, hesap açılması, kartın veya numarasının basılması ve teslimi) (BKKK m.9)
- Kartın kullanımını sağlamak (nakit ödeme yapmaksızın üye işyerinden mal ve hizmet alımını sağlama ve üye işyerine ödemeleri yapma, nakit avans çekilmesini sağlama, ekstre gönderme, bildirim, talep şikayet ve itirazlara cevap verme) (BKKK m.8/3)
- Kartı iptal etmek,
- Sigorta yapmak

Kart çıkaran kuruluşun hakları:

- Ücret ve komisyon talep etmek (BKKK m.24/4)
- Kredilendirilme halinde faiz talep etmek (BKKK m.26).

Kart hamilinin borçları:

- Gerçeğe uygun bilgi ve belge sağlamak (başvuru sırasında gerçek bilgi ve belgeler sunma, sözleşmenin devamında sadakat ve gerçeğe aykırı bildirim yapmama, özen borcu)
- Kart borcunu ödeme (harcama tutarlarını, nakit avans çekilen tutarları, ücret, komisyon ve varsa faizleri ödeme) (BKKK m.24)
- Kartı ve şifreleri güvenli şekilde saklama ve başkaları tarafından kullanılmasını engelleme (Kayıp/çalıntı kartı bildirme) (BKKK m.16).

Kart hamilinin hakları:

- Kartı kullanmak (nakit ödeme yapmaksızın üye işyerinden mal ve hizmet almak, nakit avans çekmek, ekstre isteme, talep ve şikayette bulunmak)
- Kartın tek taraflı iptalini talep etmek (BKKK m.25/2)

Görüldüğü üzere, kart hamili ile kart çıkaran kuruluş arasındaki sözleşmenin esaslı (asli) unsurları Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nda açıkça düzenlenmiştir. Ancak, bu sözleşmenin tanımı yapılmamıştır. "Kredi kartı sözleşmesi" teriminin sadece m.37/2'de kullanıldığını görüyoruz. Dolayısıyla, kredi kartı sözleşmesi, Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu ile birlikte artık tip (isimli) sözleşme haline gelmiştir. Kredi kartı için bu sözleşmenin ismi "kredi kartı sözleşmesi", banka kartları için "banka kartı sözleşmesi" olacaktır (BKKKY m.17/4). Sonuç olarak diyebiliriz ki, kart hamili ile kart çıkaran kuruluş arasındaki sözleşmenin hukuki niteliği kanaatimizce "kredi kartı sözleşmesi"dir.¹

Diğer yandan, kart çıkaran kuruluş tarafından kart hamiline tahsis edilen limit, kart çıkaran kuruluşça üye işyerine ödeme yapılana kadar gayri nakdi kredi niteliğindedir. Üye işyerine ödeme yapıldıktan sonra veya nakit çekim işlemi yapılması anında ise, kart borcu nakdi kredidir (Kuntalp, 1996 s.278; Reisoğlu, 2004, s.100). Kart hamili tarafından dönem borcunun ödenmesi ile limitin tekrar kullanılabilir olması cari hesap şeklide çalışmaya olanak sağladığından, kredi kartı döner kredi niteliği taşımaktadır (Kaya, 2009, s.40) .

Kart sisteminin işleyişine yönelik genel bilgi verdikten sonra konumuz olan kartın hukuka aykırı kullanımında kart hamilinin sorumluluğunun nasıl bir sistematik içinde inceleneceğini belirtebiliriz. Kart hamilinin sorumluluğu öncelikle kartla yapılan işlemlerden sorumlu olması demektir. Kredi kartı sözleşmesinin kart hamili açısından asıl edimi, kart borcunun kart çıkaran kuruluşa ödenmesidir. Sistematiği belirlerken çıkış noktamız işlemin kartla kimin tarafından yapıldığı yani kartın kimin tarafından kullanıldığıdır. Buna göre kartın hukuka aykırı kullanılmasını; kartın, kart hamilince kullanılması veya üçüncü kişilerce kullanılması şeklinde iki başlık altında inceleyeceğiz. Her iki durumda da konumuz kart hamilinin hukuki sorumluluğudur. İlk başlık altında incelenen hukuka aykırı kullanımlarda kart hamilinin asıl edim borcunu yanında sözleşmeye aykırılık nedeniyle kart çıkaran kuruluşa vereceği zararlardan sorumlu olacağı durumlar da açıklanmıştır. Kartın üçüncü kişilerce kullanılması başlığı altında ise hangi hukuka aykırı kullanımlarda kart hamilinin sorumlu olacağı üzerinde durulmuştur.

II. Kartın Hukuka Aykırı Kullanılması Kavramı

Başlığımızda geçen hukuka aykırılık tabiri üzerinde açıklama yapmakta yarar vardır. Şöyle ki, BKKK'nun 12.maddesinin başlığında "kartın haksız kullanımı" tabiri kullanılmışsa da madde metninde "hukuka aykırı kullanım" ifadesi tercih edilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalara baktığımızda bir kısım yazarların kartın "hukuka aykırı kullanımı" (Çeker, 1997, s.75 vd; Sayın, 2005, s.63 vd) tabirini tercih ettiğini, bazılarının "kartın kötü kullanımı" (Kuntalp, 1997, s.286) veya "kartın kötüye kullanımı" ifadesini kullanmış olduğunu görmekteyiz. (İşgüzar, 2003, s.99 vd; Teoman, 1996, s.186) Bu nedenle, hukuka aykırı kullanım, kötüye kullanım ve haksız kullanım kavramları üzerinde durmamız gerekecektir. Çalışmamızın başlığında neden "kartın hukuka aykırı kullanımı" tercih ettiğimizi de böylece açıklamış olacağız.

Kartın kötüye kullanımı, kartı kullanma hakkına sahip kişinin bu hakkı Türk Medeni Kanunu (MK) m.2'deki dürüstlük kurallarına uymaksızın kullanmasıdır. Kartı kötüye kullanabilecek olanlar, kartı kullanma hakkına sahip olan kişilerdir. Kartın kullanılması, harcama yapılması veya nakit çekim yapılabilmesini ifade eder. Kullanım hakkı, sözleşme imzalandığı ve kartın zilyetliğine geçtiği veya fizikî varlığı bulunmayan kart numarasının öğrenildiği andan itibaren, kart hamiline aittir (BKKK m.15/1). Kart hamilinin talebi üzerine üçüncü kişiler adına asıl karta bağlı ek kredi kartı da düzenlenebilir (BKKK m.9/3). Dolayısıyla, kredi kartı sözleşmesi ilişkisi içinde kartı kullanma hakkına sahip olan kişiler; kart hamili, ek kart hamili veya bunların yetkili temsilcileridir.

Kartın haksız kullanımı ise, kartı kullanma hakkına sahip olmayan kişilerin, kartı veya karttaki bilgileri hukuka aykırı bir biçimde kullanmalarıdır. Sahte kart üretilmesi, kartın kopyalanması bunlara örnek verilebilir. Kartın haksız kullanımının failleri; ancak üçlü veya daha fazla kart ilişkisi içinde bu ilişkinin kart hamili dışındaki diğer tarafları ile üçüncü kişiler olabilir.

Hukuka aykırı kullanım kavramı ise, kötüye kullanımı ve haksız kullanımı kapsayan bir üst kavramdır. Dolayısıyla, kartın hukuka aykırı kullanımı; kart hamili, kart çıkaran kuruluş ve üye işyeri arasındaki en az üçlü ilişki içinde kart sisteminin işleyişine aykırı olarak bizzat kart ilişkisinin taraflarınca veya üçüncü kişilerce kartın kötüye kullanımı veya haksız kullanımınıdır.

Kart hamilinin hukuki sorumluluğu; kural olarak kartın kötüye kullanılmasından doğar. Kart hamilinin kart almak için başvuru sırasında gerçeğe aykırı beyanda bulunması, gerçeğe aykırı kayıp/çalıntı bildiriminde bulunması, yetkisiz kişilerce kartın kullanılmasına izin vermesi, üye işyerinden nakit kullanması gibi haller, kart hamilinin kartı kötüye kullandığı durumlara örnektir. Kart hamilinin, kartın üçüncü kişilerce haksız kullanımından da sorumlu tutulduğu durumlar vardır. Mesela, kayıp veya çalıntı bildirimden önceki 24 saat içinde yapılan harcamalardan kart hamili belli bir tutara (150 TL) kadar ve 24 saati geçen harcamaların ise tamamından sorumludur. Kayıp veya çalıntı kartı kullanan kart hamili dışında üçüncü bir kişi olduğu durumlarda kart hamilinin sınırlı da olsa hukuki sorumluluğu vardır.

Çalışmamızın konusu kartın hukuka aykırı kullanılması halinde kart hamilinin hukuken sorumlu olduğu durumlardır. Kötüye kullanımda kart hamilinin kart çıkaran kuruluşa karşı hukuken sorumlu olacağı açıktır. Ancak, kart hamilinin sorumluluğu sadece kartı kötüye kullandığı durumlarla sınırlı değildir. Kayıp ve çalıntı kartla yapılan işlemlerde olduğu gibi kartın haksız kullanımında da sorumluluğu vardır. Bu nedenle başlığı belirlerken kötüye kullanım değil, bu durumu da kapsayan ve üst kavram olan “hukuka aykırı kullanım” tabiri tercih edilmiştir.

Çalışmamızın kapsamında kredi kartı sözleşmesi ilişkisi içinde sadece kart hamilinin özel hukuk kapsamında kart çıkaran kuruluşa karşı sorumluluğu ele alınmıştır. Kartın hukuka aykırı kullanımında kart hamili dışında kredi kartı çıkaran kuruluş veya üye işyeri ya da üçüncü kişilerin birbirlerine karşı sorumlulukları konumuz dışındadır.

Kartın hukuka aykırı kullanımının hem cezai hem de hukuki sonuçları olabilir. Cezai sonuçlar BKKK’da özel olarak düzenlenmiş de olabilir. Kartın kaybedildiği ya da çaldırıldığı yolunda gerçeğe aykırı beyanda bulunarak kartın bizzat kullanılmasına devam edilmesi veya başkasına kullandırılması ile kredi kartı sözleşmesinde veya eki belgelerde sahtecilik yapılması veya sözleşme imzalamak amacıyla sahte belge ibraz edilmesi özel olarak düzenlenen suçlardır (Aycı vd. 2006, s.91). Çalışmamızda kart hamilinin hukuki sorumluluğuna neden olan durumları belirlerken bir cezai yaptırıma tabi olup olmaması belirleyici olmamıştır. BKKK’da özel bir cezai yaptırım öngörülmemeyen durumlar da kapsam içinde incelenmiştir.

Hemen belirtelim ki aşağıda yer alan hukuka aykırı kullanım halleri uygulamada en sık karşılaşılanlar olup, kart hamilinin kart çıkaran kuruluşa karşı hukuken sorumlu olduğu durumların tamamı değildir. Gelişen teknoloji ile yeni yöntemlerin bulunması, kartın değişik kullanım alanlarının çıkması ve özelliklerinde yenilikler olması kaçınılmazdır. Yeni gelişmeler kart çıkarıcı kuruluş ile kart hamili arasındaki ilişkilerde de değişikliğe neden olabilir. Kart hamilinin yeni yükümlülükleri oluşabilir. Yeni hukuka aykırılık örnekleri ortaya çıkabilir. Belki de şu an ele aldığımız hukuka aykırılık hallerinde de değişiklik olabilir ve içinde uygulama alanı kalmayanlar çıkabilir. Mesela, POS cihazlarının çıkması ile anında onay mekanizmasına geçilmiştir. Geçerlilik süresi dolan kartın kullanılmaya devam olunması her ne kadar bir kötüye kullanım hali olsa da artık uygulama alanı hemen hemen hiç kalmamıştır. Sorumluluğun doğması için zarar şartının gerçekleşmesi imprinter (Kart üzerinde bulunan bilgilerin harcama belgesi üzerine geçirilmesini sağlayan özel baskı aletinin) kullanıldığı durumlarda olabilir ki, imprinter uygulaması artık kalmamıştır. Dolayısıyla, çalışmamızda bu konuya değinilmemiştir. Son yıllarda kartta imzanın yerini artık şifrenin aldığı görülmektedir. Bu gelişmelere paralel mevzuatta değişiklikler yapılması veya yeni düzenlemelerin hazırlanması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, kartın hukuka aykırı yeni kullanım şekillerini bu çerçevede tekrar ele almak gerekecektir.

III. Kartın Kart Hamilince Hukuka Aykırı Kullanılması

A. Kart hamilinin başvuru sahteciliği

Kredi kartı sözleşmesinin, kart çıkaran kuruluşa başvurulması ve yazılı sözleşme yapılmasıyla kurulabileceğini belirtmiştik (BKHK m.8/1). Sözleşme, başvurunun kart çıkaran kuruluş tarafından kabulü ile kurulmuş sayılır. Kart başvurusu genel müdürlük ve şubelerde toplanabilir. Bunun dışındaki yerler (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) 24.04.2006 tarih ve 4326 sayılı yazısı) izne tabidir (BKHK m.8/1).

Başvuru hazırlar arasında (tarafaların yüz yüze gelmesi ile) alınabileceği gibi telefon, internet gibi elektronik yollarla da alınabilir. TKHK m.9/A'da yazılı, görsel, telefon ve elektronik ortamda veya diğer iletişim araçları kullanılarak ve tüketicilerle karşı karşıya gelinmeksizin yapılan ve malın veya hizmetin tüketiciye anında ya da sonradan teslimi veya ifası kararlaştırılan sözleşmeler mesafeli sözleşme olarak tanımlanmıştır. Mesafeli sözleşmenin en temel sonucu tüketiciye cayma hakkı vermesidir. İlk defa kart alınması yazılı sözleşme yapılması şartına tabi olduğundan kredi kartı sözleşmesinin mesafeli sözleşme olarak kurulması mümkün değildir. Ancak, uygulamada kart sözleşmeleri sonradan verilecek ek kart veya diğer kartları da kapsayacak şekilde çerçeve sözleşme olarak hazırlanmaktadır. Kart hamilinin -mesela telefonla bildireceği talebi üzerine- eşi veya çocuğu gibi bir yakınına ek kart çıkarması mümkündür. Bir kişinin aynı kart çıkaran kuruluşa ait birden fazla kartı da olabilir. Ek kart ile ikinci ve sonrası kartlar için talebin telefon veya elektronik ortamda iletilmesi halinde kredi kartı sözleşmesi mesafeli sözleşme sayılmasa da sonradan telefon veya elektronik ortamda talep edilen kartlar bakımından kart hamilinin mesafeli sözleşme hükümlerinden yararlanabileceği, mesela cayma hakkına sahip olacağını söylemek mümkündür. Ancak, hemen belirtelim ki, kart hamilinin cayma hakkını kullanmaya ihtiyacı olmayacaktır. BKHKY m.18/2'e göre kart hamili zaten kartı iptal ettirmek ve sözleşmeyi feshetmek hakkına sahiptir. Kartın iptal edilmesine ve sözleşmenin feshine ilişkin kart hamilince yapılan talebin en geç yedi gün içinde kart çıkaran kuruluşça yerine getirilmesi zorunludur.

Kart talebinin, başvuru sahibinin evinde veya işyerinde alınması mümkündür. Bu durumda kredi kartı sözleşmesinin TKHK m.8 kapsamında kapıdan satış sözleşmesi sayılmayacağı açıktır. Buna rağmen bir olayda, TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı İstanbul Valiliği Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü kart başvurusunun işyerinde alınmasını kapıdan satış saymış ve kapıdan satış yetki belgesi almamış banka aleyhine idari para cezası kesmiştir. Bankanın itirazı üzerine Ümraniye 2.Sulh Ceza Mahkemesi, (T.18.10.2006, E.2006/327), verdiği kararıyla idari yaptırım kararını yerinde olarak iptal etmiştir. Kararda aynen katıldığımız şu gerekçeye yer verilmiştir; *"kredi kartı sözleşmesi iki taraflı bir sözleşme olup, Borçlar Kanununun hükümleri doğrultusunda icap ve kabul ile oluşur. Kredi kartı talebi veya kredi kartı verilmesi işlemi tek taraflı işlemlerden değildir. İşlemin tamamlanması için başvuran kişinin başvurusunun ve şartları taşıyıp taşımadığının banka merkezinde onaylanması sonucunda geçerlilik arz edeceğinden kapıdan satış statüsünde değildir."*

Başvuruyu alan kart çıkaran kuruluş, kart limiti için kredi değerlendirmesi yapar (BKHK m.9/1). Kart çıkaran kuruluşlar, kart hamillerinin risk durumlarını izlemek ve değerlendirmek için esas olarak Kredi Kayıt Bürosu A.Ş. (KKB) kayıtlarına dayalı hazırlanan skorlama sistemi kullanır (BKHK m.29/1). Başvuru sahibinin sunmuş olduğu bilgi ve belgeler kredi değerlendirmesinde kullanılan diğer araçlardır. Kart hamilinin gelir belgesi, çalışılan yer ve meslek bilgileri kredi değerlendirmesinde özellikle dikkate alınır. Kart hamili kredi kartı sözleşmesinde veya eki belgelerde sahtecilik yapmama ve gerçek belgeler sunma yükümlülüğü altındadır. Hatta, aksine davranışın cezai yaptırımını vardır (BKHK m.37/2, TCK m.158/1).

Mevcut kriterleri kredi kartı almaya yeterli olmayanların kart almak veya daha yüksek bir limit alabilmek amacıyla başvurdukları yollardan birisi, başvuru sırasında gerçeğe aykırı beyanda bulunmak ve/veya sahte belge sunmaktır. Hemen belirtelim ki, buradaki açıklamamız kimlik belgesi dışındaki belgelerde sahtecilik için geçerlidir. Mesela, gelir belgesi. Kimlik

belgesinde sahtecilik durumu ise aşağıda “Sahte Kimlikle Kart Başvurusu” başlığı altında ayrıca incelenecektir.

Başvuru bilgi ve belgelerinde sahteciliğin kart hamili bakımından ilk hukuki sonucu, kart çıkaran kuruluş için sözleşmeyi sona erdirmeye sebebi, hatta kart hamili adli ceza almışsa bir sona erdirmeye borcu olmasıdır. Başvuru sırasında gerçeğe aykırı bilgi vererek belki de verilmeyecek olmasına rağmen, kredi kartı almıştır ya da daha yüksek limit tesis edilmesine neden olmuştur. Nitekim BKKK m.37/2 fıkrasına göre, kredi kartı sözleşmesinde veya eki belgelerde sahtecilik yapmak veya sözleşme imzalamak amacıyla sahte belge ibraz etmek suçtur. BKKK m.8/2'e göre de kart kullanımından dolayı adli cezaların uygulanması halinde, ilgili kart çıkaran kuruluşça kart hamiline verilen kredi kartlarının iptal edilmesi gerekir. Bu durumda sözleşme iptalden itibaren hükümsüz sayılır.

Başvuru bilgi ve belgelerinde sahteciliğin kart hamili bakımından diğer bir hukuki sonucu BK m.96 ve devamı maddelerine göre asıl edimden (kart borcunu ödeme yükümlülüğünden) bağımsız, bilgi ve belgede sahteciliğin neden olduğu zararlardan kart çıkaran kuruluşa karşı sorumlu olmasıdır. Başvuru kabul edilmeyip, kart verilmese dahi zararın tazmini istenebilir (İşgüzar, 2003, s.135). Başvuru toplanması, kredinin değerlendirilmesi, sahteciliğin araştırılması ve tespiti için ödenen ücret ve katlanılan masraflar, BK m.96 hükümlerine göre tazminat olarak talep edilebilecek zarar kalemleridir.

B. Kartla yapılan işleme haksız itiraz

Kart hamili, kart ile iradesi dışında yapılan işlemlere itiraz edebilir. Hatta, iradesi dışında bir kullanım olduğunu öğrendiği andan itibaren derhal kart çıkaran kuruluşa bildirmesi gerekir (BKKK m.16/1). Hemen belirtelim ki, burada kart çalınmış veya kaybedilmiş değildir. Kart, hamilinin elindedir ancak iradesi dışında kullanım olmuştur.

Kart hamilinin itirazı üzerine kart çıkaran kuruluş “belge talep (request)” veya “ters ibraz (charge back)” süreci başlatır. Belge talep, harcama işleminin geçerli olduğunu ispat eden belgelerin talep edildiği ve işlemin geriye alınmasının istenmesinden önceki aşamadır. Ters ibraz ise harcama işleminin geriye alınmasının istenmesidir. Kural olarak harcama belgesi düzenlenen kartlı işlemlerde önce belge (harcama belgesi) talep edilir. Kartsız işlemlerde (mail order) harcama belgesi olmadığından doğrudan ters ibraz aşamasına geçilir.

Ters ibraz işlemine uygulanacak kurallar taraflarca sözleşme ile düzenlenebilir. Uygulamada kredi kuruluşu ile kart hamili arasında yapılan kredi kartı sözleşmesinde ters ibraz kurallarına detaylı yer verilmeyip, uluslararası ters ibraz kurallarına gönderme yapılmaktadır. Uluslararası kurallar (Master Card ters ibraz kuralları için Bkz. <http://www.mastercard.com/us/merchant>; Visa Card ters ibraz kuralları için Bkz. <http://usa.visa.com/download/merchants>) Visa, Master gibi kartlı sistem kuruluşlarınca hazırlanır. Kart çıkaran kuruluşun, sisteme girmek için kartlı sistem kuruluşuna üye olması ve bu kuralları kabul etmesi gerekir. Harcamaya konu kart hangi kartlı sistem kuruluşunun logosunu taşıyorsa, o kuruluşun ters ibraz kuralları uygulanır. Pratikte bu kuralların uygulanmasının dayanağı ters ibraz kurallarına gönderme yapan sözleşme maddeleridir. Ancak böyle bir gönderme ile uluslararası ters ibraz kurallarının kart çıkaran kuruluş ile kart hamili arasında sözleşme hükmü haline gelip gelmediği özellikle Tüketici hukuku açısından ayrıca incelemesi gereken bir konudur. Fakat burada konunun incelenmesi gerektiğini belirtmekle yetinip, detaya girilmeyecektir. Devam eden açıklamalarımızı ise pratikte ters ibraz kurallarının uygulanıyor olduğu gerçeğini dikkate alarak yapacağız.

Kart ile yapılan işlemlere kart hamili, son ödeme tarihinden itibaren on gün içinde kart çıkaran kuruluşa başvurmak suretiyle itiraz edebilir. Kart hamili, itiraz başvurusunda hesap özeti hangi unsurlarına itiraz ettiğini gerekçesiyle belirtmek zorundadır. Süresi içerisinde itiraz edilmeyen hesap özeti kesinleşir. Hesap özeti kesinleşmesi genel hükümlere göre dava hakkını ortadan kaldırmaz (BKKK m.11/2). Hesap kesim tarihi ile son ödeme tarihi arasında on günden az bir süre olamaz (BKKK m.26/3). Buradaki on günlük sürenin ters ibraz başvurusu

için getirilmiş bir süre olup olmadığı üzerinde durmak gerekir. Kart sözleşme hükümlerinde uluslararası ters ibraz kurallarının uygulanacağına dair gönderme yapıldığını belirtmiştik. Her ne kadar itiraz için BKKK'da süre sınırlaması getirilmişse de uluslararası kurallarda ters ibraz süresi daha uzun olabilir. Bu durumda tarafların sözleşme ile kanundaki süreden daha uzun bir süre üzerinde anlaşmalarının kabulü gerekir. Artık daha uzun bir sürenin belirlendiği durumlarda kart çıkaran kuruluşun son ödeme tarihinden sonra da gelen itirazlar için ters ibraz sürecini başlatması gerekir. Bunun reddedilmesi sözleşmeye aykırılık teşkil eder.

Kart hamili iradesi dışında bir kullanım olduğunu en erken harcamanın hesabına yansıdığı anda ve muhtemelen de hesap özeti kendisine ulaştığında öğrenebilir. Son 24 saat içinde yapılan harcamalardan belli tutara kadar sorumluluk burada uygulanmaz, çünkü bu kural sadece kayıp veya çalıntı bildirim yapıldığı durumlar için geçerlidir. Kayıp/çalıntı bildirim yapılmamış olduğundan kart çıkaran kuruluşa yapılacak bildirim, harcamaya itiraz niteliğindedir. Gerçi, itiraz edilecek tutarın dönem borcunun büyük bir kısmını oluşturması ve 24 saat geçmemiş olması halinde harcamaya itiraz yerine kart hamilinin kayıp çalıntı bildirim yapması da olasıdır. Ancak, itiraz ettikleri içinde kendi yaptığı harcamalar olacağından, kart çıkaran kuruluş bunu ispat ederek, kart hamiline ait harcamaların ödenmesini kredi kartı sözleşmesi hükümlerine göre isteyebilir. Ayrıca, gerçeğe aykırı bildirim, kart çıkaran kuruluşun zararına neden olmuşsa kart hamili BK m.96'a göre de sorumlu olacaktır. Dikkat edilirse burada kart hamili sadece gerçeğe aykırı bir kayıp/çalıntı bildirim yapmış olur ve bunun herhangi bir cezai yaptırımı yoktur. Suç oluşturan eylem, bildirime rağmen kartın kullanılmaya devam edilmesi veya başkalarına kullandırılmasıdır (BKKK m.37/1, TCK m.245).

Kart hamilinin harcamaya itiraz etmesi halinde cevaplanması gereken bir soru da, itiraz ettiği işlemlere ait tutarı ödemesi gerekip gerekmediğidir. Kart hamili harcamaları hesap özeti alındıktan sonra görmektedir. Hesap özeti yer alan son ödeme tarihine kadar harcamalara itiraz edebilir. Aynı süre içinde en azından asgari tutarı da ödemesi gerekir. İtiraz edilen harcamalar dönem borcunun içindedir. Dolayısıyla itiraz etmediği tutar hesap özeti ile bildirilen asgari tutarın altında kalabilir. Bu durumda gecikme faizi işler.

Ödemenin yapılıp yapılmayacağı konusunda kredi kartı sözleşmesindeki hükümlere bakılmalıdır. Bu konuda farklı uygulamalar vardır. Kimi kart çıkaran kuruluş ödettirmeyerek itirazın sonuçlanmasını beklemektedir. Ters ibraz sürecinin kart hamili aleyhine sonuçlanması halinde itiraz edilen tutarı, faiz işleterek veya işletmeksizin takip eden ilk dönemde kart hesabına yansıtılmaktadır. Kimi kuruluşlar ise itiraz edilen tutarın ödenmesini önden istemekte ve itirazın kart hamili lehine sonuçlanması halinde ödenen tutarı faizi ile birlikte iade etmektedir. Kanaatimizce, sözleşmede herhangi bir hüküm bulunmaması halinde itiraz edilen tutarın ödettirilmemesi ve askıda bekletilmesi yerinde olacaktır. Çünkü, kart hamilinin borcu olup olmadığı belli değildir. Borç tutarının belli olmadığı durumda kart hamilinin temerrüdünden bahsedilemez. Ödenen tutar asgari tutarın altında kalırsa da gecikme faizi alınmamalıdır.

Ters ibraz süreci ile ilgili BKKK'da iki hüküm bulunmaktadır. İlki BKKK m.11/1 fıkrasıdır. Buna göre kart çıkaran kuruluşlar, kart ve ek kart hamillerinin kart kullanımıyla ilgili olarak yapacakları şikâyet ve itiraz başvurularını, başvuru tarihinden itibaren yirmi gün içinde hamilin başvuru yöntemi kullanılarak ve gerekçeli bir şekilde cevaplamak zorundadır. Kart çıkaran kuruluş, kart ve ek kart hamillerinin şikâyet ve itirazlarının ilgili birimlerine kolaylıkla ulaşmasını sağlayacak tedbirleri almakla yükümlüdür. Yirmi gün, genel bir cevap süresidir ve kart hamilinin ters ibraz da dahil tüm talep ve şikâyetleri için getirilmiştir. Madde gerekçesinde bu düzenlemenin amacı, kart hamillerinin başvurularına muhatap bulunması ve cevapsiz kalmamasını sağlamak olarak açıklanmıştır. Bu nedenle, bu süre ile ters ibrazın sonuçlandırılması için bir süre getirildiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki taraflar aksine sözleşme yapabilir.

Ters ibraz süreci ile ilgili BKKK'daki diğer hüküm m.8/4 fıkrasıdır. Bu fıkra göre *kart çıkaran kuruluş, kartla gerçekleştirilmiş işlemlere ait kayıtları otuz günü geçmemek üzere işlemin mahiyetine uygun bir süre zarfında sağlamakla yükümlüdür*. Yurt dışı işlemlerinde bu süre altmış gün olarak uygulanır. Madde ile ters ibraz sürecinin sonuçlandırılması için bir süre getirip

getirilmediği açık değildir. Madde gerekçesinde de bir açıklama yer almamaktadır. Hükmün, harcamaya itiraz edilmesi halinde kart çıkaran kuruluşun harcamanın kimin tarafından yapıldığını gösteren harcama belgelerini ve diğer ispat araçlarını sağlama yükümlülüğünü düzenlediği söylenebilir. Kart çıkaran kuruluş bu bilgi ve belgeleri üye işyerinden talep eder. Nitekim, üye işyerleri, mal ve hizmet bedellerinin kart ile ödenmesi halinde, elektronik ya da mekanik cihazları kullanarak harcama belgesi düzenlemek ve aslını sözleşmede belirtilen süre içinde saklamak zorundadır. Hükmü aykırılık halinde satılan hizmet veya mal bedeli üye işyeri anlaşması yapan kuruluştan talep edilemez (BKKK m.19/1).

Ters ibraz süreci başlayınca kart çıkaran kuruluş, üye işyeri anlaşması yapan kuruluş aracılığı ile üye işyerinden harcamaya ilişkin bilgi ve belgeleri talep eder. Nakit çekim işleminde işlemin kart hamiline yapıldığını ispat yükü kendisine aittir. Üye işyeri, kartlı işlemlerde teklif, harcama belgesi; kartsız işlemlerde mal teslimat makbuzu ve kart hamiline imzalanmış sair belgeler ile harcamanın kart hamiline yapıldığını ispat etme yükü altındadır. Üye işyerince sunulan belgelere istinaden üye işyeri anlaşması yapan kuruluş itirazın sonucunu kart çıkaran kuruluşa bildirir. Sözleşmede (uluslararası kurallarca) belirlenen süre içinde üye işyeri belge sunamazsa itirazın kart hamili lehine sonuçlandırıldığı kabul edilir. Üye işyeri karara karşı tahkim komitesine veya genel yargı yoluna başvurabilir. Haksız çıkan taraf tahkim ve dava masraflarını öder.

Ters ibraz işleminde kart hamilinin hukuki sorumluluğunun doğabileceği durum, itirazının haksız çıkması halidir. Üye işyeri sunduğu belgeler ile harcamanın kart hamiline ait olduğunu ispat edebilir. Eğer bu tutar itirazdan önce hamilden tahsil edilmemişse, itirazın haksız çıkması üzerine kart hamilinden faiziyle birlikte talep edilebilir. Ayrıca, haksız olarak harcamaya itiraz etmiş olacağından kart çıkaran kuruluşun bir zararı varsa -mesela ters ibraz masrafları için- kart hamili BK m.96'a göre sorumlu olur. Nitekim, gerçeğe aykırı bildirim yapmama yönündeki sözleşme borcuna aykırı davranıştır.

C. Üye işyerinden harcama yapılmaksızın nakit alınması

Kredi kartının kredi niteliğine sahip olmasının bir sonucu da kart hamiline nakit çekim imkanı tanınmasıdır. Kredi kartı hamili, kart çıkaran kuruluşun şubelerinden ya da ATM'lerinden veya telefon ya da internet bankacılığını kullanarak nakit çekim işlemi yapabilir. Belli bir miktar paranın kart hamiline çekilmesi nakit çekim olmakla beraber, kart ile yapılan bazı harcamalar da "nakit çekim benzeri işlemler" olarak kabul edilmiştir. BKKKY m.20/2'e göre kart sahibinin başka bir kredi kartının borcunu kapatması amacıyla yaptığı borç transferleri, kişi veya kurumlara yapılan tüm ödemeler, talih ve şans oyunları, borsa işlemleri/menkul kıymet alımları, seyahat çekleri, havale işlemleri nakit kullanım kapsamında olan işlemler olarak sayılmıştır. Nakit çekim ve nakit çekim sayılan işlemlerde kart çıkaran kuruluşça nakit çekim faizi alınır. Nakit çekim faizi, işlem tarihinden itibaren uygulanır (BKKK m.26/1). Kredi kartı sözleşmesinde ayrıca belirtilmiş olmak şartıyla nakit çekim ücreti de alınabilir (BKKK m.24/4).

Uygulamada, kart hamilinin nakit çekim ücreti ve faizi ödememek amacıyla gerçekte bir alışveriş olmamasına rağmen üye işyerinden nakit almak şeklinde kartın hukuka aykırı kullanımına rastlanmaktadır. Şöyle ki, kart hamili ile üye işyeri anlaşarak mal veya hizmet alınmış gibi göstererek harcama belgesi düzenler. Üye işyeri harcama tutarının belli bir kısmını düşüp kalan kısmı kart hamiline nakit olarak öder. Harcama tutarı zaten kart çıkaran kuruluşça daha sonra kendisine ödenecek olması nedeniyle ödeme yaparken kestiği tutar üye işyerinin kazancı olmaktadır. Kesilen tutar nakit çekim faizi ve ücretinden daha düşük olduğu için bu kısım da kart hamilinin kazancıdır. Üye işyerinin bu şekilde bir ödeme yapmasının hukuka uygun olup olmadığının üzerinde durulması gerekir.

Türk Hukukunda kredi vermeye yetkili kişiler 5411 sayılı Bankacılık Kanunu (Ba.K) (RG, 1.11.2005, 25983 mük.) ile 90 sayılı Ödünç Para Verme ile ilgili Kanun Hükmünde Kararname (RG, 6.10.1983, 18183 mük.) ile düzenlenmiştir. Buna göre kredi kuruluşları (Ba.K. m.3) ile ikrazatçılar, finansman şirketleri ve faktoring şirketleri (90 sayılı KHK m.2) sadece kredi vermeye

yetkilidir. Bunların kuruluş ve faaliyet şartları kendi mevzuatında düzenlenmiştir. Üye işyeri ise BKKK'da düzenlenmiştir. Ne Bankacılık Kanunu'nda ne de 90 sayılı KHK'de kredi vermeye ya da ödünç para verme işleriyle uğraşmaya yetkili değildir.

Üye işyerinin yetkisiz olması nedeniyle yukarıda açıklandığı şekilde üye işyeri sözleşmesine aykırı olarak nakit vermesi hukuka aykırıdır. Kaldı ki, BKKK m.36'a göre gerçeğe aykırı olarak harcama belgesi, nakit ödeme belgesi ya da alacak belgesi düzenlemek suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlamak, sahte belge düzenleme suçu sayılmıştır. Kartın bu şekilde hukuka aykırı kullanılmasında kart çıkaran kuruluşa karşı hem kart hamilinin hem de üye işyerinin sorumluluğu bulunmaktadır. Üye işyerinin kart çıkaran kuruluş ile üye işyeri anlaşması varsa, bu sorumluluk BK m.96'dan kaynaklanır. Ancak, üye işyerinin kart çıkaran kuruluş ile anlaşması olmayabilir. POS cihazı verilmiş olduğundan başka bir banka ile üye işyeri anlaşması yapmıştır. Acaba, kart çıkaran kuruluşun üye işyerinin sorumluluğuna gidebilmesi için diğer bankanın üye işyeri anlaşmasına dayanabilir mi? Bu durumda üçüncü kişiyi koruyucu etkili sözleşme kavramı karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü kişiyi koruyucu etkili sözleşme Yargıtay Hukuk Genel Kurul kararına da konu olmuştur.² Üçüncü kişinin taraf olmadığı bir sözleşmenin hükümlerinden yararlanması bazı şartlara tabidir. Buna göre (i) üçüncü kişinin (kart çıkaran kuruluş), borçlunun (üye işyeri) ediminin yarattığı tehlike alanı içinde olması (ii) sözleşmenin tarafı olan alacaklı (üye işyeri anlaşması yapan kuruluş) ile üçüncü kişinin (kart çıkaran kuruluşun) ilgisinin bulunması (iii) birinci ve ikinci şartın, borçlu (üye işyeri) tarafından biliniyor olması (iv) kart çıkaran kuruluşun aynı sorumluluk için dayanabileceği başka bir sözleşme bulunmaması gerekir. Kanaatimizce, üye işyerinin hukuka aykırı nakit ödeme yapması halinde, kart çıkaran kuruluş arada sözleşme olmasa dahi üye işyerine POS veren bankanın üye işyeri sözleşmesine dayanarak BK m.96'a göre zararını üye işyerinden talep edebilir.

Kart hamilinin sorumluluğu ise BK m.96'a göre olacaktır. Kart çıkaran kuruluş tahsil edemediği nakit çekim faizi ile nakit çekim ücretini tazminat kapsamında talep edebilir.

Üye işyeri ile anlaşarak yapılmış gibi gösterilen harcamaya bir de kart hamilinin itiraz etmesi üzerinde ayrıca durmak gerekir. Karta ait şifrenin kullanıldığı durumlarda bu tarz bir itiraz dinlenmez. İmza ile kullanıldığı durumlarda kart hamilinin harcamaya itiraz etmesi olasıdır. İtirazın çözümlenmesi için üye işyerinden harcama belgesi istenmelidir. Harcama belgesindeki imza kart hamiline ait ise itiraz reddedilir. Üye işyeri ile kart hamili zaten anlaşarak hareket ettiğinden üye işyerinin süresi içinde bunları sunmayacak olması çok daha olasıdır. Bu durumda, kural olarak, itiraz haklı olacak ve kart hamiline harcama tutarının iadesi gerekecektir. Üye işyerinden de iade edilen tutarın alınması gerekir ki uygulamada üye işyerine ulaşılamayabilir. Kart çıkaran kuruluşun, nakit çekim faizi ile nakit çekim ücreti zararı yanında bir de anaparayı kaybetmesi söz konusu olur. Bu olasılıkta kart hamili ile üye işyerinin anlaşarak hareket ettiğine dair ciddi şüphe vardır. Dolayısıyla, kart çıkaran kuruluşun şüpheye istinaden harcama belgesi sunulmamış olmasına rağmen TMK m.2 kapsamında kart hamilinin itirazının reddedebileceği kabul edilmelidir. Zira, kart hamilinin itiraz hakkını kötüye kullandığı açıktır. Gerçi kart hamili ile üye işyerinin anlaşarak hareket ettiğini ispat etmek güçtür ancak kart hamilinin üye işyerinin ortağı veya çalışanı olması, birden fazla kartta bu itirazın yapılmış olması gibi durumlar itirazın reddi için ciddi şüphe hali oluşturabilir. Sonuçta itirazın haksız çıkması halinde, kart hamilinin hukuki sorumluluğu bakımından kart işlemine haksız itirazında yapılan açıklamalarımız geçerli olacaktır.

D. Kart hamilinin gerçeğe aykırı kayıp veya çalıntı bildirim

Kayıp/çalıntı bildiriminden 24 saat önceki harcamalarda kart hamilinin sınırlı sorumlu olması, sırf kart borcundan kurtulmak amacıyla aslında çalıntı veya kayıp olmayan kart için böyle bir bildirim yapmaya kart hamilini teşvik edebilir. Böylesi bir durumda kart hamilinin hukuki sorumluluğundan bahsedebilmek için gerçeğe aykırı bildirim yapıldığının tespit ve ispatı gerekir.

Kartın, bildirimden sonra kullanılmaya devam edilmesi halinde kart hamilince yapılan bildirim gerçeğe aykırı olarak yapıldığı karine olarak kabul edilebilir. Kartı kimin kullandığı

üye işyerlerinin kamera kayıtları veya ATM kamera kayıtlarından tespit edilebilir. Kart hamili tarafından kullanılmışsa, gerçeğe aykırı beyanda bulunması nedeniyle kart hamili bildirimden önce 24 saat içinde yapılmış olanlar da dahil olmak üzere tüm işlemlerden sorumludur. Nitekim kart hamili, gerçeğe aykırı bildirim yaparak sadakat yükümlülüğüne aykırı davranmış ve sözleşmeyi ihlal etmiştir (İşgüzar, 2003, s.137).

Diğer yandan, kart hamili kartı üçüncü kişilere de kullandırmış olabilir. Kartın imza ile kullanıldığı durumlarda harcama belgesindeki imza ile kredi kartı sözleşmesindeki imzayı karşılaştırarak üçüncü kişinin kullanımını tespit etmek mümkündür. Kart hamilinin bilgisi dahilinde olduğunun ispatı güç olabilir. Ancak her halükarda, kartla şifre kullanımı gerektiren bir işlem yapılmışsa, kart hamili 24 saat içinde yapılmış olanlar da dahil olmak üzere tüm işlemlerden sorumlu olacaktır.

E. Sahte kimlikle kart başvurusu

Sahte kimlik ile kart alınması son zamanlarda uygulamada sık karşılaşılan bir durumdur. Kredi veya kart borcu nedeniyle KKB kayıtlarında negatif kaydı -herhangi bir kredi kurumuna olan ve yasal takibe düşmüş kredi borcu- bulunan kişilere kredi kartı verilmemektedir. Sahte kimlik ile başvuru yapılması yoluna bu nedenle teşebbüs edilir. Hemen belirtelim ki sahte kimlik sunulmuş olsa da, kart çıkaran kuruluş tarafından düzenlenmiş geçerli bir kart vardır.

Sahte kimlik ile kart başvurusu yapılması durumunda, gerçek kimlik sahibi (kimliği kullanılan) ile başkasının kimliğini kullanan (kimliği kullanan) iki kişi söz konusudur. Sözleşmeyi imzalayan kişi ile kartın üzerinde ismi yazan kişi farklıdır. Kartı elinde bulunduran kişi aslında sahte kimliği kullanan ve sözleşmeyi de sahte isim altında imzalayan kişidir. Kartı teslim alıp, kullanan da bu kişidir. Öyleyse, hukuken kart hamili sayılması gereken de kimliği kullanan bu kişi olmalıdır. Bu nedenledir ki, sahte başvuru konusu kartın kart hamilince kullanılması başlığı altında incelenmiştir.

Kimliği kullanılan kişinin bilgileri, kendisinin iradesi dışında kullanılmış ise bu kişinin herhangi bir hukuki sorumluluğu yoktur. Ancak, bu kişi, bilgilerini iradi olarak kullandırmış olabilir. KKB kayıtlarında negatif kaydı olan anne, baba, kardeş gibi yakınlarına kart alabilmek için kimliğini kullandıranlarla sık karşılaşılmaktadır. Enteresandır ki sahte kimlik ile alınan kartların borçları düzenli olarak ödenmektedir. Kart borcunun ödenerek kullanımına devam edildiği hallerde gerçek kimlik sahibinin, bilgilerini iradi olarak kullandırmış olmasından şüphe edilebilir. Kartın teslim adresinin kimliği kullanan kişinin ikamet adresi olması gibi durumlarda da kimlik sahibinin durumu bildiği iddia edilebilir. Sonuçta kimliği kullanılan kişi ile kart çıkaran kuruluş arasında geçerli bir sözleşme kurulmamıştır. Kimlik sahibi, ancak bilgilerinin kullanılmasında kusurlu ise kart çıkaran kuruluşuna karşı BK m.41'e göre haksız fiil sorumluluğu olabilir.

Sahte kimlik kullanarak başvuru yapan kişinin durumu ise şu şekildedir. Kişi, başvuru yaparken kimliğini gizleyerek kredi kartı almıştır. Bu kişinin hilesiyle kart çıkaran kuruluş hataya düşmüştür. Kredi kuruluşunun bu hatası, hukuken şahısta hata mıdır, (Şahısta hata", BK m.24'de düzenlenen beyan hatalarından birisidir³. Yoksa temel hatası mıdır önce onu değerlendirelim (Temel hatası", BK m.24'de düzenlenen saik hatasıdır.) Saik hatası kural olarak esaslı hatalı sayılmadığından sözleşmeyi iptal hakkı vermez. Ancak, şartları varsa saik hatası sözleşmeyi iptal hakkı verebilir bu saik hatası da doktrinde "temel hatası" olarak ifade edilmektedir⁴. Şahısta hata, hata eden tarafın kendisinin sözleşmenin diğer tarafında yanılması halidir (Oğuzman ve Öz, 2009, s.82). Başkasının hilesi nedeniyle şahısta yanılma durumu ise temel hatasıdır. Sözleşmenin iptal edilebilmesi için şahısta hatanın esaslı olması gerekir. Hileden doğan temel hatası ise esaslı olmasa dahi hükümsüzlük sebebidir (BK m.28/1). Sahte başvuruda hileden doğan hata durumu vardır, kart çıkaran kuruluşun bu hatası, temel hatasıdır. Hileden doğan hata halinde hileye maruz kalan tarafın (kart çıkaran kuruluşun), hileyi öğrendiği tarihten itibaren bir yıl içinde sözleşmenin hükümsüzlüğünü ileri sürme ve zararın tazminini isteme hakkı vardır (BK. m.31/1). Buradaki tazminat sorumluluğu için kart çıkaran kuruluşun zararının oluşabileceği durumlara bakmamız gerekir.

Sahte başvuru sahibinin hilesi nedeniyle onaylanan kredi kartı borcunun ödendiği durumlarda kart çıkaran kuruluşun zararından bahsetmek güçtür. Zira sırf başvuruda sahtecilik yapılması nedeniyle bir zarar doğmaz. Kart çıkaran kuruluşun zararı, kart borcunun ödenmemesi durumunda oluşur. Sahte kimlik ile kart alan kişi çok muhtemeldir ki kart borcunu ödemeyecektir. Zaten kart çıkaran kuruluş sahte başvuruyu genellikle de borcun ödenmemesi halinde tespit eder.

Kart borcundan doğan zararın tahsili için uygulanacak hükümlerin belirlenmesinde, sözleşmenin kart çıkaran kuruluşça iptal edilip edilmediği önemlidir. Eğer sözleşme bir yıllık süre içinde iptal edilmezse, sözleşme geçerli kalır. Geçerli bir sözleşme varsa borcun ödenmemesi halinde kart hamilinin sözleşmeye aykırılıktan dolayı sorumlu olacağı açıktır. Kredi kartı sözleşmesi iptal edilirse, kart borcundan doğan zararın tazmini yükümlülüğü, culpa in contrahendo'dan sorumluluk halidir. Culpa in contrahendo'dan doğan tazminat talebinin haksız fiil hükümlerine mi yoksa sözleşmeye aykırılık hükümlerine dayanacağı konusunda tartışma vardır. Ancak, hile halindeki tazminat sorumluluğu BK'da özel düzenlenmiş culpa in contrahendo durumudur ve hakim görüşüne göre culpa in contrahendo halinde BK m.96 sözleşmeye aykırılık hükümleri uygulanır. Hemen belirtelim ki, sahte başvurunun tespiti halinde kart çıkaran kuruluşun sözleşmenin iptalini tercih etmemesi yerinde olacaktır. Şöyle ki, sözleşmede akdi ve gecikme faiz oranının (Azami akdi ve gecikme faiz oranlarını tespit etmeye Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) yetkilidir ve belirlediği bu oranları üç ayda bir açıklar) yer alması zorunludur (BK m.24/3). Kart borcunun ödenmemesi halinde sözleşmesel (akdi) gecikme faiz oranı uygulanır. Culpa in contrahendo sorumluluğuna gidildiğinde ise kart borcu sözleşmeye aykırılık nedeniyle tazminat olarak istenebilir. Bu durumda, yasal gecikme faizi oranı üzerinden faiz talep edilebilir. Sözleşmesel gecikme faiz oranı (Bugün yürürlükte bulunan TCMB tebliğine göre sözleşmesel gecikme faiz oranı aylık %3,19 (yıllık %38,28)'e kadar belirlenebilir (Sayı 2010/6). Yasal gecikme faiz oranı ise yıllık %9'dur (3095 sayılı Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanun m.2), yasal gecikme faiz oranından genelde daha yüksektir. Dolayısıyla, sözleşmenin iptal edilmeyerek ifasının talep edilmesi kart çıkaran kuruluşun ekonomik çıkarlarına daha uygun bir tercih olacaktır. Diğer yandan, sözleşmenin iptal edilmemesi halinde, kimliği kullanan başvuru sahibinin gerçek kimlik bilgileri tespit edilerek, kart çıkaran kuruluşun sistem kayıtlarını düzeltilmesi ve bu kişi hakkında yasal takibe geçmesi gerekecektir.

IV. Kartın Üçüncü Kişilerce Hukuka Aykırı Kullanılması

A. Kayıp veya çalıntı kartın kullanılması

Kart hamilinin kartın kaybolması, çalınması veya iradesi dışında gerçekleşmiş herhangi bir işlemi öğrenmesi halinde iki yükümlülüğü vardır. İlki, kartı ve varsa kullanımı için gereken şifreyi sadakat yükümlülüğü kapsamında özenle saklama ve ikincisi kart çıkaran kuruluşu derhal bilgilendirme yükümlülüğüdür. Kart kullanımından doğan sorumluluk, sözleşme imzalandığı ve kartın zilyetliğine geçtiği veya fizikî varlığı bulunmayan kart numarasının öğrenildiği andan itibaren kart hamiline aittir (BK m.15/1). Artık kart hamili kendisine verilen kartı ve şifreyi veya kimliği belirleyici başka bir yöntemin kullanılmasını gerektiriyorsa bu bilgileri güvenli bir şekilde korumak ve başkaları tarafından kullanılmasına engel olacak önlemleri almak zorundadır (BK m.16/1). Kartın kullanımı sırasında üye işyerinin kartın gerçek sahibini kontrol edebilmesi bakımından kartın imza hanesi kart hamilince imzalanmış olmalıdır (BK m.15/2). Üye işyerinin talep etmesi durumunda kart hamili, kartın kullanımı sırasında kimlik belgesi ibraz etmek zorundadır (BK m.15/2). Gerçi çipli (chip) ve şifreli kartların yaygınlaşması ile artık imza atarak kart kullanımı çok azalmıştır. Bu nedenle de uygulamada şifreli kartı kullanımında kimlik sorulmamaktadır.

Tüm önlemlere rağmen kart hamilinin kartı kaybetmesi veya çaldırması mümkündür. Kart hamili kayıp veya çalıntı bildirimini yazılı olarak, elektronik ortamda veya telefon ile yapabilir (BK m.3/1 (r)). Bildirim ispatı bakımından telefonla yapılması halinde konuşmaların kayde-

dildiği çağrı merkezlerine yapılması gerekir. Nitekim, kart çıkaran kuruluşlar, kartların düzenli ve güvenli kullanımı ile bildirim, talep, şikâyet ve itirazlara ilişkin gerekli tedbirleri almaya yönelik sistemi kurmak ve kesintisiz olarak açık tutmakla yükümlüdür (BKKK m.8/3). Herhangi bir uyuşmazlık halinde, işlemin hatasız bir şekilde kaydedildiği ve herhangi bir teknik yetersizlik veya arıza halinin bulunmadığını ispat yükü kart çıkaran kuruluşa aittir (BKKK m.32/2). Yapılan kayıtların en az bir yıl süreyle veya uyuşmazlık sonuçlanıncaya kadar saklanması gerekir (BKKK m.32/3). Bu yöndeki uyuşmazlıkların çözüm yeri tüketici mahkemesidir (20 HD, T.3.4.2006, E.2006/3248, K.2006/4462)

Kayıp/çalıntı bildirim yapılmasının kart hamili bakımından hukuki sonuçları vardır. İlk olarak, bildirimden önceki 24 saat içinde gerçekleşen hukuka aykırı kullanımdan doğan zararlardan kart hamili belli bir tutara kadar sorumludur (BKKK m.12/1). Aşan kısmın sorumluluğu ise kart çıkaran kuruluşa aittir. Kart hamilinin sınırlı da olsa sorumluluğu yasal bir kusursuz sorumluluk halidir. Kart çıkaran kuruluşlar harcamaların ne zaman yapıldığını saat, dakika ve hatta saniyesine kadar tutmaktadır. Tam 24:00'da yapılmış harcamalar olabileceği gibi, 24 saat öncesine ait mesela bildirimden 30 saat önce yapılmış harcamalar da olabilir. Bunlardan kimin sorumlu olacağına dair kanunda açık bir düzenleme yoktur. Hükmün amacının kart hamilini korumak olduğunu düşündüğümüzde, sorumluluğu genişleten bir yorum yapılmamalı ve 24:00 da yapılan harcama için de sınırlı sorumluluk kuralı uygulanmalıdır. Ancak, 24 saatten öncesine ait harcamaların tamamından kart hamili sorumlu tutulmalıdır (Himmetoğlu/Alpay/Sop,2006 s.107). Bu sonuç, kart hamilinin sadakat yükümlülüğünün gereğidir. Çünkü, kart hamilinin kayıp/çalıntı bildirim yapma yükümlülüğü vardır.

BKKK'nın 12.maddesinin yürürlüğe girmesinden önceki yerleşik uygulamada, herhangi bir süre ve tutar sınırı olmaksızın bildirimden önceki harcamaların tamamından kart hamili sorumluydu. Yargıtay'ın kararları bu yöndeydi (3.HD, 17.06.1999, 5578/6331). Genel kural, bildirimden önceki harcamalardan kart hamilinin sorumlu olması iken, bunun yanında limit aşımına neden olan kart çıkaran kuruluşun bildirimden önceki harcamalardan kart hamili ile birlikte sorumlu (müterafik kusur) olabileceğine dair Yargıtay'ın ayrı bir karar daha vermiştir (13 HD, T.27.2.2007, E.2006/13661, K.2007/2723). BKKK'nın yürürlüğe girmesi ile kart hamilinin sorumluluğu tutar ve zaman yönünden sınırlandırıldığından artık bu kararların emsal olma gücü kalmadığını söyleyebiliriz.

Kart hamilinin sınırlı sorumluluğu, kayıp/çalıntı kart olması ve kartın iradesi dışında kullanılması halinde geçerli bir kuraldır. Dikkat edilirse kart hamilinin iki halde bildirim yapma yükümlülüğü vardır. Kartın kaybedilmesi veya çalınması ile iradesi dışında kartın kullanılması. Kartın kaybedilmeksizin iradesi dışında kullanımında kart hamilinin hiçbir sorumluluğu yoktur. Buna ilişkin açıklama "kartın kopyalanması" başlığı altında yapılacaktır.

Kayıp/çalıntı kartın kart hamilinin iradesi dışında kullanımı konusunda ise, önce irade dışı kavramı üzerinde durmak gerekir. İrade dışılık, kayıp/çalıntı kartın üçüncü kişi tarafından kullanımında kart hamilinin kusuru olup olmadığı ile ilgilidir. Kartın kullanımında imzanın yerini artık şifre almıştır. Kartın şifre kullanımını gerektirdiği durumlarda kayıp/çalıntı kart ile işlem yapılması üzerine kart hamilinin kusurlu sayılıp sayılmayacağı değerlendirilmesi gereken bir konudur. Kartın kullanımı şifre gerektiriyorsa, kayıp/çalıntı kartı kullanan kişinin şifreyi de öğrenmiş olması gerekir. Oysa, kart şifresini sadece kart hamili bilmelidir. Kart hamili, şifreyi güvenli bir şekilde korumalı ve başkaları tarafından kullanılmasına engel olmalıdır. Bu sorumluluk kartın teslimi ile kart hamiline aittir. Kartla işlem yapılmış olması şifrenin de bilinmesini gerektirdiğinden, kayıp/çalıntı kartı kullanan kişinin şifreyi de ele geçirmiş olması veya kartın bizzat kart hamili tarafından kullanılmış olmasını gerektirir. Kartın üçüncü kişi tarafından kullanıldığı durumlarda şifreyi saklamada gereken özeni göstermediğinden kart hamilinin kastı olduğunu söylemek zor da olsa en azından ağır ihmali olduğunu söylemek mümkündür. Hatta uygulamada kart hamillerinin şifreyi hatırlamak için kartın arkasına yazdıkları durumlarla da karşılaşmaktadır. Bu durumda bildirimden önce 24 saat içinde yapılmış olsa dahi şifre gerektiren işlemlerin tamamından kart hamili sorumludur (Ankara 3.Tüketici Mahkemesi, E.2006/672, K.2007/816 numaralı kararın gerekçesinde kart hamili

linin şifreyi muhafaza etme yükümlülüğü bulunduğunu belirtmiştir. Ancak, şifre ile yapılan işlemde 150-TL'ye kadar kart çıkaran kuruluşun sorumlu olacağı yönünde karar vermiştir. Kararın gerekçesi doğrudur fakat hüküm hatalıdır. Çünkü 150-TL'ye kadar sınırlı sorumluluk hali kart hamili için öngörülmüştür). Aksi halde, kart hamilinin bizzat kartı kullanıp sonra da kayıp/çalıntı bildirimini yapmasına hukuk düzenince izin verilmiş olur ki, hukukun kötü niyeti koruması düşünülemez.

B. Kartın yetkisiz kişilere kullandırılması

Kredi kartı sözleşmesi ilişkisinde kartı kart hamilinin kendisi kullanabilir. Kendisi dışında başkasına kullandıramaz. Çünkü kredi kartı, kredi niteliği taşımaktadır. BKKK'da kartın başkasına kullandırılması suç olarak düzenlenmemiştir. Kartın başkasına kullandırılması, sadece önden gerçeğe aykırı kayıp çalıntı bildirimini yapılması halinde suçtur (BKKK m.37/1).

Uygulamada kartın, kart hamilinin eşi, çocuğu veya başka bir yakını tarafından kullanılması sık rastlanılan bir durumdur. Oysa kart çıkaran kuruluş, kartı asıl kart hamiline teslim etmelidir (BKKK m.8/6 1.cümle). Reşit olmayan ek kart hamilleri adına düzenlenen kartlar ise asıl kart hamillerine teslim edilebilir (BKKK m.8/6 2.cümle). Uygulamada, kartın teslimi evde kart hamilinin yakınlarına ve işyerlerinde sekreter, amir gibi kart hamilin sözleşme ile yetkilendirdiği üçüncü kişilere yapılabilmektedir. Bu şekilde yapılan teslimat kart çıkaran kuruluşun sözleşme ile yetkilendirilmiş olması halinde geçerlidir. Kartın başkası tarafından kullanılması halinde, kart hamili kayıp/çalıntı bildirimini yapmadığı veya harcamalara itiraz etmediği sürece kartın kendi adına kullanımını konusunda üçüncü kişileri yetkilendirmiş sayılır. Kartı kullanan kişiler ile kart hamili arasında doğrudan temsil ilişkisi olduğu kabul edilmelidir.⁵ Nitekim, kart ile yapılan tüm işlemlerden doğan borç temsil olunan kart hamilinin hesabına yazılır.

Burada üzerinde durulması gereken konu, başkası tarafından kart kullanılması durumunda kart hamilinin harcamalara itiraz etmesidir. Kart hamili kartı yetkisiz kişilere kullandırmışsa ve sonra da harcamaya itiraz ederse, kartın kullandırılması sözleşmeye aykırılık teşkil eder. Kayıp/çalıntı bildirimini yaparak kart borcunu ödemekten kaçınırsa da kart hamilinin kastı bulunduğu söylenebilir. Çünkü sadece kart hamili tarafından bilinmesi gerek şifrenin üçüncü kişi tarafından biliniyor olması, kart hamilin şifreyi saklamadaki sadakat yükümlülüğüne aykırı davrandığı anlamına gelir ki, kart çıkaran kuruluş tüm zararlarından dolayı BK m.96'a göre kart hamilinin sorumluluğuna gidilebilir (Çeker,1997, s.94; İşgüzar, 2003, s.138.)

İşlemin niteliği nedeniyle harcama ve alacak belgesi düzenleme imkânı olmayan halde kartlar, hamil tarafından çeşitli iletişim araçları ile kart numarası bildirilmek veya imza yerine geçen kod numarası, şifre ya da kimliği belirleyici benzeri başka bir yöntemle işlem yapılmak suretiyle de kullanılabilir (BKKK m.20). Kural olarak, bu durumda hukuka aykırı kullanımlardan kaynaklanan zararlardan kart hamili sorumlu tutulamaz (BKKK m.15/3). Ancak, kartın bu şekilde kullanılması en azından fiziken kartın kendisini veya fizikî varlığı bulunmayan kart numarasının bilinmesini gerektirir. Kart numarası bildirerek üye işyerinden telefon, elektronik ortam, sipariş formu veya diğer iletişim araçları yoluyla yapılan işlemlerden doğacak anlaşmazlıklarda ispat yükü üye işyerine aittir (BKKK m.32/1). Kartın bu şekilde kart hamilince kullandırıldığının ispatı halinde kart çıkaran kuruluşça BK m.96'a göre kart hamilinin sorumluluğuna gidilebilir.

C. Kartın kopyalanması

Kartın kopyalanması en geniş anlamda, gerçek kredi kartı bilgilerinin bir şekilde elde edilerek kopyalanması ve yeni bir karta basılarak sahte kart üretilmesidir. Kural olarak sahte kart kullanımlardan kaynaklanan zararlardan kart hamili sorumlu tutulamaz (BKKK m.15/3). Ancak, Yargıtay'ın bir kararına (11 HD, T.14.7.2005, E.2005/7663, K.10288) göre, kartın kart hamilinin kusuru ile kopyalanması halinde kart çıkaran kuruluş BK m.96'a göre kart hamilinin sorumluluğuna gidilebilir.

Sonuç

Kartın hukuka aykırı kullanımı; kart hamilince kartın kötüye kullanımı ile kart hamili dışındaki üçüncü kişilerce haksız kullanımı kapsayan bir üst kavramdır. Kart hamilinin hukuki sorumluluğu; kural olarak kartın kötüye kullanılmasından doğar. Kart hamilinin kart almak için gerçeğe aykırı beyanda bulunması, gerçeğe aykırı kayıp/çalıntı bildiriminde bulunması, yetkisiz kişilerce kartın kullanılmasına izin vermesi, yetkisiz üye işyerinden nakit kullanması gibi durumlar kart hamilinin kötüye kullanımına örneklerdir. Kartın hukuka aykırı kullanılması halinde kart çıkaran kuruluş ile kart hamilleri karşı karşıya gelmekte ve uyuşmazlık çıkmaktadır. Kart hamili yapılan harcamalara itiraz ederek kart borcunu ödemeyi reddedebilir. İtirazların çözülmesi kart çıkaran kuruluşlar için ciddi bir iş yükü ve yıl sonunda önemli bir zarar kalemi oluşturur. Çalışmamız kapsamında, kredi kartı sözleşmesi ilişkisi içinde sadece kart hamilinin özel hukuk kapsamında kart çıkaran kuruluşa karşı sorumluluğu ele alınmıştır.

Kart hamilinin başvuru bilgi ve belgelerinde sahteciliği halinde kart hamili asıl edimden (kart borcunu ödeme yükümlülüğünden) bağımsız, bilgi ve belgede sahteciliğin neden olduğu zararlardan kart çıkaran kuruluşa karşı BK m.96 ve devamı maddelerine göre sorumlu olur.

Kart işlemine haksız itiraz, ters ibraz işlemi sonucunda ortaya çıkabilir. Mesela, üye işyeri sunduğu belgeler ile harcamanın kart hamiline ait olduğunu ispat edilebilir. Harcamaların kart hamiline ait olduğunun ispatı üzerine kart çıkaran kuruluş, eğer bu tutar hamile ödettirilmemişse, kredi kartı sözleşmesi hükümlerine göre kart hamilinden isteyebilir. Ayrıca, haksız olarak harcamaya itiraz etmiş olacağından kart çıkaran kuruluşun bir zararı varsa -mesela ters ibraz masrafları için- kart hamili BK m.96'a göre sorumlu olacaktır.

Yetkisiz üye işyerinden nakit alınması halinde, üye işyerinin kredi vermeye hukuken yetkili olmaması ve bu hareketin üye işyeri sözleşmesine de aykırılık teşkil etmesi nedeniyle kart çıkaran kuruluşa karşı hem kart hamilinin hem de üye işyerinin sorumluluğu bulunmaktadır. Kart hamilinin sorumluluğu asıl edim yanında BK m.96'a göre olacaktır.

Kart hamilinin gerçeğe aykırı kayıp veya çalıntı bildirim yapması halinde kart hamilinin asıl edim yanında BK m.96'a göre sorumluluğu doğar.

Sahte kimlik ile kart alan kişi çok muhtemeldir ki kart borcunu ödemeyecektir. Zaten kart çıkaran kuruluşu sahte başvuruyu genelde kart borcunun ödenmemesi halinde tespit eder. Bu durumda, kart çıkaran kuruluşun sözleşmenin hükümsüzlüğüne gidip gitmeyeceği uygulanacak hükümlerin tespitinde belirleyici olacaktır. Kart çıkaran kuruluş, sözleşmeyi iptal etmeyerek BK m.96'a göre sahte kimliği sunarak kartı teslim alan ve kullan kişinin sorumluluğuna gidebileceği gibi, sözleşmeyi iptal edip culpa in contrahendo sorumluluğuna dayanarak tazminat talep edebilir. Ancak, sözleşmenin iptalini tercih etmemesi çok olasıdır, çünkü genelde sözleşme gecikme faiz oranı yasal gecikme faiz oranından yüksektir.

Kayıp veya çalıntı kart halinde; kart hamili bildirimden önceki 24 saat içindeki harcamalardan 150-TL'ye kadar sınırlı sorumludur. Buradaki sorumluluk yasal bir kusursuz sorumluluk halidir. 24 saatten sonraki harcamaların ise tamamından sorumlu olur. Kartın kaybedilmesi veya çalınması ve bu kartın üçüncü kişilerce kullanılmasında kart hamilinin kusuru var ise, mesela şifrenin de öğrenilmesine neden olmuşsa, bildirimden önce 24 saat içinde yapılmış olsa dahi şifre gerektiren işlemlerin tamamından kart hamili BK m.96'a sorumlu olacaktır. Çünkü, sadakat yükümlülüğüne aykırı davranmış sayılır.

Kart hamili kartını yetkisiz kişilere kullandırmış ve harcamaya da itiraz ediyorsa, bu kullandırım sözleşmeye aykırılık teşkil eder. Kart çıkaran kuruluş, tüm zararlarından dolayı BK m.96'ya göre kart hamilinin sorumluluğuna gidilebilir. Kayıp/çalıntı bildirimini yaparak kart borcunu ödemekten kaçınırsa da kart hamilinin kastı bulunduğu söylenebilir. Çünkü kartı kullanan kişinin şifreyi bilmemesi gerekir. Sadece kart hamili tarafından bilinmesi gereken şifrenin üçüncü kişi tarafından biliniyor olması kart hamilinin şifreyi saklamadaki özen yü-

kümlülüğüne aykırı davrandığı anlamına gelir ki, şifre gerektiren işlemlerin tamamından kart hamili sorumlu olur.

Kartın kopyalanması halinde ise kural olarak kart hamili sorumlu tutulamaz. Kart hamilinin kusuru ile kart kopyalanmış ise BK m.96'ya göre kart hamilinin sorumluluğuna gidilebilir.

Kaynakça

- AKİPEK, Ş. (2003), "Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Çerçevesinde Kredi Kartı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 52.
- AYCI, E. /BİÇKİN, İ. /ARTUNÇ, M. (2006), **Bütün Yönleriyle Açıklamalı-İçtihatlı Gerekçeli Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu (Getirilen Yenilikler)**.
- ATAMER Y. (2003): **Kredi Kartının Üçüncü Kişi Tarafından Hukuka Aykırı Şekilde Kullanılması Halinde Doğan Zararları Kim Taşımaktadır?** Bilgi Toplumunda Hukuk Ünal Tekinalp'e Armağan, C1, İstanbul.
- BUHUR, O. (2004): **Tüketici Kredisi Açısından Kredi Kartı Uygulaması**, Ankara.
- ÇEKER, M. (1997): **Kredi Kartı Uygulaması ve Özel Hukuk Açısından Kredi kartının Hukuka Aykırı Kullanımı**, Ankara.
- EREN, F. (2006), **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 9.Baskı, Ankara.
- HİMMETOĞLU B./ALPAY, C.G./SOP, G. (2006), Türkiye Bankalar Birliği Kredi Kartları Çalışma Grubu, "Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu Değerlendirme Toplantısı", **Bankacılar**, Sayı 56, Mart 2006.
- İŞGÜZAR, H. (2003), **Banka Kredi Kartı Sözleşmeleri**, Ankara.
- KAYA, F. (2009), **Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması**, Türkiye Bankalar Birliği.
- KOCAYUSUFPAŞA/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, **Borçlar Hukuku Genel Bölüm**, 1.Cilt, 4 Bası, İstanbul 2008.
- KUNTALP, E. (1996), "Yargıtay Kararları Işığında Kredi Kartı", **Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu**, XIII, Ankara.
- OĞUZMAN, K. / ÖZ, T. (2009), **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 6.Bası, İstanbul.
- REİSOĞLU, S. (2004), "Banka Kredi Kartları ve Uygulama Sorunları", **Bankacılar**, Türkiye Bankalar Birliği, Sayı 49.
- SAYIN, S.(2005), **Türk Hukukunda Kredi Kartı ve Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanılmasından Doğan Hukuki Sorumluluk**.
- TEOMAN, Ö. (1996) **Hukuki Yönden Kredi Kartı Uygulaması**, 2.Baskı, İstanbul.
- TEKİNAY S./AKMAN S./BURCUOĞLU H./ALTOP A. (1993), **Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 7.Bası, İstanbul.
- YILMAZ, E. (2000), **Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri**, İstanbul
- ZEVKLİLER, A./AYDOĞAN, M. (2004), **Tüketicinin Koruması Hukuku**, 3.Baskı, Ankara

Dipnotlar:

¹ Tip sözleşme hakkında detaylı açıklama için Bkz. Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop Tekinay Borçlar Hukuku, 7. bası, İstanbul, 1993, s.278).

² (Detaylı açıklama hem de karar için Bkz. Kocayusufpaşa/Hatemi/Serozan/Arpacı, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 1.Cilt, 4 Bası, İstanbul 2008, s.22 dnp.54).

³ Detaylı bilgi için Bkz.Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s.434)

⁴ Detaylı bilgi için Bkz.Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s.434).

⁵ (Doğrudan doğruya temsil için Bkz.Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Baskı, Ankara 2006, s.386).

Anonim Şirketlerce Tahvil Çıkarılması

Soner Altaş*

Özet

Bu çalışmada, halka açık olan ve olmayan anonim şirketler tarafından tahvil çıkarılması ele alınmakta ve ülkemiz uygulaması diğer ülke pratikleriyle mukayese edilmektedir. Anonim şirketlerce tahvil çıkarılması her ne kadar ilk olarak Türk Ticaret Kanunu'nda (TTK) düzenlenmiş ise de, sonradan Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) düzenlemelerine tabi kılınmıştır. Şirketlere finansman sağlayan önemli bir argüman olmasına karşılık, ülkemiz uygulamasında sınırlı sayıda şirketin tahvil çıkardığına şahit olunmaktadır. Bunun sebeplerinden birisi de, konunun anonim şirket yönetimleri tarafından yeterince bilinmemesidir. Dolayısıyla, çalışmada, anonim şirketlerce tahvil çıkarılmasının usul ve esaslarına temel noktalar itibariyle değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: anonim şirket, tahvil, genel kurul

I. Giriş

Tahvil denilince, birçoğumuzun aklına sadece Devlet tahvilleri gelmektedir. Yani, uygulamada, sadece kamunun tahvil çıkarabileceği yönünde yaygın bir kanı vardır. Oysa, özel sektör kuruluşlarının, özellikle anonim şirketlerin tahvil çıkarabilmesi de mümkündür. Gelişmiş ülkelerde, anonim şirketlerin tahvil çıkarması son derece sıklıkla müracaat edilen bir yöntem olmasına ve vadeleri 90 yıla kadar uzayan bu tahvillerin borsalarda hisse senetleri gibi işlem görmesine karşılık, ülkemizde menkul kıymetler piyasasının yeterince derinleşmemiş olması nedeniyle, konudan haberdar olan ve tahvil çıkaran anonim şirket sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır.

Dolayısıyla, bu çalışmamızda, tahvil çıkarmayı düşünen ya da bu konudaki yasal düzenlemenin ne olduğunu bilmek isteyen anonim şirket yönetimlere yol göstermesi açısından, anonim şirketler tarafından tahvil çıkarılması hususu üzerinde durulacak, son kısımda ise ülkemizdeki tahvil ihracı ile yabancı ülke uygulamasına ilişkin istatistiki bilgilere yer verilecektir.

II. Anonim Şirketlerin Tahvil İhracında Uygulanacak Mevzuat

Türk Ticaret Kanunu'nun "anonim şirketler" faslının altıncı kısmı, yani 420 ila 433 üncü maddeleri, tahvillere ayrılmıştır. Tahvil, TTK.nun 420 nci maddesinde, "anonim şirketlerin ödünç para bulmak için itibari kıymetleri eşit ve ibareleri aynı olmak üzere çıkardıkları borç senetleri" olarak tanımlanmaktadır. Tahvil, hisse senedi gibi, bir menkul kıymettir, dolayısıyla da bir sermaye piyasası aracıdır.

Ancak, bilindiği üzere, "sermaye piyasası araçları, bu araçların ihracı, halka arzı ve satışı, bunları ihraç veya halka arz edenler", 28/7/1981 tarihinde kabul edilen 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na tabi kılınmıştır. 2499 sayılı Kanunda ise, sermaye piyasası araçları, menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçları olarak ikiye ayrılmış, menkul kıymetler de "ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte, seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları Kurulca belirlenen kıymetli evrak" olarak tarif edilmiştir. Tahvilin bu tanıma girdiği açıktır. Dolayısıyla, Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenmiş olsa dahi, ister halka açık olsun ister ise kapalı olsun, anonim şirketler tahvil ihraç etmek istedikleri takdirde, Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) düzenlemelerine uygun hareket etmek zorunda olacaklardır. SPK düzenlemelerinin farklı bir

---

* Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Müfettişi. Bu çalışmada belirtilen görüşler yazarına ait olup, çalıştığı Kurumu bağlamaz.

düzenleme getirmemesi ya da göndermede bulunması durumunda ise, TTK'nun konuya ilişkin hükümleri tatbik edilebilecektir.

III. Türk Ticaret Kanunu'nun Tahvil Çıkarılmasına İlişkin Düzenlemeleri

Bir önceki bölümde de belirttiğimiz üzere, sermaye piyasası aracı olarak kabul edilme-leri noktasında, anonim ortaklıklarca tahvil çıkarılması (ihraç) edilmesi durumunda, öncelikle Sermaye Piyasası Kanunu ve bu Kanuna istinaden çıkarılmış olan Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemeleri tatbik edilecek, bu düzenlemelerde aksine bir hüküm yok ise ya da göndermede bulunmuş ise TTK'nun konuya ilişkin hükümleri uygulama imkanı bulabilecektir. Dolayısıyla, çalışmamızın bu bölümünde, TTK'nun anonim şirketlerce tahvil çıkarılmasına ilişkin hükümlerine değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

TTK'nun 423 üncü maddesine göre, anonim şirket tarafından tahvil çıkarılabilmesi için, şirket esas sözleşmesinde tahvil çıkarılabileceğine dair açık bir hüküm bulunması ve genel kurulun bu konuda bir karar almış olması gerekir. Yoksa, şirket esas sözleşmesinde bu yönde bir hüküm bulunması tek başına yeterli değildir.

Genel kurulca, tahvil çıkarılması yönünde karar alınabilmesi için, şirket sermayesinin en az yarısına sahip olan pay sahiplerinin veya temsilcilerinin genel kurul toplantısında hazır bulunmaları gerekmektedir. İlk toplantıda bu yetersayı sağlanamadığı takdirde, en geç bir ay içinde ikinci bir toplantı yapılabilir. İkinci toplantıda tahvil çıkarılması hususunu görüşebilmek için, şirket sermayesinin en az üçte birine sahip olan pay sahiplerinin veya temsilcilerinin hazır bulunması yeterlidir. Her iki halde de, sermayenin azaltılması kararı, mevcut oyların çoğunluğu ile alınır (TTK, m.423, m.388/f.3-4). Ancak, bu konudaki genel kurul kararı tescil ve ilan edilmeden tahvil çıkarılamaz (TTK, m.423).

Diğer yandan, TTK'nun 429 uncu maddesinde, tahvil sahiplerinin katılımıyla oluşan "Tahvil Sahipleri Genel Kurulu"na yer verilmiş ve yönetim kurulu veya murakıpların, gerektiğinde, tahvil sahiplerini genel kurul halinde toplantıya davet edebilecekleri belirtilmiştir¹. Tedavülde bulunan tahvillerin bedelleri tutarının beşte birine sahip olanların talebi halinde ise, yönetim kurulu veya murakıpların, tahvil sahipleri genel kurulunu toplantıya davet etmeleri zorunludur (TTK, m.429). Ancak, hemen belirtelim ki, tahvil sahipleri genel kurulu, şirketin yasal organı olan genel kuruldan tamamen farklıdır. Zira, bu genel kurulu, pay sahipleri değil tahvil sahipleri oluşturur.

TTK'nun müteakip 430 uncu maddesinde ise, tahvil sahipleri genel kurulunun görüşüp karar alma yetkisine sahip olduğu hususlar düzenlenmiş ve bu hususlar;

1. Tahvil sahiplerine ait özel teminatın azaltılması veya kaldırılması,
2. Faiz vadelerinden bir veya birkaçının uzatılması, faiz miktarının indirilmesi veya ödenme şartlarının değiştirilmesi,
3. İtfa müddetinin uzatılması ve itfa şartlarının değiştirilmesi,
4. Tahvil sahiplerinin alacaklarına mukabil hisse senedi almalarının kabul edilmesi,
5. Yukarıdaki hususların icrasına ve gayrimenkul teminatı azaltılmasına veya kaldırılmasına dair muamelelerde tahvil sahiplerini temsil etmek üzere bir veya birden fazla temsilci tayin edilmesi olarak sıralanmıştır.

Bu itibarla, TTK'na göre, anonim şirket yönetim kurulu, genel kuruldan habersiz tahvil çıkaramayacağı gibi, münhasıran tahvil sahipleri genel kurulunun yetkili olduğu konularda da

karar alıp uygulayamaz². Yine, tahvil sahipleri genel kuruluna ait yetkiler, şirket genel kurulu tarafından kullanılamaz ya da ortadan kaldırılamaz.

IV. Tahvil İhracında Uyulması Gereken Usul ve Esaslar

Tahvil ihracına ilişkin temel hükümler, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun, 29/4/1992 tarihli ve 3794 sayılı Kanununun 11 inci maddesi ile değişik "tahvil ve diğer borçlanma senetleri ihracı" kenar başlıklı 13 üncü maddesinde düzenlenmiş, bunların SPK kaydına alınması ve ihracında uyulması gereken esaslar ise 2499 sayılı Kanununun 22 nci maddesinin (a) ve (b) bentlerinde yazılı yetki çerçevesinde çıkarılan Sermaye Piyasası Kurulu Tebliği ile açıklığa kavuşturulmuştur.

Sermaye Piyasası Kurulu'nun, tahvil başta olmak üzere, borçlanma araçlarının ihracına ilişkin düzenlemelerinin ilki 7/2/1982 tarihli ve 17598 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Seri: II, No: 1 sayılı Tebliğ idi. Bundan başka, Kurul, değişik tarihlerde yeni Tebliğler çıkarmış ya da önceki tebliğlerde değişiklik yapmıştır. Halihazırda ise, tahvil ve diğer borçlanma araçlarının ihracı, 21/1/2009 tarih ve 27117 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Seri:II, No:22 sayılı "Borçlanma Araçlarının Kurul Kaydına Alınması ve Satışına İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ"ine göre düzenlenmektedir. Anılan Tebliğ'de de, tahvil, TTK m.420'ye paralel şekilde "*ortaklıkların ödünç para bulmak için itibari kıymetleri eşit ve ibareleri aynı olmak üzere çıkardıkları borç senetleri*" olarak tarif edilmektedir (Tebliğ, m.3/n). Söz konusu Tebliğ çerçevesinde, anonim şirketlerce tahvil çıkarılması durumunda uyulacak usul ve esaslara, aşağıda başlıklar halinde yer verilmiştir.

IV.1. Şirket Esas Sözleşmesinde Bulunacak Hüküm ve Tahvil Çıkarma Kararı Almaya Yetkili Şirket Organı

Tahvil çıkarmak isteyen anonim şirketlerin, halka açık olsun ya da olmasın, esas sözleşmelerinde (ana sözleşmelerinde) tahvil ihraç edilebileceğine dair açık bir hüküm bulunmalıdır. Ancak, şirket esas sözleşmesinde bu yönde bir hüküm bulunması tek başına yeterli değildir; şirket genel kurulunun ayrıca tahvil ihracı konusunda karar alması gerekir (Tebliğ, m.4/f.2). Bu düzenleme, TTK'nun 423 üncü maddesi ile paralellik arz etmektedir. Zira, TTK'nun 423 üncü maddesinde de "*Esas mukavele, tahviller çıkarılmasına müsaait bulunsa bile, bu hususta umumi heyet tarafından karar verilmesi lazımdır.*" denilmiştir.

Bununla birlikte, gerek Sermaye Piyasası Kanunu gerek Seri:II, No:22 sayılı Sermaye Piyasası Kurulu Tebliği ile, genel kurula ilişkin toplantı ve karar yeter sayısı ile yönetim kuruluna yetki devri konusunda TTK'dan farklı düzenlemeler getirilmiştir. Anılan Tebliğin 4üncü maddesinin ikinci fıkrasında, "Genel kurul kararının toplantı ve karar nisapları bakımından, TTK'nın 372 nci ve 378 inci maddeleri hükümlerine uygun olarak alınmış olması gereklidir. Kanun'un 13 üncü maddesine göre, borçlanma araçlarını ihraç yetkisi, esas sözleşme ile yönetim kuruluna devredilebilir." denilmiştir. Anılan fıkrada göndermede bulunulan 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununun 13üncü maddesinin altıncı fıkrasında "Tahvil ve sermaye piyasası aracı niteliğindeki diğer borçlanma senedi ihraç yetkisi, esas sözleşme ile **yönetim kuruluna devredilebilir**. Bu takdirde Türk Ticaret Kanununun 423 ve 424 üncü maddeleri uygulanmaz." denilmiştir.

Oysa, TTK'nun 423 üncü maddesine göre, tahvil ihraç kararının geçerli olabilmesi için TT'nun 388 inci maddenin üçüncü ve dördüncü fıkrasındaki toplantı ve karar yetersayılarının –yani, ilk genel kurul toplantısında şirket sermayesinin en az yarısına sahip olan pay sahiplerinin veya temsilcilerinin hazır bulunması, bu sağlanmadığı takdirde en geç bir ay içinde ikinci bir toplantı yapılması ve bu toplantıda da şirket sermayesinin en az üçte birine sahip olan pay sahiplerinin veya temsilcilerinin hazır bulunması ve kararların her iki halde de oyçokluğu ile alınması- sağlanmasının gerekli olduğu belirtilmiş, genel kurula tanınan tahvil ihraç kararı yetkisinin yönetim kuruluna devri konusunda bir hükme yer verilmemiştir. Ancak, çalışmamızın başında da belirtildiği üzere, tahvil ihracı konusunda Sermaye Piyasası Kanunu ve SPK Tebliğ-

leri belirleyici rol oynamaktadır. Dolayısıyla, şirket esas sözleşmesinde hüküm bulunmak kaydı ile, tahvil ihraç edilmesine, şirket yönetim kurulu da karar verebilir.

Bununla birlikte, SPK Tebliğinin genel kurul toplantı yetersayısı konusunda karışıklığa sebebiyet verecek şekilde bir düzenlemeye yer verdiğinin altını çizelim. Zira, Tebliğde göndermede bulunulan TTK'nun 372 inci maddesinde "Umumi heyetler bu kanunda veya esas mukavelede aksine hüküm bulunan haller hariç olmak üzere şirket sermayesinin en az dörtte birini temsil eden pay sahiplerinin huzuruyla toplanırlar. İlk toplantıda bu nisap hasıl olmadığı takdirde tekrar toplantıya davet edilirler. İkinci toplantıda hazır bulunan pay sahipleri, temsil ettikleri sermayenin miktarı ne olursa olsun, müzakere yapmaya ve karar vermeye yetkilidirler." denilmektedir. Anılan nisap, genelde olağan genel kurul gündemi için belirlenmiş olan toplantı yetersayıdır. Yine, anılan maddede, TTK'da aksine bir hüküm yer almıyor ise, bu yetersayıların uygulanacağı vurgulanmaktadır. Tahvil ihracına ilişkin toplantı ve karar nisabı ise TTK'nun 423 üncü maddesinde açık bir şekilde düzenlenmiştir. O halde, tahvil ihracına karar verecek olan genel kurul, şirket esas sermayesinin dörtte birine sahip olan pay sahiplerinin veya temsilcilerinin katılımıyla mı toplanacaktır, yoksa en az üçte bir zorunluluğu aranacak mıdır? Yani, bu konuda, TTK m.372'de lafzen belirtilen nisap mı aranacaktır, yoksa maddenin tamamı mı dikkate alınacaktır? Kanımızca, bu konuda, TTK'nun 388 inci maddesinin 3 ve 4 üncü fıkralarında yer verilen yetersayılar esas alınmalıdır. Tebliğde göndermede bulunulan TTK m.372 hükmü de buna uygundur. Anılan Tebliğ hükmünün Sermaye Piyasası Kurulu tarafından açıklığa kavuşturulması, bu manada, esas sermayenin en az dörtte birinin temsili yeterli görülüyor ise bu hususun açıkça belirtilmesi uygun olacaktır.

Diğer yandan, ister genel kurul tarafından alınsın ister ise esas sözleşme ile yönetim kuruluna devredilmiş olsun, tahvil çıkarma konusunda alınacak yönetim kurulu veya genel kurul kararında, tahvil ihraç tutarına, vadesine ve faizinin belirlenmesine ilişkin genel esaslara yer verilmesi zorunludur (Tebliğ, m.4/f.3).

IV.2. Tahvil İhraç Tavanı

Anonim şirketlerce çıkarılacak tahvillerin toplan tutarlarına ilişkin sınırlara, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun³ "*Tahvil ve diğer borçlanma senetleri ihracı*" kenar başlıklı 13 üncü maddesinde yer verilmiştir. 29/4/1992 tarih ve 3794 sayılı Kanunun 11 inci maddesi ile değişik anılan maddenin birinci fıkrasında "Halka açık anonim ortaklıkların ihraç edebilecekleri tahvil ve sermaye piyasası aracı niteliğindeki diğer borçlanma senetlerinin toplam tutarı, Sermaye Piyasası Kurulu'na gönderilen bağımsız denetimden geçmiş son mali tabloda yer alan çıkarılmış sermaye veya ödenmiş sermaye ile genel kurulca onaylanan son mali tabloda görülen yedek akçelerin ve yeniden değerlendirme değer artış fonunun toplamından, varsa zararların indirilmesinden sonra kalan miktarı geçemez." hükmüne yer verilmiş, aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise "*Tahvil ve sermaye piyasası aracı niteliğindeki diğer borçlanma senetleri ihraç limitleri ile Türk Ticaret Kanununun 422nci maddesinde tespit edilmiş olan anonim ortaklıkların çıkabilecekleri tahvil miktarına dair sınırlar gerektiğinde Bakanlar Kurulunca genel olarak veya sektörler itibariyle arttırılabilir.*" denilmiştir. Anılan fıkrada Bakanlar Kurulu'na verilen yetkiye istinaden çıkarılan 3/8/2009 tarihli "Borçlanma Araçlarının İhraç Limitlerine Dair Bakanlar Kurulu Kararı"⁴nda (BKK) ise borçlanma araçlarının ihraç limitleri, hem halka açık olan hem de halka açık olmayan (kapalı) anonim şirketler açısından ayrı ayrı belirlenmiştir.

Anılan BKK'nın 2 nci maddesinin birinci fıkrasına göre, halka açık anonim ortaklıkların ihraç edebilecekleri borçlanma araçlarının toplam tutarı, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde hazırlanmış, bağımsız denetimden geçirilmiş ve genel kurul tarafından onaylanmış son hesap dönemine ilişkin yıllık finansal tablolarda yer alan özkaynak toplamının on katını geçemez. Bu limit, halka arzedilmeksizin sınırlı sayıda kişi ve kurumlara tahvil satılması durumunda uygulanacaktır. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre, halka açık anonim ortaklıklar tarafından halka arz edilmek suretiyle ihraç edilecek borçlanma araçlarının toplam tutarı ise, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde hazırlanmış, bağımsız denetimden geçirilmiş ve genel kurul tarafından onaylanmış son hesap dönemine ilişkin yıllık finansal tablolarda yer alan özkaynak

toplamının beş katını geçemeyecektir.

Söz konusu BKK'nın 3 üncü maddesinin birinci fıkrasına göre, halka açık olmayan (kapalı) anonim ortaklıkların ihraç edebilecekleri borçlanma araçlarının toplam tutarı, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde hazırlanmış, bağımsız denetimden geçirilmiş ve genel kurul tarafından onaylanmış son hesap dönemine ilişkin yıllık finansal tablolarda yer alan özkaynak toplamının altı katını geçemez. Ancak, bu limit de, bir önceki paragrafta belirtildiği üzere, halka arz edilmeksizin sınırlı sayıda kişi ve kurumlara tahvil satılması durumunda uygulanacaktır. Kapalı anonim şirketler tarafından halka arz edilmek suretiyle ihraç edilecek borçlanma araçlarının toplam tutarı ise, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde hazırlanmış, bağımsız denetimden geçirilmiş ve genel kurul tarafından onaylanmış son hesap dönemine ilişkin yıllık finansal tablolarda yer alan özkaynak toplamının üç katını geçemez geçemeyecektir (BKK, m.3/f.2).

Anonim şirketlerin daha önce ihraç ettikleri ve halen tedavülde olan borçlanma araçlarının nominal tutarı ise, yeni ihraç limitinin hesaplanmasında bir indirim kalemi olarak dikkate alınacaktır (BKK, m.5).

IV.3. İhraç Edilecek Tahvillerin Sermaye Piyasası Kurulu'nun Kaydına Alınması

Anonim şirketler, halka açık olsun ya da olmasın, ihraç edecekleri tahvilleri, Sermaye Piyasası Kurulu'na kaydettirmek zorundadırlar (Tebliğ, m.4/f.1). Kurul kaydına alınma başvurusunun, tahvil ihracına ilişkin genel kurul ya da yönetim kurulu kararının alındığı tarihten itibaren 1 yıl içinde yapılması gerekir (Tebliğ, m.4/f.4). Kayda alınan tahvillerin satışına ilişkin olarak, SPK tarafından bir kayıt belgesi düzenlenir. Bu kayıt belgesi alınmadan tahvil ihracına ve satış işlemlerine başlanamaz (Tebliğ, m.6/f.2).

Ancak, SPK kaydına alınmak için anonim şirketlerin, Kurula, kayda alma ücreti ödemeleri gerekmektedir. Zira, tahvil ihraç edecek olan anonim şirketler, kayda alınan ve satışı yapılacak tahvillerin ihraç değeri üzerinden Kanun'da belirtilen oran⁵ nispetinde belirlenecek ücreti satıştan önce, SPK adına açılan hesaba yatırmakla yükümlüdürler. Ancak, anonim şirketler, kayda alınan tahvillerin tamamının veya bir kısmının satışının yapılamamış olması halinde, borçlanma araçlarına ilişkin olarak SPK'ya ödemiş oldukları kayıt ücretinin iadesini talep edemezler (Tebliğ, m.26).

IV.4. Tahvil İhracında Aracı Kuruluş Kullanma Zorunluluğu

Halka arz edilen tahvillerin satışının, bunlara ilişkin anapara, faiz ödemesi ve benzeri yükümlülüklerin aracı kuruluşlar vasıtasıyla yerine getirilmesi zorunludur. Tahvillerin halka arz yoluyla satışında, bu araçlara ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilme esaslarına, düzenlenecek izahname ve sirkülerde yer verilir (Tebliğ, m.12).

Tebliğe göre, izahname ve sirkülerin; şirket, şirketin mali durumu, riskleri, borçlanma araçlarının itfasına ilişkin temel varsayımları, faaliyet kapsam ve sonuçları ile ihraca ilişkin olarak mevzuatın öngördüğü ve SPK tarafından gerekli görülen bilgiler ile yatırımcıların yatırım kararlarına etki edebilecek diğer hususları açıklıkla ortaya koyacak ayrıntıda düzenlenmesi, SPK tarafından belirlenen asgari standartlara uygun olması, kayda alınma başvurusu sırasında SPK tarafından istenebilecek ek bilgileri içermesi ve izahname ve sirkülerde yer alan bilgi ve açıklamaların belgeye dayandırılması gerekmektedir (Tebliğ, m.13/f.1).

IV.5. Tahvillerin Satış Süresi

Borçlanma Araçlarının Kurul Kaydına Alınması ve Satışına İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (Seri:II, No:22)'in 18inci maddesinde "Halka arz edilecek tahvillerin satış süresi 2 işgününden az, 5 işgününden ise fazla olamaz. Ancak, SPK, makul gerekçelerin varlığı halinde

borçlanma araçlarının satış süresini uzatabilir” denilmektedir.

Buna karşılık, 3/4/2010 tarihli ve 27541 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Sermaye Piyasası Araçlarının Halka Arzında Satış Yöntemlerine İlişkin Esaslar Tebliği(Seri:VIII, No:66)’nin 8 inci maddesinde “Talep toplama süresi, en erken sirküler ilanını izleyen ikinci işgünü başlayabilir. Talep toplama süresi en az 2 işgünü, en fazla 30 gün olarak belirlenir.” denilmiştir. Söz konusu Tebliğin 1 inci maddesinin ikinci fıkrasında da “Bu Tebliğ’de hüküm bulunmayan hallerde Sermaye Piyasası Kurulu’nun sermaye piyasası araçlarının Kurul kaydına alınmasına ilişkin tebliğlerinde yer alan, sermaye piyasası araçlarının satışıyla ilgili hükümler uygulanır.” denildiğinden, tahvillerin satış süresinin belirlenmesinde bu Tebliğ hükümlerine uyulacaktır. Dolayısıyla, tahvil ihraçlarında, talep toplama süresi en az 2 işgünü, en fazla 30 gün olarak uygulanacaktır.

IV.6. SPK’nın Finansal Tablo ve Raporlamaya İlişkin Düzenlemelerine Uyma Zorunluluğu

Tebliğin 21 inci maddesi ile, hisseleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)’nda işlem görmeyen şirketlere ilişkin özel hükümlere yer verilmiştir. Buna göre, hisseleri İMKB’de işlem görmeyen -kapalı veya halka açık- anonim şirketlerin, halka arz edilmek suretiyle tahvil ihraç etmeleri durumunda, söz konusu tahvillerin vadesi boyunca, SPK’nun hisse senetleri borsada işlem gören şirketler için belirlediği finansal tablo ve raporlamaya ilişkin düzenlemeleri çerçevesinde, yıllık finansal tablolarını bağımsız denetimden, 6 aylık ara dönem finansal tablolarını incelemeyen (sınırlı bağımsız denetim) geçirmeleri, 3 ve 9 aylık finansal tablolarını ise bağımsız denetimden geçirmeksizin, payları borsada işlem gören halka açık anonim ortaklıkların ilgili finansal tabloların gönderilme süresi içinde, SPK’na ve ilgili borsaya iletmeleri gerekmektedir (Tebliğ, m.21/f.1).

Yine, bu şirketler, SPK düzenlemelerine uygun olarak hazırlayacakları yıllık finansal tablolarını her yıl olağan genel kurul toplantılarını izleyen 30 gün içinde Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi’nde yayımlatacaklardır. Genel kurul yapılmasına bağlı olmaksızın, bu ilan en geç yıllık hesap döneminin bitimini izleyen altıncı ayın sonunda yapılır (Tebliğ, m.21/f.2). Diğer yandan, bu şirketler, yıllık faaliyet raporları ile bağımsız denetime tabi tutulmuş finansal tablolarını, finansal tablo kullanıcıları tarafından kolaylıkla ulaşılabilecek şekilde, borsada kamuya açıklandıktan sonra, kendilerine ait internet sitelerinde yayımlamak zorundadırlar. Bu bilgilerin, ilgili internet sitesinde borçlanma aracının vadesi süresince kamuya açık tutulması zorunludur (Tebliğ, m.21/f.3).

IV.7. Tahvillerin Vadesi

SPK düzenlemelerinde, tahvillerin vadesi, en az bir yıl olarak belirlenmiş, bu konuda bir üst sınır ise getirilmemiştir (Tebliğ, m.27). Dolayısıyla, anonim şirketler, tahvillerin vadesini 1 yıldan az olmamak üzere serbestçe tayin edebilirler.

IV.8. Tahvillerin İtfası

Tahvillerin anaparası, vade bitiminde bir defada veya vade içinde taksitler halinde ödenebilir. Halka arz edilecek tahvillerin taksitli itfa edilmesi durumunda ise, itfaya ilişkin esaslara izahname ve sirkülerde yer verilir (Tebliğ, m.28/f.1). Ayrıca, halka arz edilecek tahvillerde, itfa planının sirkülerde ve anonim şirketin internet sitesinde yer alması zorunludur (Tebliğ, m.28/f.2).

Diğer yandan, tahvil çıkaran anonim şirketin⁶ veya tasarruf sahibinin⁷ talebine bağlı olarak kısmen veya tamamen erken itfa edilebilir nitelikte tahvil de ihraç edilebilir. Halka arz edilecek tahvillerin erken itfaya konu olması durumunda, erken itfaya ilişkin esaslara ve kısmi itfa durumunda tahvillerin ne şekilde belirleneceğine izahname ve sirkülerde yer verilir (Tebliğ, m.29/f.1). Erken itfaya konu tahvillerin bedellerinin tasarruf sahiplerine, erken itfanın başladığı

tarihten itibaren en geç 5 işgününde ödenmesi gerekmektedir⁸ (Tebliğ, m.29/f.2).

IV.9. Tahvillerde Faiz

Tahvillere ödenecek faiz, tahvili çıkaracak olan anonim şirket tarafından serbestçe belirlenir. Bununla birlikte, tahvillere ödenecek faiz oranı ile ödeme koşullarına ilişkin esasların, izahname ve sirkülerde açıkça belirtilmesi zorunludur (Tebliğ, m.32).

Diğer yandan, anonim şirketler, sabit faizli tahvil yerine değişken faizli tahvil de ihraç edebilirler. Halka arz edilecek değişken faizli tahvillerde faiz belirleme usul ve esasları izahname ve sirkülerde açıkça belirtilmek zorundadır⁹.

Uygulamaya esas alınacak faiz oranının belirlenmesi için gerekli unsurlara, izahname ve sirkülerde yer verilir ve bu hususlarda, kanuni zorunluluklar saklı kalmak kaydıyla vade sonuna kadar değişiklik yapılamaz

IV.10. Tahvillere Kârdan Pay Verilmesi

Anonim şirket esas sözleşmesinde hüküm bulunması koşuluyla, tahvillere kârdan pay verilmesi de mümkündür. Halka arz edilecek tahvillere kârdan pay verilmesine ilişkin esaslara izahname ve sirkülerde yer verilir (Tebliğ, m.34/f.1). Tahvillere kârdan pay verilmesi aşağıda belirtilen yöntemlerden birisi tercih edilerek uygulanabilir (Tebliğ, m.34/f.3):

- a) Tahvile hem faiz hem de kârdan pay verilmesi,
- b) Kâr payının faizden daha az olması halinde, faiz ödenmesi; faiz getirisine eşit veya daha fazla kâr payı tahakkuk etmesi durumunda kâr payı ödenmesi,
- c) Tahvil için faiz yerine sadece kârdan pay verilmesi.

Halka açık anonim ortaklıklar tarafından ihraç edilen tahvillere ödenecek kâr payı, SPK tarafından belirlenen ilke ve esaslara göre ayrılacak birinci temettü miktarını azaltamaz (Tebliğ, m.34/f.4).

Diğer yandan, tahvillere verilecek kâr payının hesaplanmasında, SPK'nun sermaye piyasası araçları bir borsada işlem gören ortaklıklar için belirlediği finansal tablo ve raporlamaya ilişkin düzenlemeleri çerçevesinde hazırlanmış ve tahvil ihraç eden anonim şirket genel kurulu tarafından kabul edilmiş yıllık finansal tablolar esas alınır (Tebliğ, m.34/f.2)¹⁰.

Tahvillere ilişkin kâr payı, kistelyevm esası uygulanmak sureti ile hesaplanır ve dönem sonu itibarıyla mevcut tahvillerin tümüne, bunların ihraç ve vade tarihleri dikkate alınarak dağıtılır (Tebliğ, m.34/f.6).

IV.11. Aynı Türden Yeni Tahvil Çıkarma Koşulu

2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 13üncü maddesinin beşinci fıkrasına göre; çıkarılan tahviller tamamen satılmadıkça veya satılmayanlar iptal edilmedikçe, aynı türden yeni tahvil ve sermaye piyasası aracı niteliğindeki diğer borçlanma senetleri çıkarılamaz.

V. Rakamlarla Ülkemizdeki Tahvil İhracı

Sermaye Piyasası Kurulu'nun 2010 yılı Ocak ayına ait "Aylık İstatistik Bülteni"ne göre; 1986 yılından 2010 yılı Ocak ayı sonuna kadar SPK kaydına alınan tahvil ihraç tutarları aşağıda gösterilen şekilde gerçekleşmiştir¹¹ :

Tablo 1: Türkiye’de 1986-2010 Yılları Arası Tahvil İhracı

Yıl	Tahvil İhracı (TL)	Tahvil İhracı Sabit Fiyatlarla (2003=100)	Yıl	Tahvil İhracı(TL)	Tahvil İhracı Sabit Fiyatlarla (2003=100)
1986	110.980	5.529.750	1999	0	0
1987	317.530	11.897.450	2000	*	0
1988	210.860	4.636.530	2001	0	0
1989	604.510	8.103.950	2002	0	0
1990	762.340	6.709.950	2003	0	0
1991	813.340	4.609.020	2004	0	0
1992	796.900	2.785.620	2005	0	0
1993	715.230	1.578.370	2006	150.000.000	109.244.220
1994	491.090	491.090	2007	150.210.000	106.431.200
1995	1.883.100	1.012.420	2008	200.000.000	125.623.050
1996	1.228.960	375.600	2009	140.400.000	0
1997	1.495.460	251.340	2010	30.000.000	18.015.850
1998	2.532.760	247.730			

Kaynak: SPK

Ülkemizde son dört yılda gerçekleşen tahvil ihraçlarının dökümü ise aşağıda gösterildiği gibidir¹³ :

Tablo 2: Türkiye’de 2006-2010 Yıllarında Tahvil İhraç Eden Anonim Şirketler

Yıl/ Ay	Tahvil İhraç Tutarı	İhraç Eden Anonim Şirket ve Tahvilin Tertibi	Vade	Yıllık Basit Faiz Oranı (%)
2006/07	100.000.000	Koç Tüketici Finansmanı ve Kart Hizmetleri A.Ş.	2 yıl	20,16
2006/09	20.000.000	Altınyıldız Mensucat ve Konfeksiyon Fabrikaları A.Ş.	2 yıl	22,00
2006/09	20.000.000	Altınyıldız Mensucat ve Konfeksiyon Fabrikaları A.Ş.	2,5 yıl	22,00
2006/09	10.000.000	Altınyıldız Mensucat ve Konfeksiyon Fabrikaları A.Ş.	3 yıl	22,00
2007/07	130.210.000 ¹⁴	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	vadesiz	Libor+%3,5
2007/12	20.000.000	C Faktoring A.Ş.	2 yıl	Değişken Faizli
2008/03	50.000.000	Creditwest Faktoring Hizmetleri A.Ş.	2 yıl	Değişken faizli ¹⁵
2008/09	150.000.000	Koç Tüketici Finansmanı A.Ş.	2 yıl	18,81
2009/05	20.000.000	Pamuk Factoring A.Ş.	2 yıl	19,00 (bileşik faiz)
2009/05	50.000.000	Koç Tüketici Finansmanı A..Ş.	1,5 yıl	14,591
2009/09	50.000.000	Bankpozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.	2 yıl	12,03
2009/09	400.000	SGT Sanayi ve Ticaret Ürünler Sanayi ve Ticaret A.Ş.	5 yıl	20,00
2009/10	10.000.000	Pamuk Factoring A.Ş. (1.Tertip)	2 yıl	13,3
2009/10	10.000.000	Pamuk Factoring A.Ş. (2.Tertip)	2 yıl	13,3
2010/01	30.000.000	Koç Tüketici Finansmanı A.Ş.	1,5 yıl	9,5183

Kaynak: SPK

Görüldüğü üzere, son dört yılda Kurul kaydına alınan tahvil ihraçlarının ağırlıklı kısmı aynı faktoring ve finansman kuruluşlarına aittir ve genelde iki yıl vadelidir.

VI. Amerika Birleşik Devletleri'nde Tahvil İhracı Uygulaması

Ülkemiz uygulaması hakkında karşılaştırılabilir fikir sahibi olmak açısından, bu bölümde, Amerika Birleşik Devletleri'nde işlem gören şirket tahvillerine ilişkin bilgilerin verilmesinin de faydalı olacağı düşünülmüştür. Son üç yılın verilerine bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, 2007 yılında 2.220.530.000.000 USD, 2008 yılında 865.585.000.000 USD ve 2009 yılında 941.628.000.000 USD tutarında şirket tahvili ihraç edilmiştir. Bu tahvillerin ağırlıklı bir kısmı, Amerikalı yatırımcılara satılmış, yurtdışına tahvil ihracı ise %10 ile %20 arasında kalmıştır. Örneğin; 2007 yılında ihraç edilen şirket tahvillerinin 2.002.704.000.000 USD tutarındaki kısmı A.B.D.'de, 217.826.000.000 USD tutarındaki kısmı A.B.D. dışında; 2008 yılında ihraç edilen şirket tahvillerinin 748.685.000.000 USD tutarındaki kısmı A.B.D.'de, 116.900.000.000 USD tutarındaki kısmı A.B.D. dışında; 2009 yılında ihraç edilen şirket tahvillerinin 779.531.000.000 USD tutarındaki kısmı A.B.D.'de, 162.097.000.000 USD tutarındaki kısmı A.B.D. dışında satışa sunulmuştur¹⁶.

Yine, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Nisan 2010 itibarıyla 6.565 adet farklı şirket tahvili işlem görmektedir. Anılan tahvillerin tamamına yer verilmesi mümkün olmayacağından, anılan tahvillerden vadesi en uzun olan ilk 15 adedinin belirtilmesi ile yetinilmiştir.¹⁷

Tablo 3: Amerika Birleşik Devletleri'nde Tahvillerin Vadesi

İhraççı	Tahvilin				
	Fiyatı (USD)	Kupon Oranı (%)	Vadesi	Vadeye Kadar Olan Getirisi (%)	Cari Getirisi (%)
Coca Cola Enterprises Inc.	121,15	7,000	15/05/2098	5,771	5,778
KN Energy Inc.	86,86	7,450	01/03/2098	8,576	8,577
CPC Intl. Mtn. Be.	97,53	5,600	15/10/2097	5,743	5,742
Sunamerica Inc.	84,05	5,600	31/07/2097	6,666	6,663
Norfolk Southern Corp.	126,87	7,900	15/05/2097	6,220	6,227
Amgen Inc.	134,47	8,125	01/04/2097	6,033	6,042
Penney J.C. Inc.	101,50	7,625	01/03/2097	7,511	7,512
Union Carbide Corp.	92,00	7,750	01/10/2096	8,424	8,424
Dresser Inds. Inc.	125,09	7,600	15/08/2096	6,068	6,075
Halliburton Co.	112,05	7,600	15/08/2096	6,779	6,783
Wisconsin Elec. Pwr. Co.	118,11	6,875	01/12/2095	5,814	5,821
Disney Walt Co.	121,86	7,550	15/07/2093	6,188	6,196
Peabody Energy Corp.	114,75	4,750	15/12/2066	4,080	4,139
Tennessee Valley Auth.	105,59	5,375	01/04/2056	5,060	5,091
Tennessee Valley Auth.	97,67	4,875	15/01/2048	5,013	4,992

Kaynak: Yahoo Finance

Yukarıda yer verilen vadelerin uzunluğu dikkat çekicidir. Bu yüzden, ilk bakışta “yanlış mı yazıldı yoksa” diye bir düşünce akla gelebilir, ancak anılan rakamlar doğrudur. 2090'lı yıllara varan haliyle, bu şirket tahvilleri, birçok devlet tahvilinden daha uzun vadelidir. Yine, dikkat edileceği üzere, yukarıda yer verilen ihraççılar arasında bir finans kuruluşu yer almamakta, ihraççılar tamamen reel sektör firmalarından oluşmaktadır. Bu noktada, ülkemizde yavaş yavaş gelişme gösteren tahvil ihracı uygulamasını, dünyanın en gelişmiş finans piyasalarından birine sahip olan ABD ile kıyaslamamızın doğru ve hakkaniyete uygun olmayacağını altını çizelim.

Bununla birlikte, ABD uygulamasının, gelişmiş bir piyasada tahvil ihracının hangi boyutlara ulaşabileceğini göstermesi bakımından dikkate değer bir örnek olduğunu belirtelim.

VII. Özet ve Sonuç

Anonim şirketlerin ödünç para bulmak için çıkardıkları, itibari kıymetleri eşit ve ibareleri aynı olan borç senetlerine tahvil denilmektedir. Tahvil çıkarabilmeleri için, anonim şirketlerin esas sözleşmelerinde bu yönde açık bir hüküm bulunması ve genel kurulun bu konuda bir karar almış olması gerekmektedir. Şirket esas sözleşmesi ile, bu konuda karar alma yetkisi yönetim kuruluna da bırakılabilir. Halka açık anonim ortaklıkların halka arzedilmeksizin ihraç edebilecekleri borçlanma araçlarının toplam tutarı, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde hazırlanmış, bağımsız denetimden geçirilmiş ve genel kurul tarafından onaylanmış son hesap dönemine ilişkin yıllık finansal tablolarda yer alan özkaynak toplamının on katını geçemez. Halka açık anonim ortaklıklar tarafından halka arz edilmek suretiyle ihraç edilecek borçlanma araçlarının toplam tutarı ise, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde hazırlanmış, bağımsız denetimden geçirilmiş ve genel kurul tarafından onaylanmış son hesap dönemine ilişkin yıllık finansal tablolarda yer alan özkaynak toplamının beş katını geçemeyecektir. Kapalı anonim şirketlerce halka arzedilmeksizin ihraç edilebilecek borçlanma araçlarının toplam tutarı, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde hazırlanmış, bağımsız denetimden geçirilmiş ve genel kurul tarafından onaylanmış son hesap dönemine ilişkin yıllık finansal tablolarda yer alan özkaynak toplamının altı katını geçemeyecek; yine, kapalı anonim şirketler tarafından halka arz edilmek suretiyle ihraç edilecek borçlanma araçlarının toplam tutarı özkaynak toplamının üç katından fazla olmayacaktır.

Anonim şirketler, halka açık olsun ya da olmasın, ihraç edecekleri tahvilleri, Sermaye Piyasası Kurulu'na kaydettirmek zorundadırlar. Yine, halka arz edilen tahvillerin satışının, bunlara ilişkin anapara, faiz ödemesi ve benzeri yükümlülüklerin aracı kuruluşlar vasıtasıyla yerine getirilmesi zorunludur. Tahvillerin vadesi, bir yıldan az olmamak üzere anonim şirketler tarafından serbestçe belirlenir. Tahvillere ilişkin faizi belirleme yetkisi de şirkete aittir. Diğer yandan, anonim şirketlerin, tahvil sahiplerine, faiz yanında kâr payı ödemeleri ya da faiz yerine sadece kâr payı vermeleri de mümkündür. Görüldüğü üzere, tahvil çıkarılması, anonim şirketlere kaynak sağlayabilecek olan alternatif bir finansman kaynağıdır. Bu yönüyle, koşulları mevcut olan şirketler tarafından üzerinde durulması gereken bir imkandır. Anonim şirketler tarafından pay senedi ile değiştirilebilir tahvil (DET) ve hisse senedine dönüştürülebilir tahvil (HDT) çıkarılması da mümkündür. Ancak, çalışmamızın sınırlı olması nedeniyle, bu tahvil türlerine değinilmemiştir.

Kaynakça :

- 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, Ankara, **9.07.1956 tarih ve 9353 sayılı Resmi Gazete.**
- 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, Ankara, **30.07.1981 tarih ve 17146 sayılı Resmi Gazete.**
- SPK.nun Borçlanma Araçlarının Kurul Kaydına Alınması ve Satışına İlişkin Esaslar Hakkında Tebliği (Seri:II, No:22), Ankara, **21.01.2009 tarih ve 27117 sayılı Resmi Gazete.**
- SPK.nun Sermaye Piyasası Araçlarının Halka Arzında Satış Yöntemlerine İlişkin Esaslar Tebliği(Seri:VIII, No:66), Ankara, **03.04.2010 tarih ve 27541 sayılı Resmi Gazete.**
- 2009/15344 Sayılı Borçlanma Araçlarının İhraç Limitlerine Dair Bakanlar Kurulu Kararı, Ankara: **03.09.2009 tarih ve 27338 sayılı Resmi Gazete.**
- 2009/15330 sayılı İhraççıların, Sermaye Piyasası Kurulunca Kayda Alınan, Satışı Yapılacak Sermaye Piyasası Araçlarının İhraç Değerleri Üzerinden Kurul'a Yatıracakları Ücrete İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı, Ankara, **4.09.2009 tarih ve 27339 sayılı Resmi Gazete.**

İnternet Siteleri:

www.basbakanlik.gov.tr (T.C. Başbakanlık)
 www.spk.gov.tr (Sermaye Piyasası Kurulu)
 www.federalreserve.gov (Amerika Birleşik Devletleri Federal Rezerv Bankası)
 www.finance.yahoo.com (Yahoo Finance)

Dipnotlar:

¹ Tahvil sahiplerinin genel kurul toplantısına daveti ve toplanma talebinde bulunanların ihtiyaç halinde mahkemeden izin alma yetkileri, şirket genel kurulunun toplantıya daveti hakkındaki hükümlere tabidir (TTK, m.429).

² Sermaye Piyasası Kanunu'na göre, bu yetki, şirket esas sözleşmesine hüküm koymak sureti ile yönetim kuruluna devredilebilir. Bu husus ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

³ 30/7/1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴ 3/9/2009 tarihli ve 27338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵ 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 28inci maddesinin (b) bendinde, ihraççıların, Kurulca kayda alınan, satışı yapılacak sermaye piyasası araçlarının ihraç değerinin binde üçü tutarında ücret yatırmak zorunda oldukları belirtilmiş, ancak bu oranı azaltma konusunda Bakanlar Kuruluna da yetki verilmiştir. Nitekim, ihraççıların, Sermaye Piyasası Kurulunca kayda alınan, satışı yapılacak sermaye piyasası araçlarının ihraç değerleri üzerinden Kurul'a yatıracakları ücretin hesaplanmasına esas teşkil eden oranlar, 4/9/2009 tarihli ve 27339 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 28/7/2009 tarih ve 2009/15330 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenmiştir. Anılan BKK'na göre, vadesi 1 yıl ile 2 yıl arasında (2 yıl dahil) olan tahviller için ihraç değerinin binde biri, vadesi 2 yıldan daha uzun olan tahviller için ise ihraç değerinin binde ikisi, "kayıt ücreti" olarak Sermaye Piyasası Kurulu'na yatırılacaktır.

⁶ Tahvillerin anonim şirketin talebine bağlı olarak erken itfaya konu olması durumunda, itfa tarihinden en az 15 gün önce anonim şirket tarafından özel durum açıklaması yapılması ve erken itfaya ilişkin duyurunun şirketin internet sitesinde yer alması zorunludur. Duyurularda erken itfanın ne zaman başlayacağı ve kaç gün süreceği, itfanın yapılacağı yerler ve ödeme esasları ile itfaya ilişkin diğer hususlar belirtilir (Tebliğ, m.30).

⁷ Tasarruf sahiplerinin talebine bağlı olarak erken itfa edilebilir nitelikte ihraç edilen tahviller, anonim şirketin itfa planında yer alan faiz ödeme tarihlerinden bir veya bir kaçında tahvilin bedelinin izahname ve sirkülerde açıklanan esaslara göre tespit edilecek fiyat üzerinden ödenmesi taahhüdünü taşır. Erken itfa hakkını kullanmak isteyen tasarruf sahipleri, tahvillerin ihracına ilişkin izahname ve sirkülerde belirtilen tarihlerden en erken bir ay önce anonim şirkete bildirimde bulunurlar. Bu bildirim aracı kuruluş vasıtasıyla yapılması zorunludur (Tebliğ, m.31).

⁸ Erken itfaya ilişkin olarak anonim şirket tarafından yapılacak duyurular, ayrıca Merkezi Kayıt Kuruluşu(MKK)'na da bildirilir ve bedeli ödenen tahviller erken itfa ile birlikte MKK nezdinde iptal olunur (Tebliğ, m.29/f.3).

⁹ Aracı kuruluşlar değişken faizli tahvillere ödenecek faiz tutarlarının usulüne uygun olarak hesaplanmasının kontrolü ile yükümlüdürler (Tebliğ, m.33/f.3).

¹⁰ Tahvillere ödenecek kâr payı, yıllık finansal tabloların anonim şirketin olağan genel kurul toplantısında onaylanmasını müteakip ve hesap dönemini takip eden 5 inci ay sonuna kadar, izahname ve sirkülerde belirtilmiş olan esaslar çerçevesinde belirlenerek açıklanır (Tebliğ, m.34/f.5).

¹¹ SPK Aylık İstatistik Bülteni, Aralık 2009, Tablo I.1: Kurul Kaydına Alınan Menkul Kıymet İhraçları 1986-2009/12; SPK Aylık İstatistik Bülteni, Ocak 2010, Tablo I.2: Kurul Kaydına Alınan Menkul Kıymet İhraçları 1986-2010/01 (Sabit Fiyatlarla, 2003=100)

¹² 2.000.000 USD tutarında tahvil ihracına izin verilmiştir. Bkz. SPK Aylık İstatistik Bülteni, Aralık 2009, Tablo I.1

¹³ Sermaye Piyasası Kurulu'nun Temmuz 2006, Eylül 2006, Temmuz 2007, Aralık 2007, Mart 2008, Eylül 2008, Mayıs 2009, Eylül 2009, Ekim 2009 ve Ocak 2010 aylarına ait Aylık İstatistik Bültenleri'nde yazılı verilerden derlenmiştir.

¹⁴ İhracına izin verilen tahvil tutarı 100.000.000 ABD Dolarıdır. Kayıt belgesi tarihinde, TCMB Dolar alış fiyatı 1,3021 YTL'dir. Bu tahvilin satış yeri Amerika Birleşik devletleri'dir. Bkz. SPK Aylık İstatistik Bülteni, Temmuz 2007.

¹⁵ İlk kupon ödemesi için yıllık bileşik faiz oranı %20,75'dir. Bkz. SPK Aylık İstatistik Bülteni, Mart 2008, Tablo 1.6.

¹⁶ Amerika Birleşik Devletleri Federal Rezerv Bankası, Amerikan Şirketlerinin Yeni Menkul Kıymet İhraçları, Yayın Tarihi: Mart 2010; Federal Reserve Bank, New Security Issues, U.S. Corporations, Release Date: March 2010, <http://www.federalreserve.gov/econresdata/releases/corpsecure/current.htm>, Erişim:24/04/2010.

¹⁷ Yahoo Finance, Bond Center, Bond Screener, Bond Screener Results, <http://reports.finance.yahoo.com/z1?b=1&cpl=-1.000000&cpu=-1.000000&mtl=-1&mtu=-1&pr=0&rl=-1&ru=-1&sf=m&so=d&stt=-&tc=1&yl=-1.000000&ytl=1.000000&yту=-1.000000&yu=-1.000000>, Erişim:17/04/2010.

Türk Bankacılık Sektöründe Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanı ile Mücadele Konferansı

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Mali Suçlar Araştırma Kurumu (MASAK) tarafından İstanbul'da 11 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleştirilen Türk Bankacılık Sektöründe Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanı ile Mücadele Konferansı'nda Türkiye Bankalar Birliği Yönetim Kurulu Başkan Vekili Sayın Varol Civil, MASAK Başkanı Sayın Mürsel Ali Kaplan ve Maliye Bakanı Sayın Mehmet Şimşek tarafından yapılan açılış konuşmaları ve tebliğler program akış sırasına göre yer almaktadır.

Varol Civil

Sayın Bakan, Sayın Mali Eylem Görev Gücü Başkanı, Sayın MASAK Başkanı, Değerli Katılımcılar ve Değerli Meslektaşlarım Değerli Basın Mensupları,

Mali Suçlar Araştırma Kurumu önderliğinde düzenlenen toplantımıza hoş geldiniz. Şahsım ve Türkiye Bankalar Birliği adına sizleri saygıyla selamlıyorum.

Toplantımızı onurlandıran Maliye Bakanımız Sayın Mehmet Şimşek'e ve FATF Başkanı Sayın Paul Vlaanderen'e şükranlarımızı sunuyorum.

Toplantının düzenlenmesinde yaptığı önderlik ve sağladığı destek için Mali Suçları Araştırma Kurulu'nun değerli Başkanı Sayın Mürsel Ali Kaplan'a ve çalışma arkadaşlarına ayrıca teşekkür ediyorum.

Öncelikle bu toplantının, MASAK Başkanlığı ile Birliğimiz arasındaki uzun yıllara dayanan yapıcı işbirliğinin bir ürünü olduğunu belirtmeliyim. Aslında Konferans, kurumlarımız arasında ki işbirliğinin çok sayıdaki ürünlerinden sadece bir tanesidir. Çalışmalarımız sayesinde, suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele alanında, banka çalışanlarına, bankaların müşterilerine ve kamuoyuna dönük eğitim ve bilgilendirme etkinlikleri gerçekleştirilmesi, konuyla ilgili kitap ve broşürlerin hazırlanması, teknolojik altyapının güçlendirilmesi gibi çok sayıda alanda önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Öyle zannediyorum ki, TBB-MASAK Çalışma Grubu, düzenleyici kamu otoritesi ile uyumlu özel sektör arasındaki yapıcı ilişkinin iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Bu alanda, ülkemiz mevzuatını uluslararası standartlar çerçevesinde büyük ölçüde geliştiren ve geliştirmeye devam eden MASAK Başkanlığımızın bu çabalarına, TBB olarak güçlü desteğimizi, bu vesileyle tekrar vurgulamak isterim. Çünkü suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele; sadece insan ve vatandaş olarak ahlaki görevimiz değil; bir bankacı olarak itibarımızı oluşturan temel unsurlardan da bir tanesidir. Bankacılık mesleğinin temeli güven, itibar ve istikrardır.

Türkiye Bankalar Birliği bankacılık mesleğinin toplumda mevcut saygınlık duygusunun sürekliliğinin sağlanması, meslek onuru olarak adlandırılan bu saygınlık duygusunun geliştirilerek sürdürülmesi ve bankacılık sektöründe güven, itibar ve istikrarın korunmasına özel bir hassasiyet göstermektedir. Bu hassasiyet sadece ülkemiz coğrafyası ile sınırlı değildir. Üyesi olduğumuz uluslararası camia ile de ilişkilidir. 1991 yılından bu yana FATF üyesi olan ülkemiz, uluslararası alanda suçla mücadelede hukuk, hak ve adaletten yana, ilkeli ve kararlı politikalar izlenmesine yönelik işbirliğinin önemli bir üyesidir.

Bu nedenle suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele alanında ülkemiz yasal mevzuatının ve kurumlar arası işbirliğinin güçlendirilmesi, Türk bankacılık sisteminin de öncelikli konularını oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, TBB-MASAK Çalışma Grubu aracılığıyla MASAK Başkanlığı ve Birliğimiz arasında sürdürülmekte olan yoğun işbirliğinin somut sonuçlarına değinmek isterim.

Eğitim faaliyetleri açısından bakıldığında;

- 1998-2006 yılları arasında toplam 42 örgün eğitim faaliyeti gerçekleştirilmiş ve bu çerçevede 3.700 bankacıya eğitim verilmiştir.
- Aynı dönemde, Birliğimiz internet sitesinden ulaşılan uzaktan eğitim modülünden yaklaşık 2.700 faydalanmış ve toplam 6.400 kişiye eğitim imkanı sağlanmıştır.
- 2008-2009 döneminde, rutin olarak gerçekleştirilen örgün ve uzaktan eğitim faaliyetleri yanında, yurt çapında bölgesel seminerler gerçekleştirilmiş ve 10 ilimizde, toplam 13 seminer gerçekleştirilerek, 1.400'den fazla bankacımıza eğitim verilmiştir.
- Son olarak, mevzuattaki değişiklikler paralelinde 2010 yılında büyük ölçüde güncellenen Para Aklama Suçu ile Mücadele Uzaktan Eğitim Modülü, sadece uygulamacılara değil, tüm kamuoyuna ücretsiz olarak açılmış ve kurumların kendi eğitimleri için bu modülü ücretsiz kullanma imkanı getirilmiştir. MASAK Başkanlığının titiz gözetimi altında güncellenen eğitimi, 6 aylık bir süre içinde 12 yükümlü finansal kuruluş kendi eğitim ihtiyaçları için yüklemişler ve ayrıca 9.000 kişi bu dönemde eğitim modülünden faydalanmıştır.

İyi uygulamalar ve bilgilendirme faaliyetleri açısından bakıldığında;

- Çalışma Grubu tarafından dünyadaki iyi uygulamaları sektöre tanıtmak amacıyla, "Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanı ile Mücadelenin Önemi Hakkında Kılavuz" adlı bir kitap hazırlanmıştır. Bu kılavuz, Birliğimizin dünyadaki iyi uygulamaları sektöre tanıtan çalışmalarının en çok talep gören ve başarılı örneklerinden biri olmuştur.
- Mevzuattaki değişiklikler ve bu değişikliklerin uygulamadaki sonuçları hakkında kamuoyunu ve yükümlü grupları bilgilendirme amacına dönük çok sayıda broşür, kitapçık ve konferans düzenlenmiştir.
- Bankalarımızın uyum birimlerinin yapısı, genel organizasyon içindeki yeri, kullanılan yazılımlar vb konularda iki defa anket yapılarak, bu alandaki gelişmeler takip edilmiştir.
- Sektörde uygulama birliği sağlamak amacıyla, uygulamalar, tereddütlü hususlar, altyapı sorunları vb konularda, MASAK Başkanlığından görüş alma, görüş oluşturma ve bunların bankalar arasında yayılımının sağlanması faaliyetleri düzenli olarak yürütülmüştür ve yürütülmektedir.
- Birliğimiz yayını olan Bankacılar Dergisinde, suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele alanında hazırlanan hakemli makaleler geniş ölçüde yer bulmaktadır. Hatta bu konudaki çalışmaları içeren özel sayılar yayınlanmıştır.

Düzenlemeler açısından bakıldığında,

- Düzenleyici kamu otoriteleri tarafından oluşturulan ve/veya güncellenen mevzuat ile ilgili görüş oluşturma ve bu görüşü ilgili kamu otoritesinin değerlendirmesi için paylaşma faaliyetleri düzenli olarak yürütülmüştür ve yürütülmektedir.

Genel olarak, Çalışma Grubunun kamu ve özel sektör temsilcilerinin düzenli olarak bir araya gelmesine ve görüş alışverişinde bulunmasına imkan veren, sektörün suç gelirlerinin aklanması ile mücadele kapasitesini büyük ölçüde artıran; eğitim, uygulama birliği ve teknolojik altyapı gibi hususlardaki gelişmelerin düzenli olarak takibinin ve eşgüdümünün yapıldığı bir platform işlevini gördüğü söylenebilir. MASAK Başkanlığının, bu yapının oluşumu ve devamını

mümkün kılan olumlu işbirliğine tekrar teşekkür ederim.

Sayın Bakan, Sayın Başkanlar, Sayın Konuklar,

Finansal sistemin küresel çapta ciddi bir testten geçmekte olduğu malumunuzdur. Bankacılık sektörümüz de bu süreçten etkilenmiştir. Bununla beraber, bu etkinin diğer ülkelerle karşılaştırıldığında sınırlı kaldığını söylemekten kıvanç duyuyorum. Bankacılık sektörü küresel çapta bir krizin yaşandığı dönemde ekonomik faaliyeti finanse etmeye devam etmiş, özkaynaklarını arttırmış, mali yapısını daha da güçlendirmiş, kamudan destek almamış, mevduat güvence sisteminde değişikliğe gitmemiştir.

Sektörün performansının temelinde, 2001 Krizi ve öncesinde yaşanan olumsuzluklardan çıkarılan dersler ve tecrübe yatmaktadır. Bu tecrübe, hem düzenleyici ve denetleyici kamu otoritelerini, hem de bankacıları etkin bir risk yönetimi uygulanması konusunda uyarmıştır. Bizim açımızdan suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele risk yönetimi faaliyetinin de önemli bir ayağıdır.

Bu alanda da kendimizi güçlendirmeye devam ediyoruz. Çalışmalarımızı destekleyen ana unsurlar, niyet, nitelikli iş gücü, çaba, finansman, organizasyon ve otoritelerimiz ile işbirliğidir. Ülkemizde suç gelirlerinin aklanması ile mücadele kapasitesini artırmak için düzenleyici kamu otoritelerinin önderliğinde çalışmalarımızı kararlı ve sistematik bir şekilde yürütmeye devam edeceğiz. Tecrübelerimizi diğer kurumlar ile paylaşmaya hazır olduğumuzu da belirtmek isterim.

Toplantının yararlı geçmesini diler, katılımınızdan ve beni dinlediğinizden dolayı hepinize teşekkür ederim.

Mürsel Ali Kaplan

Sayın Bakanım, Sayın Mali Eylem Görev Gücü Başkanı, Sayın Bankalar Birliği Başkan vekili, Kamu kurumlarımızın değerli temsilcileri, değerli basın mensupları, değerli konuklar,

Türkiye Bankalar Birliği ile Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığının müştereken düzenledikleri "Türk Bankacılık Sektöründe Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı ile Mücadele" konulu panele hoş geldiniz.

Konuşmama başlamadan önce belirtmek isterim ki, bu türden toplantılar tertip etmek, aklama ve terörün finansmanı konusunda sadece sektör mensuplarının bilgilendirilmesine değil, aynı zamanda bütün kamuoyunun bilinçlendirilmesine de katkı sağlayacaktır. Bu nedenle panel ayrı bir önem taşımaktadır.

Değerli katılımcılar,

Bilindiği üzere aklama suçu; yolsuzluk, sahtecilik, dolandırıcılık gibi klasik mali suçlardan ayrı bir karakteristik özelliğe sahip olup tespiti takibi ve soruşturması daha karmaşık bir özellik arz etmektedir. Suç, suç geliri ve aklama fiilleri arasındaki bağlantıların ortaya konulması, delillendirilmesi ve ispatı, sadece finansal veya sadece adli yaklaşımla gerçekleştirilemeyecek kadar zorluk taşımaktadır. Bu itibarla, bu olgu ile mücadele eden ülkelerde mali istihbarat birimleri kurularak, özellikle bildirim ve ihbarlardan hareketle suçun tespitine yönelik analiz ve değerlendirme çalışmaları önem kazanmıştır.

Aklama ile birlikte, 11 Eylül 2001 olaylarından sonra dünyanın gündemini ağırlıklı olarak etkileyen terörün finansmanı ile mücadele kavramı, karapara aklama ile mücadelede öncü bir kuruluş olan başta Mali Eylem Görev Gücü gibi organizasyonların da faaliyet alanına dahil edilmiştir. Buradan hareketle, suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile mücadele birlikte ele alınır olmuştur. Bu birliktelik, mücadelenin terminolojisine de yansımış ve her iki

olguyla mücadeleye literatürde kısaca AML/CFT yani "Aklama ve Terörün Finansmanı ile Mücadele" denmiştir.

Bu kapsamdaki mücadelenin; biri mevzuat, diğeri uygulama olarak iki ayağı bulunmaktadır.

Mevzuat konusunda ülkemiz, aklamayı ve terörün finansmanını suç sayan yasal düzenlemeler ve önleyici tedbirler bakımından, hem yasal hem de ikincil mevzuat düzenlemelerini yapmıştır. Bu kapsamda uluslararası standartlara uyum çerçevesinde ilave bazı düzenlemeler de yapmaktadır. Mevzuat konusunda, panel bölümünde, ilgili arkadaşımız sizlere genel bilgi verecektir.

Uygulama konusuna gelince, bu en az mevzuat kadar önemlidir. Çünkü mevzuat ne kadar iyi olursa olsun, eğer mevzuat gereği gibi uygulanamazsa mücadelenin başarısından söz edilemez. Bu itibarla biraz önce de belirttiğim üzere, bu mücadele sadece finansal veya sadece adli yönden yapılmaz. Uygulama ayağının gerektirdiği, mali istihbarat biriminin yapılanması, yükümlüler, mali istihbarat birimi ile yükümlüler arasındaki iletişim, mali istihbarat birimi, düzenleyici ve denetleyici birimler ile adli sürece yardımcı olacak kolluk birimleri arasındaki işbirliği ve koordinasyon da büyük önem arz etmektedir.

18.10.2006 tarihinde yürürlüğe giren 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun, MASAK'ın fonksiyonlarını geniş ölçüde artırmış, işbirliği ve kamuoyu duyarlılığının artırılmasına önem vermiş, yükümlülüklerin daha kolay yerine getirilebilmesini kolaylaştıran hükümler getirmiştir.

Bilindiği üzere yükümlülerimizin başında bankalar gelmektedir. Şunu memnuniyetle söyleyebilirim ki, MASAK ve bankalar arasındaki iletişim, işbirliği ve diyalog her geçen gün daha da artmaktadır. Bunun en somut örneği bankalardan MASAK'a iletilen şüpheli işlem bildirimleridir. 2008'de 4.889 olan ŞİB sayısı, 2009 yılı sonu itibarıyla 9.480'e çıkmıştır. Ayrıca, bugün yaptığımız panel de bu işbirliğinin ayrı bir tezahürüdür.

MASAK tarafından yürütülen diğer faaliyetlere baktığımızda;

- Muadilimiz olan diğer ülke mali istihbarat birimleri ile olan ilişkilere önem verilerek, bu çerçevede imzalanan mutabakat muhtırası sayısı artırılmış ve 2010 Nisan sonu itibarıyla 16 mutabakat muhtırası imzalanmıştır.
- Yükümlülerin eğitimine önem verilmiştir. 2009 yılı itibarıyla yükümlü gruplarına yönelik 25 eğitim faaliyeti gerçekleştirilmiş ve 1.378 katılımcıya eğitim verilmiştir.
- Finans sektöründeki yükümlülüklerle uyum denetimine 2009 yılında da devam edilmiş ve 132 yükümlü denetim kapsamına alınmıştır.
- 2006 yılında organizasyon yapımızın değişmesi, yenilenen mevzuatın uygulamaya geçmesi ve ilk sonuçların da alınmasıyla birlikte, ülkemizde aklama ve terörün finansmanı ile mücadele eden temel birim olan Başkanlığımızın, gerek sistem üzerindeki düzenleyici ve denetleyici birim olma özelliğinin daha net olarak ortaya konmasına, gerekse aklama ve terörün finansmanı ile ilgili araştırma ve incelemelerde etkinliğin artırılmasına ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

Sonuç olarak, suç geliri ile mücadele durağan bir mücadele olmayıp süreklilik arz etmektedir. Bu mücadelede yükümlü grubumuz içerisinde önemli ve özellikli bir yere sahip olan finans kesimimizin ve bankalarımızın geldikleri seviyeleri memnuniyetle müşahade ediyor ve bu seviyenin birlikte çalışmayla daha da artırılacağına yürekten inanıyorum.

Panelin oluşumuna verdikleri değerli katkıları dolayısıyla; başta Sayın Bakanımız olmak

üzere, Bankalar Birliğine ve değerli çalışanlarına, yoğun çalışma programına rağmen katıldıkları için Mali Eylem Görev Gücü Başkanına teşekkür ederim. Ayrıca, uzaktan yakından davetimize iştirak eden ve bu ortamı bizimle paylaşan siz değerli davetlilere de çok teşekkür ederim. Panelin, katılan herkese faydalı olmasını diliyorum saygılar sunuyorum.

Mehmet Şimşek

Kıymetli katılımcılar, basınımızın değerli temsilcileri, hanımefendiler, beyefendiler, sizleri saygıyla selamlıyorum.

Türk Bankacılık Sektöründe Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı İle Mücadele Konferansı” için bir araya gelmiş bulunuyoruz. Bu Konferansı organize eden Mali Suçları Araştırma Kurulu ile Türkiye Bankalar Birliğini kutluyorum.

Değerli konuklar,

Uluslararası boyutu ve sınır aşan özelliği nedeniyle suç gelirleriyle uluslararası platformda topyekün mücadele zorunlu hale gelmiştir. Bugün pek çok ülkede suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı müstakil bir suç olarak kabul edilmiştir. Bu suçlarla mücadelede başta FATF (Financial Action Task Force) olmak üzere uluslararası girişimler tarafından getirilen ilke ve standartlar belirlenmiştir. Bu çerçevede önleyici ve bastırıcı tedbirler geliştirilmektedir. Türkiye, 1989 yılında kurulan ve şu an itibarıyla 35 üyesi bulunan FATF içerisinde 1991 yılından beri aktif olarak yer almaktadır. Türkiye, mali suçlarla mücadele bakımından uluslararası normlara, Avrupa Birliği standartlarına uygun birçok düzenlemeler yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir.

Bu kapsamda;

- Suç gelirlerinin aklanmasının ve terörün finansmanının müstakil bir suç olarak kabul edilmesi,
- Kimlik tespiti ve şüpheli işlemlerin raporlanması,
- Bilgi verme, iç kontrol, denetim ve eğitimle ilgili yükümlülüklerin getirilmesi,
- Bu yükümlülüklerle uyumun denetlenmesine ilişkin yasal ve idari düzenlemeler,

özellikle son yıllarda artan mevzuat çalışmalarıyla gerçekleştirilmiştir.

Türkiye, uluslararası alanda suç gelirleri ile mücadelede hak, hukuk ve adaletten yadır. Ayrıca Türkiye, ilkeli ve kararlı politikalar izlenmesine yönelik işbirliğinin de önemli bir üyesidir.

Türkiye'nin aklama ve terörün finansmanı ile mücadele sistemi, kamu ve finansal kurumların işbirliği içerisinde hareket etmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu sistem ile hükümetlerin ve kolluk güçlerinin yanı sıra, uluslararası kuruluşlar, finansal sektör ve profesyonel meslek sahiplerinin de içinde yer aldığı topyekün bir mücadele benimsenmiştir.

Ülkemizde suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile mücadelede gereken siyasi irade, özellikle 2000'li yılların başından itibaren kendini göstermiştir. Bu çerçevede; suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesi ve tespitinde çok önemli rol üstlenen MASAK'ın mücadele etkinliği artırılmıştır. Özellikle 2006 yılında Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanunun yürürlüğe girmesiyle suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile mücadelede önemli bir adım atılmıştır.

Son yıllarda ivme kazanan ikincil mevzuat çalışmaları ile uluslararası standartlara ve Avrupa Birliği normlarına uyum sağlanmıştır. İlgili birimlerden parasal hareketlere yönelik alınan bilgilerle MASAK bünyesinde veri ambarı oluşturulmuştur. Bu veriler teknolojinin yardımıyla etkili şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Mücadelenin olmazsa olmaz unsurlarından biri de mevzuatın etkinliğidir. MASAK'ın kurumsal ve idari alt yapısı, gerek bilgi işlem projeleriyle, gerek kaliteli uzman tahsisiyle artırılmıştır. Kaynağı belli olmayan ve suçla bağlantılı olabileceği şüphesi kuvvetli olan paraların uluslararası arenada dolaşması engellenerek küresel sermayenin güvenliği sağlanmıştır.

Ekonomik krize karşı aldığı akılcı tedbirler ile uluslararası alanda özel bir yere sahip olan FATF tarafından geliştirilen standartlara uyum konusunda önemli düzenlemeler yaptık. Bu sayede ülkemiz, yerli ve yabancı sermayenin, bir başka deyişle küresel sermayenin güven unsuru haline gelmiştir. Suç geliriyle mücadele durağan olmayıp süreklilik arz etmektedir. Dolayısıyla mücadele için belirlenen standartlar güncellenmekte ve geliştirilmektedir. Bu mücadelede istenen noktaya ulaşabilmek, etkin bir ekonomi ve temiz bir toplum oluşturabilmek, zaman alan bir çaba gerektirmektedir. Sabır ve kararlılık gerektirmektedir.

Türkiye, özellikle son yıllarda kurumsal ve yasal altyapı oluşturulmasına yönelik yaptığı çalışmalar ile suç geliri ve terörün finansmanı ile mücadele konusunda sistemini oluşturmuş, kararlılığını göstermiştir. Türkiye, bu konuda uluslararası kurum ve ülkelerle işbirliği içerisinde gerekli katkıları sağlamaktadır.

Bu Konferansın, siz değerli katılımcılara faydalı olmasını diliyorum ve beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı İle Mücadele Konusundaki Yasal Düzenlemeler

Oktay Üstün*

Suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile mücadele konusundaki düzenlemeler genel olarak caydırıcı ve önleyici tedbirler olarak tasnif edilebilir. Caydırıcı tedbirler kapsamındaki düzenlemeler; aklamanın ve terörün finansmanının suç sayılmasını sağlayacak olan zorunlu kanuni düzenlemelerdir. Önleyici tedbirler kapsamındaki düzenlemeler ise genelde bir çerçeve kanuna dayanarak çıkarılan yönetmelik ve tebliğler şeklindeki düzenlemelerdir.

Suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile mücadele konusundaki yasal düzenlemeler: Aşağıda; aklama suçu, terörün finansmanı suçu ve önleyici tedbirler olarak üç ana başlık altında ele alınmıştır.

I. Aklama Suçu

Türkiye'nin karapara aklama ile mücadelesi 1991 yılında Mali Eylem Görev Gücü'ne (FATF) üye olması ile başlamıştır. Bu üyelikten sonra karapara aklamayı suç sayan bir Kanun tasarısı hazırlanmış ve TBMM'ne sevk edilmiştir. Mevzuatımızda ilk defa karapara aklamayı suç olarak kabul eden 4208 sayılı Karaparanın Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun 19 Kasım 1996 tarihli ve 22822 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak aynı tarihte yürürlüğe girmiştir.

4208 sayılı Kanunun getirdiği aklama suçu yeni bir aklama suçu ihdas eden 5237 sayılı TCK nun yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihine kadar yaklaşık 9 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır.

4208 sayılı Kanun;

- Karaparanın tanımını yapmış,
- Karapara aklamanın öncül suçlarını sayma suretiyle belirlemiş,
- Karapara aklama suçunu tanımlamış ve cezasını tespit etmiştir,

kısaca karapara aklama suçu ile ilgili bütün hususları düzenlemiştir.

Bilindiği üzere bugün itibariyle aklama ile mücadele iki temel kategoride ele alınmaktadır. Bunlardan birisi, caydırıcı veya bastırıcı tedbirler olarak tanımlan aklamanın suç sayılması ve bununla ilgili diğer yasal düzenlemeler, diğeri önleyici tedbirler olarak tanımlanan yükümlülüklerle ilgili düzenlemelerdir.

4208 sayılı Kanun, önleyici tedbirlerden ziyade caydırıcı tedbirlere ağırlık vermiş ve aklama suçu ile ilgili hususları düzenlemiştir.

4208 sayılı Kanunda 2/ b maddesinde tanımlanan karapara aklama suçu şu şekildedir;

765 sayılı Türk Ceza Kanununun 296 ncı maddesinde belirtilen haller haricinde, bu maddenin (a) bendinde sayılan fiillerin (öncül suçların) işlenmesi suretiyle elde edilen karaparanın elde edenlerce meşruiyet kazandırılması amacıyla değerlendirilmesi, bu yolla elde edildiği bilinen karaparanın başkalarınca iktisap edilmesi, bulundurulması elde edenlerce veya başkaları tarafından kullanılması, kaynak veya niteliğinin veya zilyet ya da malikinin değiştirilmesi, gizlenmesi veya sınır ötesi harekete tabi tutulması veya bu hareketin gizlenmesi, yukarıda

* MASAK Daire Başkanı.

belirtilen suçların hukuki sonuçlarından failin kaçmasına yardım etmek amacıyla kaynağının veya yerinin değiştirilmesi veya transfer yoluyla aklanması veya karaparanın tespitini engellemeye yönelik fiilleri ifade eder:

4208 sayılı Kanununun 7'nci maddesine göre karapara aklama suçunun cezası: iki seneden beş seneye kadar hapis ve aklanan karaparanın bir katı ağır para cezasıyla cezalandırılır ve nemaları da dahil olmak üzere karapara kapsamındaki mal ve değerler ile bunların ele geçirilememesi halinde bunlara tekabül eden mal varlığının müsaderesidir. Tüzel kişilik bünyesinde işlenen aklama suçu için ayrıca tüzel kişilere beş yüz milyon TL dan beş milyar TL ye kadar para cezası verileceğine hükmedilmiştir.

Mevzuatımızda aklama suçu ile ilgili yeni düzenleme 12 Ekim 2004 tarihli 25611 sayılı Resmi Gazetede yayınlan ve 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK ile yapılmıştır.

5237 sayılı TCK'nda aklama suçu, "suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama" başlıklı 282'nci maddesinde düzenlenmiştir.

Buna göre;

MADDE 282. - (1) Alt sınırı bir yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini, yurt dışına çıkararak veya bunların gayrimeşru kaynağını gizlemek ve meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak maksadıyla, çeşitli işlemlere tabi tutan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Bu suçun, kamu görevlisi tarafından veya belli bir meslek sahibi kişi tarafından bu mesleğin icrası sırasında işlenmesi halinde, verilecek hapis cezası yarı oranında artırılır.

(3) Bu suçun, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.

(4) Bu suçun işlenmesi dolayısıyla tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükümlenir.

(5) Bu suç nedeniyle kovuşturma başlamadan önce suç konusu malvarlığı değerlerinin ele geçirilmesini sağlayan veya bulunduğu yeri yetkili makamlara haber vererek ele geçirilmesini kolaylaştıran kişi hakkında bu maddede tanımlanan suç nedeniyle cezaya hükümlenmez.

Maddedeki tüzel kişiler için öngörülen güvenlik tedbirleri, TCK 60'nci maddesinde düzenlenmiş olup bunlar faaliyet izninin iptali ve müsaderedir.

Böylece 5237 sayılı TCK'nun yürürlüğe girmesi ile 4208 sayılı Kanunun aklama suçuna dair hükümleri ilga olmuş ve yerini TCK'nun 282'nci maddesindeki düzenlemeye bırakmıştır. Ancak, TCK'nın 282'nci maddesinde düzenlenen bu suç üzerinde 9 Temmuz 2009 tarih ve 27283 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5918 sayılı Türk Ceza Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 5'nci maddesi ile bazı değişiklik ve ilaveler yapılmıştır.

5918 sayılı Kanununun 5'nci maddesi ile 5237 sayılı TCK'nun 282'nci maddesinde yapılan değişiklikle;

"(1) Alt sınırı altı ay veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini, yurt dışına çıkararak veya bunların gayrimeşru kaynağını gizlemek veya meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak maksadıyla, çeşitli işlemlere tâbi tutan kişi, üç yıldan yedi yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkradaki suçun işlenmesine iştirak etmeksizin, bu suçun konusunu oluşturan malvarlığı değerini, bu özelliğini bilerek satın alan, kabul eden, bulunduran veya kullanan kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” hükmü getirilmiştir.

Buna göre aklama suçunun unsurları;

1- Öncül suçlardan elde edilen gelirin;

- Yurtdışına çıkarılması (genel kast)
- Gayrimeşru kaynağını gizlemek veya meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak maksadıyla çeşitli işlemlere tabi tutulması (özel kasıt) 2- Bilerek satın alma, kabul etme, bulundurma veya kullanma

şeklinde belirtilebilir.

Aklama suçunun cezası gerçek kişiler için, 5237 sayılı TCK 282’nci md. 1’inci fıkrasındaki eylemler için 3-7 yıl hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası 2’inci fıkrasındaki eylemler için 2 – 5 yıl hapis cezası olarak tespit edilmiştir.

5918 sayılı Kanunun 9’uncu maddesi ile aklama suçunda tüzel kişilere verilecek cezada bir çeşitlendirmeye gidilmiş, Kanunun 9’uncu maddesi ile 5326 sayılı Kabahatler Kanununa 43’ncü maddeden sonra gelmek üzere 43 /A maddesi eklenerek 5237 sayılı TCK 282’nci maddesinde tanımlanan aklama suçunun tüzel kişinin yararına olarak işlenmesi halinde, ayrıca bu tüzel kişiye onbin Türk Lirasından ikimilyon Türk Lirasına kadar idarî para cezası verileceği hükme bağlanmıştır.

II. Terörün Finansmanı Suçu

Mevzuatımızda terörün finansmanı suçu 18 Temmuz 2008 tarihli ve 26232 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ve yürürlüğe giren 5532 sayılı Terörle Mücadele Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla getirilmiştir. 5532 sayılı Kanunun

7’nci maddesi ile 3713 sayılı TMK nun 8’nci maddesinde terörün finansmanı suçu getirilmiştir;

Buna göre;

“Terörün finansmanı:

MADDE 8 – Her kim tümüyle veya kısmen terör suçlarının işlenmesinde kullanılacağını bilerek ve isteyerek fon sağlar veya toplarsa, örgüt üyesi olarak cezalandırılır. Fon, kullanılmamış olsa dahi, fail aynı şekilde cezalandırılır.

Bu maddenin birinci fıkrasında geçen fon; para veya değeri para ile temsil edilebilen her türlü mal, hak, alacak, gelir ve menfaat ile bunların birbirine dönüştürülmesinden hasıl olan menfaat ve değeri ifade eder.”

Terörün finansmanı (TF) suçunun cezası TMK’nun 7 ve 8 inci maddeleri ile TCK’nun 314 üncü maddesi hükmü uyarınca 5 yıldan 10 yıla kadar hapis cezasıdır.

Tüzel kişiler için Kanunun 8/B maddesine göre TF suçunun bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, Türk Ceza Kanununun 60 ıncı maddesine göre bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Aklama suçunda olduğu gibi 5918 sayılı Kanunun 9’uncu maddesi ile terörün finansmanı suçunda tüzel kişilere verilecek cezada bir çeşitlendirmeye gidilmiş olup anılan maddeye 5326 sayılı Kabahatler Kanununa 43/A maddesi eklenerek 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 8 inci maddesinde tanımlanan terörün finansmanı suçunun tüzel kişinin yararına olarak

işlenmesi halinde, ayrıca bu tüzel kişiye onbin Türk Lirasından ikimilyon Türk Lirasına kadar idarî para cezası verileceği hükme bağlanmıştır.

III. Önleyici Tedbirler Kapsamındaki Düzenlemeler

A. 5549 Sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun

5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun 18 Ekim 2006 tarihli ve 26323 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

5549 sayılı Kanun, önleyici tedbirler kapsamında yükümlülükler ağırlık veren bir kanundur:

5549 sayılı Kanun;

- Faaliyet kapsamında yükümlülerin belirlenmesi,
- Yükümlülüklerin Kanunda yer alması,
- Yükümlülerin hukuki ve cezai bakımdan koruma altına alınması,
- Şüpheli işlem bildiriminde (ŞİB) bulunulduğunun ifşa edilmemesi,
- Yükümlülük denetimi getirmesi,
- Yükümlülük ihlallerinde idari veya adli para cezası öngörmesi,
- Başkası hesabına işlem yapıldığının beyan edilmemesi durumunda adli ceza öngörmesi,
- Gümrük idaresine açıklama yapılması

gibi temel konularında yeni düzenlemeler getirmiştir.

1. 5549 sayılı Kanunla faaliyet kapsamında belirlenen yükümlüler:

5549 sayılı kanununun 2/d maddesine göre bankacılık, sigortacılık, bireysel emeklilik, sermaye piyasaları, ödünç para verme ve diğer finansal hizmetler ile posta ve taşımacılık, talih ve bahis oyunları alanında faaliyet gösterenler; döviz, taşınmaz, değerli taş ve maden, mücevher, nakil vasıtası, iş makinesi, tarihi eser, sanat eseri ve antika ticareti ile iştigal edenler veya bu faaliyetlere aracılık edenler ile noterler, spor kulüpleri ve Bakanlar Kurulunca belirlenen diğer alanlarda faaliyet gösterenlerin yükümlü olduğu belirlenmiş ancak Kanununun 27’nci maddesi gereğine bunların unvan olarak belirlenmesi Yönetmeliğe bırakılmıştır.

2. 5549 sayılı Kanunla getirilen yükümlülükler:

- Kimlik tespiti (Md. 3)
- Şüpheli işlem bildirimini (Md.4)
- Eğitim, iç denetim, kontrol ve risk yönetim sistemi oluşturulması (Md.5)
- Devamlı bilgi verme (Md.6)
- Bilgi ve belge verme (Md.7)
- Muhafaza ve ibraz (Md.8)

yükümlülükleri getirilmiştir.

3. Şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğunun ifşa edilmemesi:

Yükümlüler, Başkanlığa şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğunu, yükümlülük denetimi ile görevlendirilen denetim elemanları ile yargılama sırasında mahkemeler dışında, işleme taraf olanlar dahil hiç kimseye açıklayamazlar. (Md.4/2)

4.Yükümlülerin korunması:

(1) Bu Kanun gereğince yükümlülüklerini yerine getiren gerçek ve tüzel kişiler hiçbir şekilde

hukukî ve cezaî bakımdan sorumlu tutulamaz. (Md. 10)

(2) Özel kanunlarda hüküm bulunsa dahi şüpheli işlem bildiriminde bulunanlara dair, mahkeme dışında, üçüncü kişi, kurum ve kuruluşlara bilgi verilemez. Bu kişilerin kimliklerinin saklı tutulması ve güvenliklerinin sağlanması için mahkemece gerekli önlemler alınır.

5.Yükümlülük denetimi:

Kanunun 11'nci maddesinde yükümlülük denetimi öngörülmüş ve denetim için Maliye Müfettişleri, Hesap Uzmanları, Gümrük Müfettişleri, Bankalar Yeminli Murakıpları, Gelirler Kontrolörleri, Hazine Kontrolörleri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Sermaye Piyasası Kurulu Uzmanları görevlendirileceği belirtilmiştir.

6. Yükümlülük ihlalinde idari ceza uygulaması

İdari ceza uygulanacak yükümlülük ihlalleri:

- 5549 sayılı Kanunun 13'ncü maddesine göre; kimlik tespiti, şüpheli işlem bildirimi (ŞİB), devamlı bilgi verme yükümlülüğüne uyulmadığında yükümlüye 5 bin TL eğer yükümlü banka, finansman şirketi, faktoring şirketi, ikrazatçı, finansal kiralama şirketi, sigorta ve reasürans şirketi, emeklilik şirketi, sermaye piyasası kurumu veya yetkili müessese ise bunun iki kat olmak üzere idarî para cezası uygulanır.
- Kimlik tespiti yapma, ŞİB de bulunma yükümlülüğü ihlalinde bu yükümlülüğü yerine getirmeyen görevliye de ayrıca ikibin Türk Lirası idarî para cezası verilir.
- 5549 sayılı Kanunun 5 inci maddesinde yer alan eğitim, iç denetim, kontrol ve risk yönetim sistemi oluşturulması yükümlülüklerine uymayan yükümlülere, eksikliklerin giderilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması için 30 günden az olmamak üzere süre verilir. Verilen süre içinde eksiklikleri gidermeyen ve gerekli tedbirleri almayan yükümlülere idari para cezası (İPC) uygulanır. (Md.13)

7. Yükümlülük ihlâlinde adlî ceza uygulaması

Şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğunu ifşa eden, bilgi ve belge verme yükümlülüğü ile muhafaza ve ibraz yükümlülüklerine uymayan kimselere bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adlî para cezası öngörülmüştür. (Md.14)

8. Başkası hesabına işlem yapıldığının beyan edilmemesi:

5549 sayılı Kanunun 15'nci maddesine göre yükümlüler nezdinde veya aracılığıyla yapılacak kimlik tespitini gerektiren işlemlerde, kendi adına ve fakat başkası hesabına hareket eden kimse, bu işlemleri yapmadan önce kimin hesabına hareket ettiğini yükümlülere yazılı olarak bildirmediği takdirde altı aydan bir yıla kadar hapis veya beşbin güne kadar adlî para cezasıyla cezalandırılır.

9. Gümrük idaresine açıklama yapılması:

5549 sayılı Kanunun 16'nci maddesine göre Türk parası, döviz veya bunlarla ödemeyi sağlayan belgeleri yurt dışına çıkararak veya yurda getiren yolcular, gümrük idaresinin talebi üzerine bunlarla ilgili olarak tam ve doğru açıklama yapmakla mükelleftir.

Yetkililerce talep edildiği halde herhangi bir açıklama yapılmaması veya yanlış ya da yanıltıcı açıklama yapılması halinde, yolcu beraberindeki değerler gümrük idaresi tarafından muhafaza altına alınır. Gümrük idaresince, açıklamada bulunmayan yolculara taşıdıkları değer, tutar konusunda gerçeğe aykırı açıklamada bulunan yolculara ise taşıdıkları değer ile açık-

ladıkları değer arasındaki farkın onda biri kadar idarî para cezası kesilir. Ayrıca durum şüpheli sayılarak Başkanlığa bildirilmekle birlikte ilgili diğer mercilere de intikal ettirilir. Binbeşyüz Türk Lirasına kadar olan farklar için bu fıkra hükmü uygulanmaz.

B. Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik

Bilindiği gibi Kanunlar temel düzenlemelerdir. Uygulamaya yön verecek olan yönetmelik ve tebliğlerdir. 5549 sayılı Kanununun 27'nci maddesinde yükümlüklerle ilgili usul ve esasların Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirleneceği öngörülmüştür. Bu itibarla 9 Ocak 2008 tarihli ve 26751 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan ve 1 Nisan 2008 tarihinde yürürlüğe giren "Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik" bu alandaki en önemli ikincil düzenlemedir.

Yönetmelikte temel olarak;

1. Yükümlüler
2. Müşterinin tanınmasına ilişkin esaslar
3. Şüpheli işlem bildirimine ilişkin esaslar
4. Bilgi ve belge vermeye ilişkin esaslar
5. Yükümlülük denetimi
6. Gümrük idaresine yapılacak açıklama
7. Muhafaza ve ibraz

konuları düzenlenmiştir.

1. Yükümlüler:

Yönetmeliğin 4'ncü maddesinde yükümlüler sayılmıştır. Buna göre;

- a) Bankalar.
- b) Bankalar dışında banka kartı veya kredi kartı düzenleme yetkisini haiz kuruluşlar.
- c) Kambiyo mevzuatında belirtilen yetkili müesseseler.
- ç) Ödünç para verme işleri hakkındaki mevzuat kapsamındaki ikrazatçılar, finansman ve faktoring şirketleri.
- d) Sermaye piyasası aracı kurumları, vadeli işlemler aracılık şirketleri ve portföy yönetim şirketleri.
- e) Yatırım fonu yöneticileri.
- f) Yatırım ortaklıkları.
- g) Sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri ile sigorta ve reasürans brokerleri.
- ğ) Finansal kiralama şirketleri.
- h) Sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde takas ve saklama hizmeti veren kuruluşlar.
- ı) Saklama hizmeti ile sınırlı olmak üzere İstanbul Altın Borsası Başkanlığı.
- i) Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü ile kargo şirketleri.
- j) Varlık yönetim şirketleri.
- k) Kıymetli maden, taş veya mücevher alım satımı yapanlar.
- l) Cumhuriyet altın sikkeleri ile Cumhuriyet ziynet altınlarını basma faaliyeti ile sınırlı olmak üzere Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü.
- m) Kıymetli madenler borsası aracı kuruluşları.
- n) Ticaret amacıyla taşınmaz alım satımıyla uğraşanlar ile bu işlemlere aracılık edenler.
- o) İş makineleri dâhil her türlü deniz, hava ve kara nakil vasıtalarının alım satımı ile uğraşanlar.
- ö) Tarihi eser, antika ve sanat eseri alım satımı ile uğraşanlar veya bunların müzayedeciliğini yapanlar.
- p) Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye Jokey Kulübü ve Spor Toto Teşkilat Başkanlığı dâhil talih ve bahis oyunları alanında faaliyet gösterenler.

- r) Spor kulüpleri.
s) Noterler.
(Ş) Savunma hakkı bakımından diğer kanun hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 35 inci maddesinin ikinci fıkrası kapsamındaki işlerden taşınmaz alım satımı, şirket, vakıf ve dernek kurulması, idaresi ve devredilmesi gibi işlerle sınırlı olmak üzere serbest avukatlar.
t) Bir işverene bağlı olmaksızın çalışan serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirler.
u) Finansal piyasalarda denetim yapmakla yetkili bağımsız denetim kuruluşları.

2 Ocak 2010 tarih ve 27450 sayılı Resmi Gazete’de yayınlan Tedbirler Yönetmeliği Değişikliği ile; Merkezi yurt dışında bulunan yükümlünün Türkiye’deki şube, acente, temsilci ve ticari vekilleri ile benzeri bağlı birimleri birinci fıkra kapsamında yükümlü sayılmıştır.

2. Müşterinin Tanınması:

Aklama ve terörün finansmanının önlenmesinde en önemli unsur, müşterinin tanınmasıdır. “Müşterinin tanınması” Tedbirler Yönetmeliğinin III. Bölümü müşterinin tanınmasına hasredilmiştir: Bu bölümde;

- Kimlik tespit ve teyidi kapsamında;
  - Gerçek kişi müşterinin ve müşteri adına hareket eden gerçek kişinin,
  - Ticaret siciline kayıtlı tüzel kişilerin, tüzel kişileri temsile yetkili kimseler ile bunların yetkilendirdiği kişilerin,
  - Küçükler ve kısıtlıların,
  - Tüzel kişiliği olmayan teşekküllerin, dernek ve vakıfların,
  - Sendika ve konfederasyonların, siyasi partilerin,
  - Yurtdışında yerleşik tüzel kişilerin,
  - Kimliğini tespit ve teyit etmek
  - Gerçek faydalanıcının kim olduğunu belirlemek ve kimliğinin doğrulanabilmesi için gerekli önlemleri almak,
  - Karmaşık ve olağandışı işlemlere özel dikkat göstermek, talep edilen işlemin amacı hakkında yeterli bilgi edinmek,
  - Gerçekleştirilen işlemlerin müşterinin iş ve mali durumuna uygun olup olmadığını izlemek
  - Teknolojik risklere karşı tedbir almak,
  - Teyide esas belgelerin gerçekliğini kontrol etmek, müşterinin tanınmasına yönelik tedbirleri oluşturmaktadır.
- Kimlik Tespiti Yapılacak Durumlar: (Md.5):
- Tutara bağlı olmaksızın kimlik tespiti gerektiren durumlar;
  - Sürekli iş ilişkisi tesisinde
  - Şüpheli işlem bildirimini gerektiren durumlarda
  - Daha önce elde edilen müşteri kimlik bilgilerinin yeterliliği ve doğruluğu konusunda şüphe olduğunda işlem tutarı ne olursa olsun kimlik tespiti yapılacaktır.
- Tutara bağlı olarak kimlik tespiti gerektiren durumlar;
  - Elektronik transferlerde işlem tutarı ya da birbiriyle bağlantılı birden fazla işlemin toplam tutarı ikibin TL veya üzerinde olduğunda,
  - İşlem tutarı ya da birbiriyle bağlantılı birden fazla işlemin toplam tutarı yirmibin TL veya üzerinde olduğunda kimlik tespiti yapılacaktır.

3. Şüpheli işlem bildirimleri:

Dayanağını 5549 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinden alan ŞİB uygulaması Tedbirler Yönetmeliğinin 27'nci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre şüpheli işlem, yükümlüler nezdinde veya bunlar aracılığıyla yapılan veya yapılmaya teşebbüs edilen işleme konu malvarlığının; yasa dışı yollardan elde edildiğine veya yasa dışı amaçlarla kullanıldığına, bu kapsamda terörist eylemler için ya da terör örgütleri, teröristler veya terörü finanse edenler tarafından kullanıldığına veya bunlarla ilgili ya da bağlantılı olduğuna dair herhangi bir bilgi, şüphe veya şüpheliyi gerektirecek bir hususun bulunması hali olarak tanımlanmış ve şüpheli işlemler yükümlüler tarafından tutar gözetilmeksizin işleme ilişkin şüphenin oluştuğu tarihten itibaren en geç on iş günü içinde Başkanlığa bildirileceği belirtilmiştir.

4. Bilgi ve belge verme yükümlülüğü:

5549 sayılı Kanunun 7'nci Tedbirler Yönetmeliğinin 31'nci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre;

Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan kuruluşlar; Başkanlık ve denetim elemanları tarafından istenilecek her türlü bilgi, belge ve bunlara ilişkin mikrofiş, mikrofilm, manyetik teyp, disket ve benzeri ortamlar da dâhil olmak üzere her türlü ortamdaki kayıtlarını, bu kayıtlara erişimi sağlamak veya okunabilir hale getirmek için gerekli tüm bilgi ve şifreleri tam ve doğru olarak vermek ve gerekli kolaylığı sağlamak zorundadır.

Kendisinden talepte bulunulanlar, savunma hakkına ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, özel kanunlarda yazılı hükümleri ileri sürerek bilgi ve belge vermekten kaçınamazlar. Yükümlüler yerinde yapılacak denetimler kapsamında defter ve belgeleri denetime hazır bulundurmak; tüm bilgi işlem sistemini, denetimin amaçlarına uygun olarak denetim elemanlarına açmak ve verilerin güvenliğini sağlamak zorundadır.

Bilgi ve belgeler acil haller dışında yazılı olarak istenir. Yazıyla istenilen bilgi ve belgeler için yedi günden az olmamak üzere uygun bir süre verilir. Sözlü olarak bilgi ve belge talep edilmesi halinde bu talep yazı ile teyit edilir.

5. Muhafaza ve ibraz yükümlülüğü:

5549 sayılı Kanunun 8'nci maddesinde ve Tedbirler Yönetmeliğinin 46. maddesinde düzenlenen bu yükümlülük kapsamında, Yükümlüler her türlü ortamdaki yükümlülüklerine ve işlemlerine ilişkin belgeleri düzenleme tarihinden, defter ve kayıtları ise son kayıt tarihinden; kimlik tespitine ilişkin belge ve kayıtları son işlem tarihinden itibaren sekiz yıl süre ile muhafaza etmek ve istenmesi halinde yetkililere ibraz etmek zorundadır.

Yükümlü, nezdindeki hesaplarla ilgili kimlik tespitine ilişkin belgelerin muhafaza süresinin başlangıç tarihi, hesabın kapatıldığı tarihtir.

Başkanlığa yapılan şüpheli işlem bildirimine veya uyum görevlisine yapılan dâhili bildirimlere yönelik belge ve kayıtlar, bildirimde ek yapılan belgeler, uyum görevlilerince bildirimde bulunmama kararı verilen şüpheli işlemlere ilişkin yazılı gerekçeler, muhafaza ve ibraz yükümlülüğü kapsamındadır.

C. Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine İlişkin Yükümlülükler Uyum Programı Hakkında Yönetmelik

5549 sayılı Kanunun 5'nci maddesinde yükümlülere eğitim, iç denetim, kontrol ve risk yönetim sistemleri ile diğer tedbirleri uygulama yükümlülüğü verilmiş ve buna ilişkin usul ve esasların Bakanlıkça belirleneceği belirtilmiştir.

Buna istinaden hazırlanan Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine İlişkin Yükümlülüklerle Uyum Programı Hakkında Yönetmelik 16 Eylül 2008 tarihli ve 26999 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Uyum Yönetmeliği, 4’üncü maddesinde belirlediği yükümlüler tarafından Uyum Programı hazırlanmasını öngörmektedir.

1. Uyum Programı hazırlayacak olan yükümlüler:

- Bankalar (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile kalkınma ve yatırım bankaları hariç),
- Sermaye piyasası aracı kurumları,
- Sigorta ve emeklilik şirketleri,
- Bankacılık faaliyetiyle sınırlı olmak üzere Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğüdür

Oluşturulan uyum programı, merkezi Türkiye’de bulunan yükümlünün yurt dışındaki şube, acente, temsilci ve ticari vekilleri ile benzeri bağlı birimlerini de faaliyet gösterdikleri ülkenin mevzuatı ve yetkili otoritelerinin izin verdiği ölçüde kapsar.

2. Uyum Programının kapsamı:

- a) Kurum politikası ve prosedürlerinin oluşturulması,
- b) Risk yönetimi faaliyetlerinin yürütülmesi,
- c) İzleme ve kontrol faaliyetlerinin yürütülmesi,
- ç) Uyum görevlisi atanması ve uyum birimi oluşturulması,
- d) Eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi,
- e) İç denetim faaliyetlerinin yürütülmesi.

Uyum programı kapsamındaki risk yönetimi ile izleme ve kontrole ilişkin faaliyetler, yönetim kurulunun gözetim, denetim ve sorumluluğunda, uyum görevlisi tarafından yerine getirilir.

Uyum programı kapsamındaki iç denetim faaliyetleri, yükümlülerin iç denetim birimleri ya da teftiş kurulları tarafından yerine getirilir.

Uyum yönetmeliğinde kurum politikasını oluşturan her fonksiyonun amacı, kapsamı ve faaliyetleri ayrı ayrı belirtilmiştir.

D. 5 Sıra No’lu MASAK Genel Tebliği:

Resmî Gazete’nin 9/1/2008 tarih ve 26751 sayılı nüshasında yayımlanarak 1/4/2008 tarihinde yürürlüğe giren “Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik”in 26 ncı maddesinde müşterinin tanınmasına yönelik tedbirler bakımından yükümlülerin daha basit tedbirler almalarına Maliye Bakanlığınca izin verilebileceği ve bu madde kapsamında uygulanabilecek tedbirler ile işlem türlerini belirleme konusunda da Maliye Bakanlığının yetkili olduğu belirtilmiştir.

Buna göre hazırlanan ve 9 Nisan 2008 tarihli ve 26842 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5 Sıra No’lu Mali Suçları Genel Tebliğ ve bu tebliğde değişiklik yapan ve 2 Ocak 2010 tarihli ve 27450 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 9 Sıra No’lu Mali Suçları Genel Tebliğ ile basitleştirilmiş tedbirler açıklanmıştır.

Basitleştirilmiş tedbir: kimlik bilgilerinin alınması ancak teyit edilmemesi esasına dayanmaktadır.

Basitleştirilmiş tedbir uygulanacak durumlar şunlardır:

- Finansal Kuruluşların Kendi Aralarında Gerçekleştirdikleri İşlemler
- Finansal Kuruluşlar Dışındaki Yükümlülerin Müşterilerinin Bankalar Olduğu İşlemler
- Müşterinin Kamu İdaresi veya Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşu Olduğu İşlemler
- Müşterinin Hisseleri Borsaya Kote Edilmiş Şirket Olduğu İşlemler
- Müşterinin Uluslararası Kuruluş veya Türkiye’de mukim Elçilik ve Konsolosluk olduğu işlemler
- Uluslararası Kuruluşların Türkiye’de mukim birimlerinin veya Elçilik ve Konsolosluk Mensuplarının Maaş Ödemelerine İlişkin İşlemler
- Emeklilik Sözleşmeleri, Emeklilik Planları ve Hayat Sigortası Sözleşmelerine İlişkin İşlemler
- Maaş Ödemesi Kapsamında Toplu Müşteri Kabulüne İlişkin İşlemler
- Ön Ödemeli Kartlara İlişkin İşlemler

Tebliğde;

- Sürekli iş ilişkisi tesisinde, Yönetmeliğin 6 ncı maddesinde belirtilen gerçek kişilerle ilgili kimlik tespiti kapsamında beyan edilen adresin doğruluğu, e-Devlet veri tabanlarından yararlanmak suretiyle (elektronik görüntüsü de alınarak) teyit edilebileceği,
- Müşteri adresine alma haberli posta yoluyla tebligat yapılması durumunda, tebligatın müşteriye yapıldığına dair belgenin de adres teyidinde kullanılabileceği,
- Sürekli iş ilişkisi tesis edilen müşterilerin kimlik tespitine ilişkin alınan telefon ve faks numarası ile elektronik posta adresine ilişkin bilgilerinin doğruluğu, risk temelli yaklaşım çerçevesinde gerektiğinde bu araçları kullanarak ilgiliyle irtibat kurulmak suretiyle teyit edilebileceği,
- Daha önce usulüne uygun olarak kimliği tespit edilenlerin sürekli iş ilişkisi kapsamındaki yüz yüze yapılan müteakip işlemlerinde kimlik tespiti, kimliğe ilişkin bilgilerin yükümlüde bulunan bilgilerle karşılaştırılmasını müteakip, ilgili evraka işlemi yaptıran gerçek kişinin ad ve soyadının yazılması ve imza örneğinin alınması suretiyle yapılacağı,

belirtilmiştir.

E- 6 Sıra No’lu Mali Suçları Araştırma Kurulu Genel Tebliği:

ŞİB’lerini konu alan 6 Sıra No’lu Mali Suçları Araştırma Kurulu Genel Tebliğ, 27 Eylül 2008 tarihli ve 27010 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Tebliğ şüpheli işlemlerin bildirim usul ve esaslarını düzenlemekte olup ayrıca ekinde şüpheli işlem tiplerini de belirlemiştir.

Bu tipler;

- Müşteri Profiline İlişkin Tipler
- İşlemlere İlişkin Tipler
- Bankacılık Sektörüne İlişkin Tipler
- Sigorta Sektörüne İlişkin Tipler
- Sermaye Piyasalarına İlişkin Tipler
- Yetkili Müesseselere İlişkin Tipler
- İkrazaçılara İlişkin Tipler

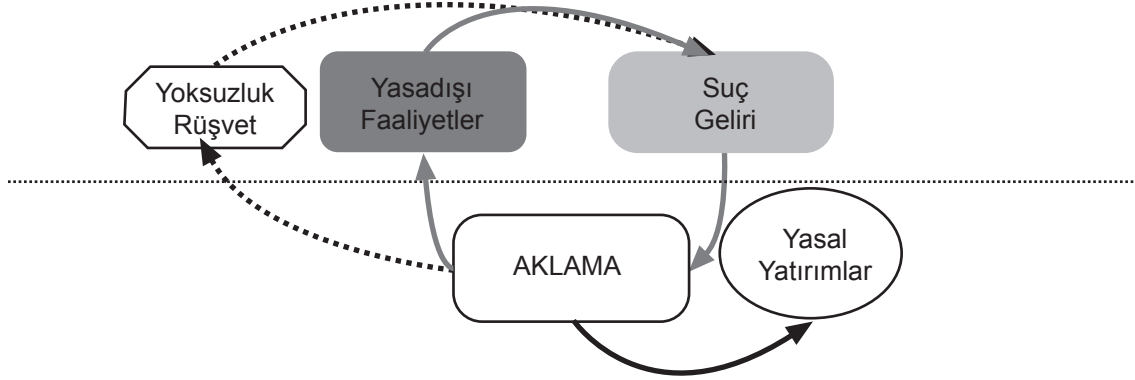
kategorisinde toplam 114 şüpheli işlem tipi yer almaktadır.

Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanının Engellenmesi: Banka Riskleri ve Uyum Programının Oluşturulması

Alpaslan Çakır*

Eski İddia-Yeni Suç: Suç Gelirlerinin Aklanması

- Ekonomik suçlarda faillerin; adli soruşturmaları sonuçsuz bırakmak için kullandıkları en önemli araç maskeleyme ve kamuflej yöntemi olup, yasadışı yollardan elde edilen kazançlar meşru kanallara akıtılmakta, meşru ekonomik piyasalarda ikinci bir ayak oluşturularak, hukuka aykırı fiillerin örtülmesi, gizlenmesi amacıyla para aklama operasyonları gerçekleştirilmektedir.

- Yolsuzluk ve rüşvet para aklamayla sıkı şekilde bağlantılıdır. Rüşvet para aklamayı korurken, o da rüşveti beslemektedir. Bu mali sarmal da ekonominin giderek artan biçimde kriminizasyonuna yol açmaktadır.
- Özellikle uyuşturucu madde ve silah kaçakçılığı gibi talep elastikiyeti son derece düşük olan ve elde edilen getirilerin çok yüksek olduğu malların yasadışı ticaretini konu alan faaliyet alanlarında sahne alan “organize suç örgütleri”; yasadışı fiil-yasadışı gelir zincirinin oluşmasına ve bu zincirin halkalarının, birbirini besleyen bir sebep-sonuç ilişkisi içinde büyüyen farklı ve global bir suç tipinin ortaya çıkmasına ve bir “suç ekonomisinin” doğmasına neden olmuştur.¹
- Suç ekonomisinin boyutları büyüdükçe iktisatçı Thomas Gresham’a ait özeti “kötü para iyi parayı kovar” olan ünlü Gresham Kanunu² işlemekte, organize suç örgütlerinin elinde biriken yüksek miktardaki fon, bu örgütlere sadece ekonomik bir güç sağlamakla kalmayıp, kanunlara saygılı ve dürüst yatırımcılara zarar veren, piyasaların işleyişini temelden sarsan ve demokratik kurumların güvenliğini de tehdit edecek bir silaha dönüşmektedir.
- “Soğuk savaş”ın bitimi, 1989-90’daki “demokratik devrimler”, “sermaye dolaşımının serbestleşmesi”, “elektronik bankacılık”, “internet”, “gri alanlar” ve “offshore finansal bölgeler” yasadışı organize suçların globalleşmesi sürecini de hızlandırmıştır. Bu tarihlerden sonra yasadışı uyuşturucu ticareti, “yeni dünya düzensizliğini yansıtan bir numaralı halk düşmanı” haline gelmiş ve “Narko Dolar” terimi polis literatürüne yerleşmiştir.
- Bu nedenle, ekonomik bir kavram olan suç gelirlerinin aklanmasının engellenmesi; uyuşturucu ticareti ve diğer organize suçlara karşı en etkili silah olarak görülmeye başlanmasıyla

* Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Yasal Uyum Yöneticisi, Certified AML Specialist.

birlikte hukukun ilgi alanına girmiştir. 20. yüzyılın son çeyreğinde suç örgütlerinin fiillerinden doğan kazançların yasal ekonomi içine dahil edilerek aklanmasının engellenmesi, öncül suçlarla bağlantısının tespit edilerek el konulması için kimi ülkeler ayrı bir yasa ile kimi ülkeler de mevcut yasalarında değişikliklere giderek para aklanmasını ciddi ve müstakil bir suç olarak tanımlamaya başlamışlardır.

- Ülkeler ve finansal sistemleri için önemli bir tehdit unsuru olan suç gelirlerinin olumsuz etkileri aşağıdaki gibi sayılabilir:
  - Yasadışıdır, ulusal ve uluslararası alanda yaptırım, ağır hapis ve para cezalarına maruz kalınabilir.
  - Geçicidir, mali kurumların aktif ve pasiflerinde ani değişiklikler meydana gelebilir, ülke ekonomisinde krizlere neden olabilir.
  - Devlet, kurum ve kişilere prestij kaybettirir.
  - Reel hareket etmez, piyasada arz-talep-fiyat gibi temel dengeleri bozar.
  - Güvensizlik ve istikrarsızlık yaratır.
  - Kanunlara saygılı ve dürüst yatırımcılara zarar verir.
  - Siyasal, adli, finansal ve sosyal kurumlara verilen önemi ve güveni azaltır.
  - Sahteciliği, rüşveti ve ahlaksızlığı besler.
  - Birey ve toplumların sağlığını tehdit eder.
- Suç gelirleriyle uluslararası alanda mücadele ile görevli olan Mali Eylem Görev Gücü'ne (Financial Action Task Force-FATF) göre para aklama fiili; 1988 Tarihli Uyuşturucu ve Psikotrop Maddeler Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi (Viyana Sözleşmesi) ile 2000 Tarihli Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesindeki (Palermo Sözleşmesi) suç tanımına uygun olmalı ve para aklama suçunda öncül suçlar, en geniş şekilde aşağıdaki bütün cürümleri kapsamalı ve ciddi ve müstakil bir suç olarak tanımlanmalıdır.
  1. Organize suç gruplarına katılma ve şantaj,
  2. Terörizmin finansmanı ve terörizm,
  3. İnsan ticareti ve göçmen kaçakçılığı,
  4. Çocukların cinsel istismarını da içeren cinsel sömürü,
  5. Uyuşturucu ve psikotrop madde kaçakçılığı,
  6. Silah kaçakçılığı,
  7. Çalıntı ve diğer mal kaçakçılığı,
  8. Yolsuzluk ve rüşvet,
  9. Dolandırıcılık,
  10. Ürün taklidi ve korsan üretim,
  11. Çevreye karşı suç işleme,
  12. Cinayet, ağır yaralama,
  13. Çocuk kaçırma,
  14. Yasadışı alıkoyma ve rehin alma;
  15. Soygun ve hırsızlık
  16. Kaçakçılık
  17. Gasp,
  18. Sahtecilik,
  19. Korsanlık,
  20. Menkul kıymet borsasında içerden öğrenenlerin ticareti ve piyasa manipülasyonu
- Bununla birlikte; özellikle “soğuk savaşın bitmesi” dini ve siyasi motifli terör örgütlerinin yeni finans kaynakları bulmaları ve günümüzün tek kutuplu dünyasında yeni düşman

hedefler belirlemesi gerçeğini ortaya çıkartmıştır.

- Bunun sonucunda dünya, uyuşturucu baronları ile terörist örgütlerin yeni ve ölümcül bir ittifakıyla tanışmıştır. Bu tarihlere sonra başta uyuşturucu, silah, göçmen ve sigara kaçakçılığı olmak üzere her türlü kaçakçılık konusu malların üretim ve satış bölgeleri arasındaki yollar terörizmin ödemeler dengesini besleyen atardamarlar olmuştur.³
- Bir fikir vermesi açısından bazı terör örgütleri ve yasadışı uyuşturucu ticareti ilişkisine aşağıdaki örnekler verilebilir:
  - Abu Sayyaf Group -- Yetiştirici
  - Basque Fatherland and Liberty –Trafikini yönetiyor
  - Hizballah – Trafikini Yönetiyor
  - Islamic Movement of Uzbekistan -- Trafikini yönetiyor
  - PKK-KADEK Kurdistan Workers Party -- Trafikini yönetiyor
  - Liberation Tigers of Tamil Eelam – Kuryelik hizmeti veriyor
  - National Liberation Army -- Yetiştirme, dağıtım ve satışını yapıyor
  - Palestinian Islamic Jihad -- Trafikini yönetiyor
  - Al Qaeda -- Trafikini yönetiyor
  - Revolutionary Armed Forces of Colombia – Yetiştirme, dağıtım ve satışını yapıyor
  - Shining Path -- Yetiştirme, dağıtım ve satışını yapıyor
  - United Self-Defense Forces of Colombia -- Yetiştirme, dağıtım ve satışını yapıyor⁴
- Karaparanın aklanmasından farklı olarak terörizmin finansmanında hem yasadışı ticari faaliyetler hem de yasal işlemlerden kaynaklanan fonların terörist faaliyetlerin finansmanında kullanılması söz konusudur. Terör gelirleri özet olarak üç ana kategoriye ayrılabilir; bunlar meşru işler, suç ekonomisinden elde edilen gelirler ve suç oluşturan faaliyetlerdir.

Terörizm Finansmanı Alternatif Gelir, Dağıtım ve Muhafaza Yöntemleri			
Yasadışı Ticaret	Gelirler	Transfer	Muhafaza
Uyuşturucu Ticareti	x		
Silah Kaçakçılığı	x		
Sigara Kaçakçılığı	x		
Elmas Kaçakçılığı	x	x	x
Altın Sistemler		x	x
Vakıf ve Dernekler	x	x	
Banka Dışı Havale Sistemleri		x	
Finans Şekli Nakit Para		x	x

- Bu nedenle organize suç örgütleri ve terörle savaşın başarısı büyük oranda bu örgütlerin hayat damarı olan para aklama ile mücadeleden geçmektedir. Başka deyişle onları ancak finans kaynaklarını kurutarak ve iflas ettirerek yenebiliriz. İşte bu nedenle, son 15 yıl içinde uluslararası finans sektöründe karapara ile mücadele kapsamında meydana gelen önemli yasal gelişmeleri uzmanlar “Üç F” ile özetlemektedir. (Finding-Bulma, Freezing-Dondurma, Forfeiture-El koyma.) Konunun ahlaki ve insani boyutları nedeniyle karapara mevzuatı

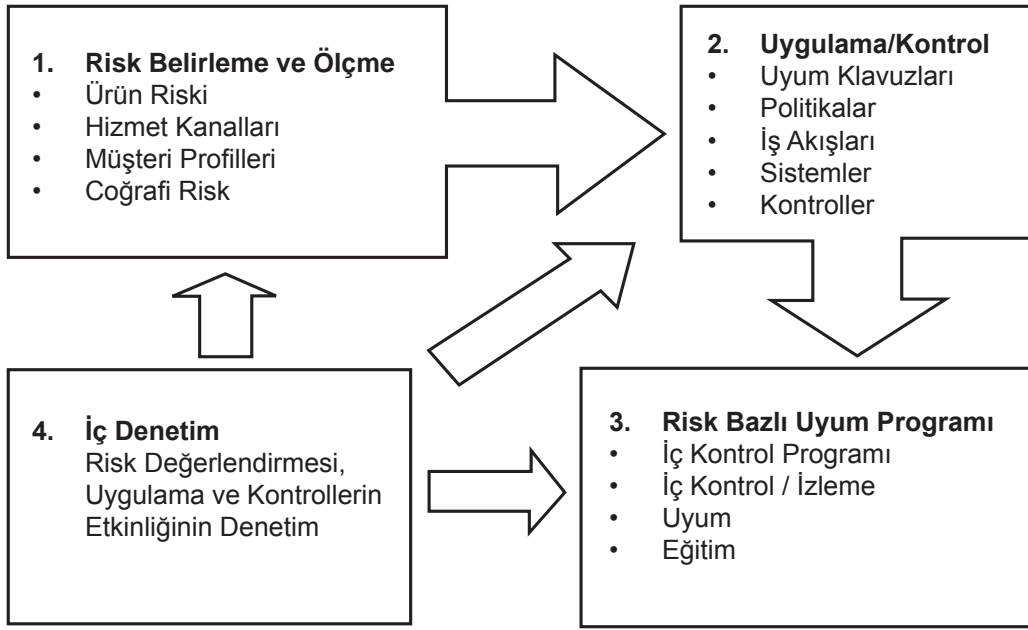
mali piyasalara ve kurumlara yapılan bir ahlak dopingi olarak nitelendirilmektedir.⁵

- Paranın aklanması ile mücadele konusundaki yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, uluslararası alanda mücadelenin yaygınlaşması ile birlikte yasadışı işlemlerle uğraşan müşterilerinin, aklama amacıyla yaptığı işlemlere maruz kalan finansal kurumların ve çalışanların, müşteri tanı sistem ve uygulamalarındaki zayıflıktan kaynaklanan nedenlerle itibar kaybı yaşadığı ve yasadışı fon akışına bağlı yoğunlaşmaya bağlı olarak mali yapılarının büyük oranda zarar gördüğü, hapis ve para cezası gibi yaptırımlara maruz kaldığı görülmektedir.
- Bir banka hakkındaki para aklama iddiası, o bankanın ulusal ve uluslararası düzenleyici ve denetleyici bankacılık otoriteleri, müşterileri, ortakları, yurtdışı muhabirleri ve kamuoyunda güvenilirliğine ve saygınlığına ulusal ve uluslararası itibarına büyük bir darbe olmaktadır. Karapara aklama soruşturma ve davaları olayın uluslararası boyutu nedeniyle uzun yıllar almaktadır. Bu ise, iddiaya muhatap bankaları yıpratmakta, bazen Batı'da örnekleri görüldüğü üzere iflasa kadar varan sonuçlara yol açmaktadır.⁶
- Bu nedenle dünyada ve ülkemizde bankacılık uygulamalarını doğrudan etkileyen FATF tavsiyeleri ve Basel Bankacılık Denetim Komitesi bildirimlerine göre; "Müşterini Tanı İlkesi", basit kimlik tespiti ile hesap açma ve kayıt tutmanın ötesinde, bankaların risk bazlı müşteri tanı uygulamalarını geliştirmesini gerektirmekte, yüksek risk içeren kişi ve kurumlar için üst düzey yönetici onayı dahil detaylı yazılı müşteri tanı ve kabul kurallarını oluşturulmasını, müşteriden ve hesap türünden beklenen normal işlemler dışındaki şüpheli faaliyetlerin izlenmesini zorunlu kılmaktadır.
- FATF'e göre müşterini tanı ilkesinin gerektirdiği tedbirler uyarınca, bankaların yapacakları işlemler;
  - Kimlik tespiti yapmak ve kimlik bilgilerini güvenilir, geçerli belge, veri yada bilgiler kullanarak teyit etmek,
  - Finansal işlemlerden nihai yararlanıcı konumunda olan kimselerin-lehda- (beneficial owners) kim olduğunu belirlemek ve lehdarın kimliğinin doğru olup olmadığı konusunda herhangi bir şüphe taşımamak,
  - Tüzel kişiler ve ortaklıklarda mülkiyetin kime ait olduğunu ve bunların kontrolünün kimlerin elinde olduğunu belirlemek,
  - Tesis edilmek istenilen işlemin türü ve gerçekleştirme amacı hakkında bilgi edinmek,
  - Yapılan işlemin, finansal kuruluşun müşterisine, işine, risk profiline ve gerektiğinde fon kaynaklarına dair bilgiler ile uyumlu olmasını sağlamak bakımından müşteri konusundaki takip ve incelemeyi iş ilişkisi ve işlem süresince sürdürmek olarak özetlenebilir.
- Müşterini tanı risk yönetim ilkeleri; merkezileşmiş bir süreçte müşterini tanı politika ve uygulama esaslarının grup seviyesinde belirlenmesi ve bilgilerin paylaşımı anlamına gelmektedir. Politika ve uygulama esaslarının oluşturulması sadece mevcut yasal düzenlemeler ile bağlı kalınmadan; fakat yasalara paralel şekilde daha geniş çerçevede risklerin belirlenmesi, izlenmesi ve itibari, operasyonel, yasal ve yoğunlaşma riskinin azaltılması amacına yönelik olmalıdır.⁷

- Etkili bir “Risk Bazlı Müşterini Tanı” programı aşağıdaki unsurları içermelidir:

1. Müşteri kabul politikası
2. Müşterinin tanınması (Kimlik tespiti ve müşteri risk profilinin belirlenmesi)
3. Hassas hesaplar için izleme ve kontrol faaliyetleri
4. Risk yönetimi

- Müşterini tanı uygulamalarının yetersizliği, bankaların ulusal ve uluslararası düzenleyici ve denetleyici bankacılık otoriteleri, müşterileri, sermayedarları, yurtdışı muhabirleri ve kamuoyunda güvenilirliğinin ve saygınlığının azalmasına, dolandırıcılık, yasal ve yoğunlaşma riski gibi ciddi müşteri, işlem ve kredi riskleri ile karşı karşıya kalmalarına neden olabilecektir.

- Bu nedenle; FATF ve Basel Bankacılık Denetim Komitesi, kritik önemde gördükleri “Müşterini Tanı” ilkelerinin; bankacılık, sigorta ve menkul kıymetler sektörlerinde zorunlu olarak uygulanmasını ve uygulamanın ülkeler tarafından yasal düzenlemelerle belirlenmesini ve etkin denetim mekanizmalarının oluşturulmasını istemektedir.

Dipnotlar

¹ Thierry, J-P. A.G.E, S.90.

² “Kötü para iyi parayı kovar” kanunudur. Buna göre, nispi nominal değerleri aynı, külçe değerleri farklı iki madeni paradan külçe değeri yüksek olan dolaşımdan çekilir. Böylece külçe değeri küçük olan para (kötü para), külçe değeri yüksek olan parayı (iyi parayı) kovmuş olur. Kanuna ilişkin tipik örnek altın ve gümüş sikkelerin birlikte dolaşımda bulunması durumudur. Buna göre gümüş (kötü para), altını (iyi parayı) dolaşımdan çıkarmıştır. Kanun, İngiltere’de Kraliçe 1. Elizabeth’in mali danışmanı Sir Thomas Gresham’ın (1519-1579) adıyla anılmaktadır.

³ Bknz. Loretta Napolleoni, Modern Cihad.

⁴ The US Department of State, *October 2001, Report on Foreign Terrorist Organizations* lists twenty-eight organizations designated as Foreign Terrorist Organizations, <http://www.theantidrug.com>.

⁵ Karaparanın Aklanması Suçu ile Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri, TC Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu ve Türkiye Bankalar Birliği Çalışma Grubu, 2003.

⁶ Ergin Ergül, Karapara Aklama Endüstrisi ve Aklama Suçu, s: 46-47, Ankara 2001.

⁷ Basel Committee on Banking Supervision, Consolidated KYC Risk Management.

Risk Bazlı Müşteri Tanınması Temel Yaklaşım ve Uygulama Prensipleri

Sinan Gürlen *

I. Giriş

Bankacılık, sistemik riskin etkili olduğu bir sektör olması ve ekonomideki tasarruf yatırım ilişkilerinde kritik bir rol oynaması nedeniyle risk kontrolünün ve yönetiminin üst derecede önem taşıdığı bir faaliyet alanıdır. Mali piyasalarda en önemli unsur olarak ele alınan “güven”in sürdürülebilmesi için ortaya çıkacak risklerin önceden saptanarak gereken önlemlerin alınabilmesi gerekir. Bu bağlamda, bankacılık sisteminin (genelde finansal sistemin) para aklanması veya terörizmin finansmanı için kullanılması, sözkonusu finansal kuruma karşı duyulan güvenin önündeki en önemli risklerden biri kabul edilir. Özelde belirli bir finansal kuruma, genelde ise bu tür finansal kurumların yer aldığı finansal sistemlere karşı oluşan güvensizlik, tüm finansal yapının güç kaybetmesine, hatta sağlıklı işlemlerini engelleyecek boyutlara dahi ulaşabilmektedir. Diğer taraftan, gerek ülkemizde gerekse uluslararası arenada son yıllarda finansal sistemde para aklanması veya terörizmin finansmanının engellenmesine yönelik olarak sayısı hızla artan ve içeriği derinleşen regülasyon da, bankaların ve diğer finansal kurumların bu konuya özel önem vermesi için ayrı ve güçlü bir neden oluşturmaktadır. Konuya ilişkin özellikle uluslararası arenada bankalar açısından dikkatle analiz edilmesi gereken çok büyük hukuki ve maddi yaptırımlar olabilmektedir. Uluslararası bankacılık sisteminin bir parçası olan Türk Bankacılık Sisteminin de, yaygın muhabir ağı üzerinden gerçekleştirdiği dış ticaret işlemleri ve özellikle son yıllarda sermaye transferi yoluyla sektörde artış gösteren yabancı payları nedeniyle, uluslararası bankacılık sistemi üzerinde artan bu baskıdan payını almaktadır. Çağımızda artık bankalar üzerindeki itibar ve yasal yaptırım riskleri, etkileri açısından büyük ölçüde yerel olmaktan çıkmış ve kurumların dünya üzerinde faaliyet gösterdikleri tüm bölgelerde negatif etkiler yaratabilecek bir nitelik kazanmıştır.

Sonuçta, etkileri açısından finansal kurumun tüm faaliyetlerini zora sokabilecek potansiyeli olan sözkonusu itibar/yasal yaptırım risklerinin minimize edilmesi ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan artık (residual) riskin yönetilmesini teminen, bankaların ve diğer aracılık faaliyetleri gösteren finansal kurumların tüm yapıda geçerli olacak monoblok bir karapara aklama ve terörizmin finansmanını önlemeye yönelik risk ölçme, değerlendirme, karar alma ve takip mekanizması kurması zorunludur. İşte bu, kurum ve kuruluşların müşterilerinden kaynaklanabilecek kara para aklama veya terörizm finansmanına ilişkin risklerinin azaltılması/yönetilmesine ilişkin risk yönetim sürecinin bütününe “Risk Bazlı Müşteri Yaklaşımı” denir ve doğru uygulanması halinde finansal kurumların bu kapsamda maruz kalabileceği risklerin büyük ölçüde ortadan kaldırılabilmesini sağlamaktadır.

II. Metodoloji

Literatürde Risk Bazlı Müşteri Yaklaşımına ilişkin olarak üzerinde genel kabul görmüş bir metodoloji bulunmamasıyla birlikte, uygulanacak metodolojide bazı noktalara özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir.

Karapara aklanması veya terörizmin finansmanına yol açma potansiyeli olan risk alanlarının detaylı olarak ve öncelikle belirlenmesi gereklidir. Her bankanın karapara aklanması veya terörizm finansmanına ilişkin risk haritası az veya çok birbirinden farklıdır. Kurumun hizmet sunduğu müşteri profili, faaliyet gösterdiği sektör ve coğrafi bölgeler, sunduğu ürünler ve daha birçok farklı özellik, finansal kurumun karapara risk haritasını belirler. Bu haritanın statik değil dinamik

---

* Fortis Bank A.Ş., Ülke Uyum Görevlisi.

bir nitelik gösterdiği, yukarıdaki değişkenler yanında banka içinde alınan birçok kararın ve banka dışındaki gelişmelerin de bu haritayı sıklıkla değiştirebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Kullanılacak risk kriterlerinin bankanın tüm müşterileri için kullanılabilmesi, belirlenecek metodolojide dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur. Ayrıca, müşteri tanınmasında kullanılacak risk kriterlerinin müşteri niteliğine göre farklılaştırılması ve farklılaştırılan bu kriterlerin belirlenen müşteri tipi için standart olarak kullanılması esastır. Gerçek kişi müşteriler için anlamlı olabilecek bir tanıma kriteri tüzel müşteriler için önemsiz olabilir hatta hiçbir değer ifade etmeyebilir; diğer taraftan yalnızca mevduat bazlı çalışan müşteri için kullanılacak bir kriteri de banka ile yalnızca kredi bazlı çalışan diğer bir müşteride kullanmak faydasız olabilecektir.

Müşterinin risk bazlı tanınmasının süreç olarak dikkate alınması da, yapıyı doğru olarak kurma konusunda akıldan çıkarılmaması gereken diğer önemli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Risk bazlı müşteri tanıma teknikleri yalnızca müşteri ile ilk temasta dikkate alınması gereken uygulamalar değildir. Müşteri davranışları, bankayı kullanma şekli bir süreç içerir ve bu nedenle risk bazlı müşteri tanınması da müşterinin banka ile ilişkisi devam ettiği sürece uygulanan bir süreç olarak algılanmalıdır. Diğer taraftan, yukarıda ifade edilen risk kriterlerinin;

a) Müşteri ile ilk temasta kullanılacak kriterler ve

b) Müşteri ile ilişki süresince uygulanarak müşteri risk bazını düzeltmede kullanılacak kriterler

olarak ayrıştırılması, gereksiz iş yükünü önlemek ve kafa karışıklığına yol açmamak açısından faydalı olacaktır. Örneğin, “müşterinin yerleşik olduğu ülke” kriteri ilk temas sırasında belirlenmesi gereken bir kriter iken, “ortalama alacak bakiyesi” kriterinin ise bir zaman süreci içinde belirlenmesi ve belli aralıklarla güncellenmesi gerekecektir.

Müşteriler için belirlenecek risk kriterlerinin açık, net olması ve farklı algılamalara yol açmaması da oldukça önemlidir. İstisnalar olmakla birlikte bankalarda müşteri ile temasta olan asıl unsur şubeler ve şubelerdeki pazarlama/satış yetkilileridir. Dolayısıyla bir kısmı müşterinin risk bazlı tanınmasında da kullanılacak müşteri bilgileri şubeler tarafından edinilir ve bankanın müşteri bilgi havuzuna aktarılır. Bankalarda çok sayıda personelin birbirinden çok farklı bölgeler ve kültürlerde çalıştığı dikkate alındığında, risk kriterinin net olarak tanımlanması ve yeknesak bir anlam içermesi, bu kriterlere bilgi girecek tüm çalışanların aynı içeriği anlaması ve dolayısıyla yapılacak analizlere doğru veri girdisi sağlanması açısından hayati önemdedir.

Müşterinin AML ve CTF açısından temel risk değerlendirmesinin ilk temas anında yapılabilmesinin sağlanması da, dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur. Müşterinin işlemlerinin en kısa sürede ve müşteriye minimum yük yaratarak çözümlenmesi önem taşır. Ülkemizde yoğun rekabetin yaşandığı bankacılık sektöründe kıyaslamalı rekabet avantajı olarak kabul edilen bu hususta sıkıntı yaşanmaması için bankanın ilk temas anında gerekli temel değerlendirmeyi yapabilmesi ve daha o noktada ek bilgi/belge talebinde bulunması, bankaya kabul etmeden önce yapılacak inceleme türüne göre bir süre gerekiyorsa gerekli süreyi müşteriye deklare edebilmesi veya müşteriye kendi kriterlerine göre aşırı riskli gördüğü için kabul etmeyecekse bunu da o noktada belirleyebilmesi gerekir. Kurulacak risk bazlı müşteri kabul sistemi, bu uygulamaları bankanın sorun yaşamadan yapabilmesine imkan sağlamalıdır.

III. Risk Bazlı Müşteri Kabul Sürecinin Aşamaları

Risk Bazlı müşteri kabul sürecinin aşamaları kısaca aşağıda şekilde özetlenebilir:

- Belirlenen durumlar için kimlik tespitinin yapılması,
- Bilginin teyidi,
- Müşterinin risk profil seviyesinin belirlenmesi ve kullanımı,
- Risk profiline uygun izleme faaliyetleri ve raporlama,
- Toplanan bilginin belli aralıklarla güncellenmesi.

III.1. Belirlenen Durumlarda Kimlik Tespitinin Toplanması

Günümüzde bankacılık sistemi üzerinden verilen hizmetlerin gerek içerik gerekse miktar olarak çok çeşitlenmiş olması nedeniyle, bankalar çok basit ve temel hizmetlerden oldukça karmaşık nitelikli hizmetlere kadar geniş bir ölçekte hizmet vermektedir. Bu geniş ölçekte, banka kapısından giren hangi kişinin müşteri olarak kabul edileceği ve tüm müşteri kabul kriterleri üzerinden değerlendirilmeye tabii tutulmak üzere bilgilerinin alınacağı hususunun üzerinde önemle düşünülmesi gerekmektedir. Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanının Önlenmesi konusunda uluslararası üst kuruluş olarak görev yapan ve Türkiye'nin de üye olduğu Mali Eylem Görev Gücü (Financial Action Task Force-FATF) nün yayınladığı "40 Tavsiye Kararı" dokümanında yer alan 5 no.lu tavsiye bu konuda aşağıdaki ifadeleri içerir;

"Finansal kuruluşların; işlem tesis ederken, belirli bir miktarın üzerindeki veya Özel Tavsiye VII'nin Yorumlayıcı Notunda belirtilen elektronik fon transferleri gibi işlemleri gerçekleştirirken, karapara aklama veya terörün finansmanı konusunda şüphe duyduklarında, daha önce elde edilen müşteri kimlik verilerinin yeterliliği veya doğruluğu hakkında şüphe duyduklarında, müşterilerinin kimliklerini tespit ve teyit etmeleri ve müşterini tanı ilkesinin gerektirdiği tedbirleri uygulamaları gerekmektedir."

Görüldüğü üzere FATF, kimlik tespiti yapılması gereken müşterinin kapsamını oldukça geniş tutmuştur. Ülkemizde ise, Maliye Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren ve konuya ilişkin düzenleyici kurum olan Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı tarafından yayımlanan Tedbirler Yönetmeliğinin (9 Ocak 2008 tarih, RG NO.26751) 5. Maddesinde de yukarıdaki FATF tavsiyesiyle uyumlu olarak;

"Yükümlüler;

- a) Sürekli iş ilişkisi tesisinde tutar gözetmeksizin,
- b) İşlem tutarı ya da birbiriyle bağlantılı birden fazla işlemin toplam tutarı yirmibinTL veya üzerinde olduğunda,
- c) Elektronik transferlerde işlem tutarı ya da birbiriyle bağlantılı birden fazla işlemin toplam tutarı ikibin TL⁷ veya üzerinde olduğunda,
- d) Şüpheli işlem bildirimini gerektiren durumlarda tutar gözetmeksizin,
- e) Daha önce elde edilen müşteri kimlik bilgilerinin yeterliliği ve doğruluğu konusunda şüphe olduğunda tutar gözetmeksizin, kimliğe ilişkin bilgileri almak ve bu bilgilerin doğruluğunu teyit etmek suretiyle müşterilerinin ve müşterileri adına veya hesabına hareket edenlerin kimliğini tespit etmek zorundadır."

hükmü yer almaktadır.

Kimlik tespiti konusunda dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da, söz konusu tespitin ne zaman yapılması gerektiğidir. Mali Eylem Görev Gücü, kimlik tespitinin hangi zaman aralığında yapılması gerektiği konusunda 40 Tavsiye Kararında net bir ifade kullanmamakla birlikte, aynı kararda;

"Finansal kuruluşlar, ...maddelerinde belirtilen tedbirleri yerine getiremediği durumda hesap açma işlemi yapmamalı, iş ilişkisine girmemeli, buna ait işlemleri gerçekleştirmemeli ve iş ilişkisini sona erdirmelidirler..."(belirtilen tedbirlerden biri de kimlik tespiti yapılmasına ilişkindir)

diyerek kimlik tespitinin her halükarda hesap açma veya herhangi bir iş ilişkisine girmeden önce yapılması gerektiği hususunu dolaylı olarak ifade etmiştir. Ülkemizde ise MASAK tarafından yapılan düzenlemelerde konu çok daha net şekilde yer almakta olup, kimlik tespitinin, iş ilişkisinin tesisinden veya işlem yapılmadan önce tamamlanması gerektiği açık olarak ifade edilmiştir.

Kimlik tespitine ilişkin son önemli husus da, müşterinin hangi bilgilerinin alınacağı konusudur. FATF bu konuda detaya girmeyip bunun tespitini üye ülkelere bırakmış, ülkemiz düzenlemesinde ise konu yine Tedbirler Yönetmeliği 6. ve takip eden maddelerinde açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre;

1) Gerçek Kişilerde; adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyruğu, kimlik belgesinin türü ve numarası, adresi ve imza örneği, (varsa telefon numarası, faks numarası, elektronik posta adresi, iş ve mesleğine ilişkin bilgiler) ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

2) Tüzel Kişilerde; tüzel kişinin unvanı, ticaret sicil numarası, vergi kimlik numarası, faaliyet konusu, açık adresi, telefon numarası, (varsa faks numarası ve elektronik posta adresi) ile tüzel kişiliği temsile yetkili kişinin adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyruğu, kimlik belgesinin türü ve numarasına ilişkin bilgiler ve imza örneği ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

3) Dernek ve Vakıflarda; Derneğin adı, amacı, kütük numarası, açık adresi, telefon numarası, (varsa faks numarası ve elektronik posta adresine ilişkin bilgiler) ile derneği temsile yetkili kişinin adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyruğu, kimlik belgesinin türü ve numarasına ilişkin bilgiler ve imza örneği ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

Vakıflarda ise, vakfın adı, amacı, merkezi sicil kayıt numarası, açık adresi, telefon numarası, (varsa faks numarası ve elektronik posta adresine ilişkin bilgiler) ile temsile yetkili kişinin adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyruğu, kimlik belgesinin türü ve numarasına ilişkin bilgiler ve imza örneği ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

4) Sendika ve Konfederasyonlarda; Sendika ve konfederasyonların kimlik tespitinde; bu kuruluşların adı, amacı, sicil numarası, açık adresi, telefon numarası, (varsa faks numarası ve elektronik posta adresi) ile sendika veya konfederasyonu temsile yetkili kişilerin adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyruğu, kimlik belgesinin türü ve numarasına ilişkin bilgiler ve imza örneği ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

5) Siyasi Partilerde; Siyasi parti teşkilatının kimlik tespitinde; siyasi partinin ilgili biriminin adı, açık adresi, telefon numarası (varsa faks numarası ve elektronik posta adresi) ile temsile yetkili kişinin adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyruğu, kimlik belgesinin türü ve numarasına ilişkin bilgiler ve imza örneği ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

6) Yurt dışında yerleşik tüzel kişilerde kimlik tespiti; Türkiye’de yerleşik tüzel kişiler için aranan belgelere ilgili ülkede tekabül eden belgelerin Türkiye Cumhuriyeti konsoloslukları tarafından onaylanan veya “Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi” çerçevesinde bu sözleşmeye taraf ülke makamı tarafından tasdik şerhi düşülen örneklerinin noter onaylı Türkçe tercümeleri üzerinden yapılır.

7) Tüzel kişiliği olmayan teşekküllerde kimlik tespiti; apartman, site veya iş hanı yönetimi gibi tüzel kişiliği olmayan teşekküller adına yapılan işlemlerde; teşekkülün adı, açık adresi ile (varsa telefon numarası, faks numarası ve elektronik posta adresi) ile teşekkülü temsile yetkili kişinin adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyruğu, kimlik belgesinin türü ve numarasına ilişkin bilgiler ve imza örneği ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

Tüzel kişiliği olmayan iş ortaklıkları gibi teşekküllerin kimlik tespitinde; ortaklığın adı, amacı, faaliyet konusu, vergi kimlik numarası, açık adresi, telefon numarası, (varsa faks numarası ve

elektronik posta adresine ilişkin bilgiler) ile ortaklığı temsile yetkili kişinin adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, uyuşu, kimlik belgesinin türü ve numarasına ilişkin bilgiler ve imza örneği ile Türk vatandaşları için bu bilgilere ilave olarak anne, baba adı ve T.C. kimlik numarası alınır.

8) Kamu kurumlarında kimlik tespiti; 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa göre genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının müşteri olduğu işlemlerde, bunlar adına işlem yapan kişinin kimliği 6. maddeye göre tespit edilmesi gerekecektir.

9) Başkası adına hareket edenlerde kimlik tespiti: Başkası adına hareket edenlerde kimlik tespiti konusu iki ana başlık altında değerlendirilmelidir;

a) Tüzel kişiler veya tüzel kişiliği olmayan teşekküller adına bunları temsile yetkili kimselerin yetkilendirdiği kişilerce işlem talep edilmesi durumunda; tüzel kişinin veya teşekkülün kimlik tespitinin duruma göre yukarıdaki 2, 6 veya 7. maddelerden birine uygun olarak yapılması, ayrıca temsile yetkili kişinin ve onun yetkilendirdiği kişinin kimlik tespitinin de ayrı ayrı yukarıdaki birinci maddeye uygun olarak yapılması gereklidir.

b) İşlemlerin gerçek kişi müşteri adına başka bir kişi tarafından yapılması durumunda; müşteri adına hareket eden kişinin kimlik tespiti yukarıdaki 1 inci maddeye göre yapılır. Adına hareket edilen müşterinin kimlik tespitinin ise mutlaka vekâletname üzerindeki bilgiler kullanılarak gerçekleştirilmesi gerekir. Adına hareket edilen müşterinin daha önce yapılan işlemler nedeniyle kimlik tespitinin yapılmış olması durumunda talep edilen işlem, yazılı talimat üzerinde yer alan müşteri imzasının yükümlü nezdindeki imza ile teyit edilmesi kaydıyla, adına hareket edilen müşterinin yazılı talimatı ile yapılabilir.

Ülkemiz düzenlemesinde ayrıca, müşteri ile sürekli iş ilişkisi tesisinde (hesap açılması veya kasa kiralınması gibi), iş ilişkisinin amacı ve mahiyeti hakkında da bilgi alınması zorunlu kılınmıştır.

III.2 Bilginin Teyidi

Müşteriden alınan bilgilerin teyidinde 3 önemli sorunun cevaplanması gerekecektir:

- Hangi bilgi teyid edilecektir? Müşteriden alınan tüm bilgi mi teyid edilmelidir, yoksa belli bir kısmının mı teyidi gerekir?
- Bu bilgiler hangi yolla, nasıl teyid edilecektir?
- Alınan bilgi ne zamana kadar teyid edilmelidir? Teyide ilişkin süre kısıtlaması var mıdır?

Hangi Bilgi?

İlk sorudan cevaplama başlıyalım. Konuya salt risk minimizasyonu açısından bakıldığında tabii ki bu soruya “tüm bilginin teyidi gerekir” şeklinde cevaplamak gerekir. İdealize edilmiş bir dünyada aslanan bu olmakla beraber, gündelik hayatta bunun gerçekleştirilmesi her zaman mümkün değildir. Mali Eylem Görev Gücü kararlarında, teyit edilmesi gereken bilginin detayına girilmemiştir. Herhangi bir işlem veya müşteri tipi ayırđına gitmeksizin müşteri kimliğinin teyit edilmesi gerekliliği vurgulanır. Banka ve diğer yükümlü finansal kurumlar olarak bizlerin öncelikle uyması gereken iç düzenlemelerimizde ise, müşteriden alınması gereken bilgi ile teyit edilmesi gereken bilgiler arasında uygulama kolaylığı sağlanması amacıyla düzenleyici otorite tarafından bazı küçük farklılıklara gidilmiştir. Buna göre,

1) Gerçek Kişilerde; adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, anne ve baba adı, uyuşu ve kimlik belgesinin türü ve numarası ile adrese ilişkin bilgilerin teyidi gerekir.

2) Tüzel Kişilerde; Tüzel kişiliğın unvanı, ticaret sicil numarası, faaliyet konusu, adresi, vergi kimlik numarasının (ayrıca, tüzel kişiliği temsil eden yetkilinin ise birinci maddedeki bilgilerinin

teyidi) teyidi zorunludur.

3) Dernek ve Vakıflarda; Derneklerde adı, amacı, kütük numarası ve adres bilgileri, (ayrıca derneği temsile yetkili kişinin yukarıdaki 1. maddede ifade edilen bilgilerinin); Vakıflarda ise vakfın adı, amacı, merkezi sicil kayıt numarası ve adres bilgilerinin (ayrıca vakfı temsile yetkili kişinin yukarıdaki 1. maddede ifade edilen bilgilerinin) teyidi gereklidir.

4) Sendika ve Konfederasyonlarda; alınan bilgilerin tamamının (ayrıca temsile yetkili kişinin yukarıdaki 1. maddedeki bilgilerinin) teyidi gereklidir.

5) Siyasi Partilerde; adı ve açık adresinin (ayrıca temsile yetkili kişinin yukarıdaki 1. maddedeki bilgilerinin) teyidi gerekir.

6) Yurt dışında yerleşik tüzel kişilerde; kimlik tespitinde alınan bilgiler zaten resmi belgeler üzerinden tespit edildiğinden, teyide esas bilgiler ile tespiti esas bilgiler aynıdır.

7) Tüzel kişiliği olmayan teşekküllerde; Apartman, site veya iş hanı yönetimi gibi tüzel kişiliği olmayan teşekküllerde teşekkül adına alınan tüm bilgiler ile teşekkülü temsile yetkili kişinin yukarıdaki 1. maddede yer alan bilgilerin,

Tüzel kişiliği olmayan iş ortaklıkları gibi teşekküllerde ise ortaklığın adı, amacı, faaliyet konusu, vergi kimlik numarası ve açık adresi bilgilerinin, ayrıca ortaklık adına işlem talep eden kişilerin ise yukarıdaki 1. maddede ifade edilen bilgilerinin teyidi gereklidir.

8) Kamu kurumlarında; diğer müşteri tiplerinde olduğu gibi bir teyit mekanizması yoktur. Yalnızca, kamu kurumu adına işlem yapan kişinin yetki durumu, mevzuata uygun olarak düzenlenmiş yetki belgesi üzerinden teyit edilir.

9) Başkası adına hareket edenlerde: Bankanın müşterisi olan tüzel kişiler tarafından yetkilendirilen üçüncü kişilerin işlem talep etmesi halinde, banka şubesine başvuran ve elinde yetki belgesi olan (noter onaylı vekaletname veya yazılı talimatname kullanılabilir) kişinin gerçekten yetkilendirilip yetkilendirilmediğinin teyidi gerekir. Bu durumda, kişinin elindeki yetki belgesi üzerinde yer alan firma yetkilisinin imzasının teyidi gerekir.

Bankanın müşterisi gerçek kişiler tarafından yetkilendirilen üçüncü kişilerin işlem talep etmesi halinde ise, yine 3. kişinin elindeki yetki belgesinde yer alan banka müşterisi gerçek kişi imzasının teyidi gerekir.

Nasıl?

Teyide ilişkin ikinci önemli husus da, bu bilgilerin nasıl teyit edileceğidir. Mevcut düzenlemede müşteriden alınan bilgilerin teyidi için farklı belgelerin kullanımına izin verilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse;

a) Gerçek kişilerde;

- (1) Türk uyruklular için T.C. nüfus cüzdanı, T.C. sürücü belgesi veya pasaporttan biri;
- (2) Türk uyruklu olmayanlar için pasaport, ikamet belgesi veya Bakanlıkça uygun görülen kimlik belgesi;
- (3) Sürekli iş ilişkisi kurulurken zorunlu olan adres teyidi için de yerleşim yeri belgesi, ilgili adına düzenlenmiş elektrik, su, doğalgaz, telefon gibi abonelik gerektiren bir hizmete ilişkin olan ve işlem tarihinden önceki üç ay içinde düzenlenmiş fatura, herhangi bir kamu kurumu tarafından verilen belge veya Başkanlıkça uygun görülen diğer belge ve yöntemler,

b) Tüzel Kişilerde; ticaret siciline tescile dair belgeler ile Gelir İdaresi Başkanlığının ilgili birimi tarafından düzenlenen belgeler,

c) Dernek ve Vakıflarda; dernek tüzüğü ile dernek kütüğündeki kayda ilişkin belgeler, vakıf senedi ile Vakıflar Genel Müdürlüğünde tutulan sicile ilişkin belgeler,

d) Sendika ve Konfederasyonlarda; kuruluşların tüzükleri ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bölge çalışma müdürlüklerinde tutulan sicile esas diğer belgeler,

e) Siyasi Partilerde; Siyasi Parti Tüzüğü,

f) Tüzel kişiliği olmayan teşekküllerde; (1) Apartman, site veya iş hanı yönetimlerinde noter onaylı karar defteri, (2) Tüzel kişiliği olmayan iş ortaklıkları gibi teşekküllerde ise noter onaylı ortaklık sözleşmesi ile Gelir İdaresi Başkanlığının ilgili birimi tarafından düzenlenen belgeler,

g) Başkası adına hareket edenlerde; Banka müşterisi olan gerçek veya tüzel kişinin imza sirküleri veya imza beyannamesi (3. Kişi elinde bulunan talimatnamede yer alan banka müşterisi olan kişinin imzasının teyidi için)

ile teyit işlemi yapılır.

Ne zamana kadar?

Müşteriden alınan bilgilerin ne zamana kadar teyit edilmesi gerektiği konusu da, üçüncü olarak cevaplanması gereken husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Mali Eylem Görev Gücü, üye ülkeleri için hazırladığı tavsiye kararlarında;

“Finansal kuruluşlar müşteri veya lehdarın kimliğini, iş ilişkisinin ihdasından önce veya bu esnada, seyrek karşılaştıkları müşterileri için ise işlemi yaparken teyit etmelidirler.”

şeklinde ifade ederek, finansal kuruluşların sürekli müşterilerinden aldıkları kimlik bilgilerini iş ilişkisi süresi boyunca gerçekleştirebileceği, yalnızca seyrek karşılaşılan müşteriler şeklinde ifade edilen (walk in client da denmektedir, belli bir bankada hesabı olmayan kişinin o bankaya başvurarak kasadan EFT işlemi yaptırmak istemesi örnek olarak verilebilir) müşteri için teyidin işlem tamamlanmadan önce gerçekleştirilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Ülkemiz regülasyonunda ise bu tür bir farklılığa gidilmemiş ve kimlik bilgilerinin teyidinin esas olarak müşteri ile iş ilişkisinin tesis edilmesi aşamasında veya işlem yapılmadan önce tamamlanması hükme bağlanmıştır.

Müşteri bilgilerinin teyit edilmesi sürecinde kullanılan belgelerin banka veya işlemin yapıldığı diğer yükümlü finansal kuruluşun kayıtlarına alınması da, ülkemiz regülasyonunda yer alan ve gözardı edilmemesi gereken diğer bir önemli husustur. Bu işlemin üç farklı şekilde yapılması mümkündür:

- teyide esas belgelerin okunabilir fotokopisinin alınması,
- teyide esas belgelerin elektronik görüntüsünün alınması, veya
- teyide esas belgeye ait ayırt edici bilgilerin alınması.

III.3 Müşterinin Risk Profil Seviyesinin Belirlenmesi

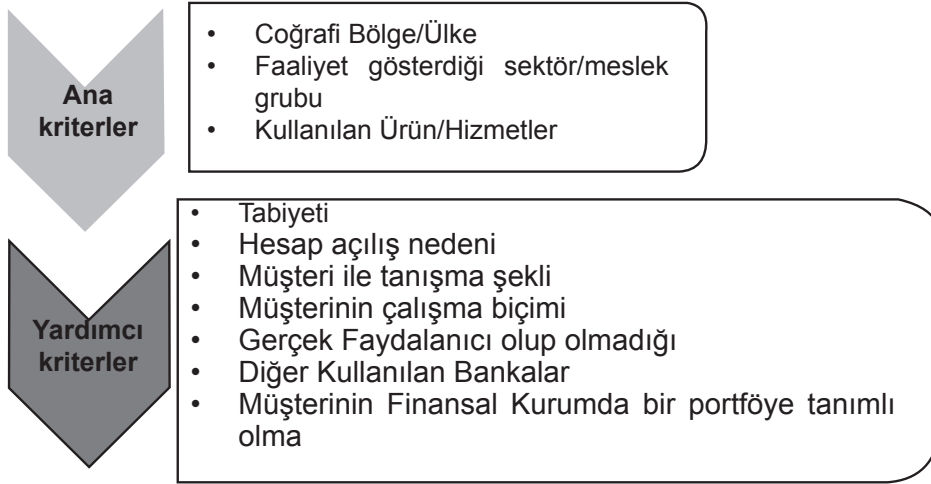
Türk bankacılık sisteminde suç gelirleri ve terörizmin finansmanının engellenmesine yönelik olarak müşteri risk profilinin belirlenmesi konusu oldukça yenidir. Aslında bu konuda, gerek Avrupa gerekse Amerika kıtasındaki bankacılık uygulamalarına bakıldığında, bu bölgelerdeki uygulamaların da henüz olgunlaşma noktasında olmadığı görülmekle birlikte, ülkemizdeki uygulamalardan ileride olduğu rahatlıkla söylenebilir. Açıkçası, müşterinin AML risk profilinin doğru belirlenmesi, finansal kurumun suç gelirleriyle ve terörizmin finansmanıya mücadele-

sinde kuracağı sistemin omurgasını teşkil eder. Yasal düzenlemelerin gerektirdiği bilgiler ötesinde hangi bilgilerin alınması gerektiği, hangi müşteriler için hafifletilmiş veya artırılmış izleme faaliyetleri gerçekleştirileceği, şüpheli işlem raporlamalarının sağlığı, vs gibi birçok konuda, müşterinin AML risk profilinin doğru tespiti başat rol oynamaktadır.

Yazımızın yukarıdaki kısımlarında ifade edilen ve yasal açıdan da gerçekleştirilmesi gereken kimlik tespit ve teyidi işlemleri, müşterinin tanınmasında (Customer Due Diligence-CDD) ilk aşamadır. İkinci aşamada ise müşterinin risk profil seviyesinin belirlenmesi gerekecektir. Bu aşamada banka veya finansal kurum iki yaklaşımdan veya metodolojiden birini tercih edebilir:

- 1) Temel Yaklaşım
- 2) Kompleks Yaklaşım

Kullanılacak müşteri bilgileri açısından bakıldığında, her iki yöntemde de kimlik tespitinde müşteriden alınan bilgiler kullanıldığı gibi sağlıklı bir profil çıkarılabilmesi için bazı ek bilgilere de (bundan sonra kriter olarak anılacaktır) ihtiyaç duyulur. Hangi ilave kriterlere ihtiyaç duyulacağı ise, kullanılacak profil belirleme metodolojisine göre değişmektedir. Risk profilini belirlemede kullanılacak kriterlerin tamamına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Banka veya finansal kuruluşun, müşteri risk profilini belirlerken hangi metodolojiyi kullanacağı doğal olarak bu alana ayıracağı kaynakla doğrudan ilintilidir. MASAK düzenlemelerine baktığımızda ise, yukarıda ifade edilen “temel yaklaşımı” esas alan bir risk tanımlama, derecelendirme, sınıflandırma ve değerlendirme sisteminin bankalar ve diğer yükümlü kuruluşlarda kurulması asgari düzeyde zorunlu kılınmıştır. Yani bankaların yukarıdaki ana kriterler üzerinden bir müşteri risk profil belirleme sistemi kurması yasal açıdan asgari zorunluluktur; ancak ifade etmek gerekir ki yeterli kaynak ayrılması halinde yardımcı kriterlerin de kullanılacağı kompleks yaklaşımın uygulanmasının çok daha sağlıklı ve tatmin edici bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

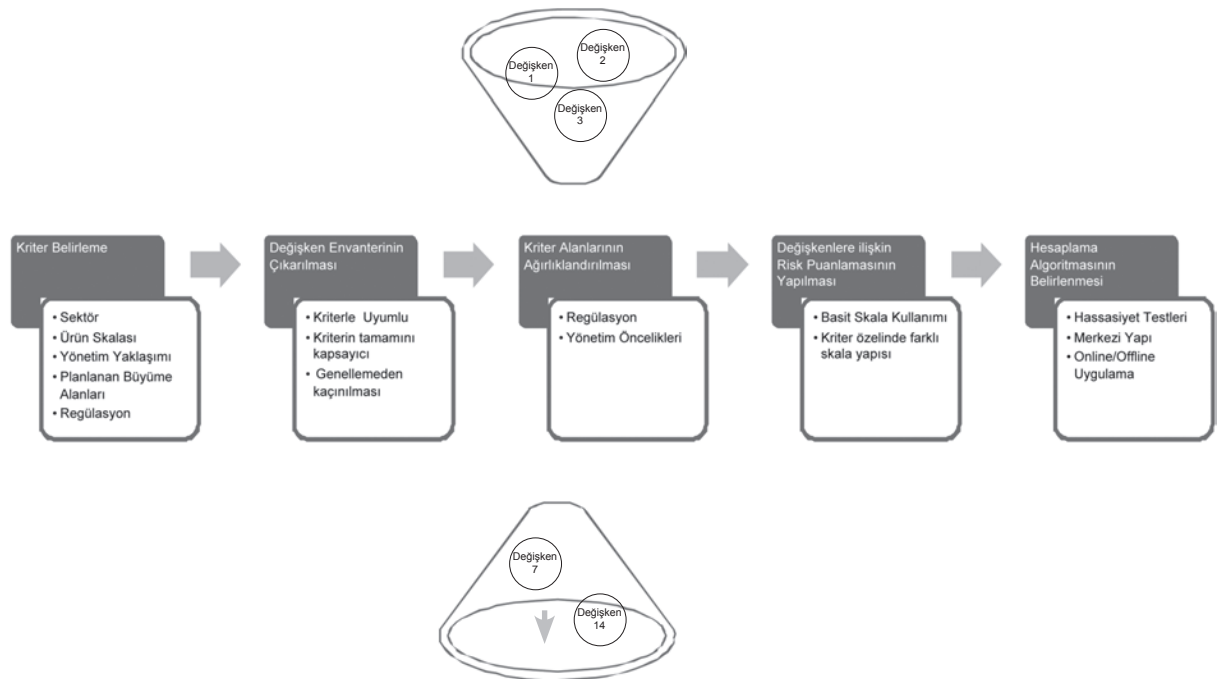
Temel Yaklaşım	Kompleks Yaklaşım
• Ağırlıklı olarak ana kriterlerin kullanıldığı ikili değerlendirme sistemi. gruplarının ek önlem alınması gereken ayrıştırılması, buna göre normal veya ağırlaştırılmış CDD uygulaması	• Gerek ana gerekse yardımcı kriterlerin bankanın risk algısına göre ağırlıklandırılarak kullanıldığı ve sonuçta her müşteri için belirli bir AML CFT risk puanına ulaşılan (kullanılan ürün tipine göre her müşteriye alt risk puanları da hesaplanabilmektedir) algoritmik yöntem

Temel yaklaşım olarak tanımladığımız ve müşterinin esas olarak ana kriterler kapsamındaki bilgilerinin kullanıldığı metodolojide, ülke, müşteri ve ürün/hizmet riskleri belirleyicidir. Ülke açısından bakıldığında, Birleşmiş Milletler tarafından müeyyide veya ambargo uygulanan ülkeler, FATF tarafından suç gelirleri ve terörizmin finansmanının engellenmesi konusunda işbirliği yapmayan veya gerekli yasal düzenlemelerini çıkarmayan ülkeler, diğer bazı ülke veya güvenilir kuruluşlar tarafından gerekçeleriyle birlikte ambargo/ müeyyide getirilmiş ülkeler veya banka tarafından kendi faaliyet alanları ve risk algısına göre belirlenmiş ülkelerin risk seviyeleri kıyaslamalı olarak daha yüksek kabul edilebilir.

Müşterinin kendisi de, risk profilinin belirlenmesinde muhtemelen en belirleyici kriter olarak ortaya çıkmaktadır. Burada kastedilen müşteri riski, temel olarak müşterinin mesleği ve faaliyet gösterdiği iş koludur. Uluslararası literatürde birçok iş kolu veya meslek suç gelirleri açısından daha riskli kabul edilmekle birlikte, silah üretimi ve satışı alanında faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlar, nakit yoğun faaliyet gösteren iş kollarına mensup müşteriler, kar amacı gütmeyen yardım kuruluşları veya sosyal çalışmalar yapan organizasyonlar (özellikle sınır ötesi faaliyet gösterenler), değerli maden, antika ve emlak işi ile uğraşanlar, finansal kuruluşlarla doğrudan muhatap olmayıp tüm işlemlerini yetkilendirdiği vekilleri üzerinden gerçekleştirenler ve yabancı ülkelerdeki siyasi nitelikli kişiler (özellikle suç ve yolsuzluk açısından olumsuz bir şöhreti olan ülkelerdeki siyasi nitelikli kişiler) genel olarak daha riskli kabul edilmektedir.

Müşterinin finansal kurumda kullandığı, kullanmayı planladığı ürün veya almayı planladığı hizmette, müşterinin risk profilinin belirlenmesindeki üçüncü ana kriterdir. İlgili ülkede veya dış kamuoyunda otoriteler veya konuya ilişkin çalışma yapan kuruluşlarca dikkat çekilmiş ürün/hizmetler, uluslararası muhabir bankacılık hizmetleri, uluslararası özel bankacılık hizmetleri, banknot veya kıymetli maden taşınması/teslimi içeren hizmet veya ürünler daha riskli kabul edilir.

Bu noktada, risk profil seviyesinin belirlenmesindeki aşamalar hakkında bir miktar detay bilgi vermek faydalı olacaktır. Sürecin aşamalarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir;

Risk profil seviyesinin belirlenmesinde ilk ve en önemli aşama, kullanılacak kriterlerin belirlenmesidir. Burada bankanın faaliyet gösterdiği sektörden bu süreç için ayrılan kaynağa,

ürün skalasından banka yönetiminin konuya yaklaşımına kadar çok sayıda faktör kullanılacak kriterleri belirlemektedir. Ancak temel olarak yukarıda da ifade edilen ana ve yardımcı kriterler (burada ifade edilen nedenlerle bazı ilave veya çıkarmalarla birlikte) kullanılır.

İkinci aşamada ise belirlenen kriterlerle uyumlu bir değişken envanteri çıkarılması gerekecektir. Değişken envanterleri çok uzun listeler olabilir; örneğin ülke kriterinde 200'ün üzerinde ülkenin tanımlanması gerekeceğinden yine bu sayıda değişken olacaktır. Önemli olan husus ise, herhangi bir kritere ilişkin değişken envanteri çıkarılırken genellemeden kaçınılması (örneğin ülke kriteri içinde "İngiliz milletler topluluğu" veya meslek kriteri içinde "denizcilikle ilgili meslekler" gibi gruplamalar yapılmaması) ve değişken envanterinin tamamı dikkate alındığında tüm kriterin kapsanmış olmasıdır.

Üçüncü aşamada, önceden belirlenmiş olan kriterler ağırlıklandırılır. Ülkede ve uluslararası düzenlemelerde uygulamada olan regülasyonun öncelik verdiği alanlar, banka yönetiminin hassasiyet gösterdiği hususlar ve bankada bu yapıyı hazırlayan ekibin risk algısı suç gelirlerinin aklanması veya terörizmin finansmanına ilişkin herhangi bir kriterin bir diğerine kıyaslamalı risk ağırlığını belirler.

Dördüncü aşamada ise, her bir kriter için belirlenen değişkenlerin ayrı ayrı risk puanlamasının yapılması gerekecektir. Bu puanlama yapılırken üç değişik yöntem kullanılabilir;

- a) İkili Yöntem (Binary Method): Bu yöntemde risk değişkenleri riskli / risksiz veya 0 ve 1 olarak kodlanır.
- b) Skala Yöntemi (Scale Method): Bu yöntemde her risk değişkeni önceden belirlenmiş 5'li veya 10'lu bir skala içinde puanlanır.
- c) Birleşik Yöntem (Mixed Method): Bu yöntemde ise, değişkenlere risk puanı atama yöntemi kriter bazında belirlenir. Örneğin; sektör/meslek grubu kriterinde yer alan değişkenlerin skala yöntemine göre risk puanlaması yapılırken, hesap açılış nedeni kriterinde kullanılan değişkenlerin risk puanlamasında ikili yöntem kullanılabilir.

Son aşamada ise, tüm hesaplama algoritmasının belirlenmesi gerekecektir. Bu noktada hassasiyet testlerine özel önem verilmesi gerekir; başlangıçta risk ağırlıkları belirlenen bazı kriter veya değişkenlerin tüm risk puanı hesaplandığında sonucu aşırı etkilediği veya sonuçta aşırı etkisiz kaldığı görülebilmektedir. Bu durum sıklıkla gündeme gelebilir; yüzlerce farklı değişkenin kıyaslamalı olarak ağırlıklandırıldığı bu tür çalışmalarda hassasiyet testleri sonucu düzeltmeler yapılması gerekecektir. Risk profilinin hesaplanmasında ayrıca, sistemin bu hesaplamaları merkezi bir yapı içinde gerçekleştirmesi de güncelleme, değişiklik, herhangi bir arızada müdahale ve raporlamalara getireceği kolaylık açısından tercih edilmelidir.

Sayısal bir baza oturtulmuş müşteri risk profili, banka içindeki karar süreçlerinde ve izleme faaliyetlerinde yoğun olarak kullanılabilir. Örnekleme gerekirse,

Müşteri kabulünde;

- İlave bilgi/belge alınması gerekli müşterilerin tespitinde,
- Onay süreçleri farklılaştırılması gerekli müşterilerin tespitinde,
- Önceden belirlenecek bazı potansiyel müşteri tiplerine hesap açılışının konjonktüre bağlı olarak belli sürelerle veya tamamıyla sistemik olarak önlenmesinde,
- Bazı müşteriler için ise, müşterinin bankaya kabulü süreçlerinin basitleştirilmesinde

İzleme faaliyetlerinde;

- Müşteri davranış analizi araştırmalarında ana değişken olarak

- Şüpheli işlem tiplerinin belli bir müşteri için uygulanıp uygulanmamasında risk profilinin eşik olarak kullanılması
- Risk profilinin şüpheli işlem tipleri içinde doğrudan bir değişken olarak kullanılması (örneğin; risk puanı 8/10'ün üzerinde olan müşterilerin 10.000 USD üzeri kasadan yurtdışına -risk puanı ikili sistemde riskli olarak belirlenmiş bir ülkeye- fon transferleri gibi)
- Müşterinin risk seviyesinde önemli ölçüde değişiklik meydana gelmesi halinde, bu değişikliklerin takibi ve uyum gruplarına raporlanabilmesinde

kullanılacaktır.

III.4. Risk Profiline Uygun İzleme Faaliyetleri ve Raporlama

Müşteri risk profili, yukarıda da ifade edildiği üzere yalnızca müşteri kabulünde değil banka kabul sonrası tüm müşteri/banka ilişkileri süresince gerçekleştirilecek izleme faaliyetlerinde de kullanılmalıdır. Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmeliğin 19. Maddesi de;

“Yükümlüler, müşterileri tarafından gerçekleştirilen işlemlerin; müşterilerinin mesleği, ticari faaliyetleri, iş geçmişi, mali durumu, risk profili ve fon kaynaklarına dair bilgiler ile uyumlu olup olmadığını sürekli iş ilişkisi kapsamında devamlı olarak izlemek ve müşterileri hakkındaki bilgi, belge ve kayıtları güncel tutmak zorundadır.....Finansal kuruluşlar sürekli iş ilişkisi dışında gerçekleştirilen işlemleri de risk temelli yaklaşımla izlemek amacıyla gerekli tedbirleri alır. Finansal kuruluşlar bu amaçlarla uygun risk yönetim sistemi oluşturur.”

şeklinde hükme bağlanmış olup, yükümlü grubu içinde yer alan banka ve diğer finansal kurumların, müşteri işlemlerinin takip edilebilmesini teminen risk bazlı izleme sistemleri kurmaları ve izleme faaliyetleri gerçekleştirmeleri zorunlu kılınmıştır.

Müşteri kabulden itibaren gerçekleştirilecek tüm izleme faaliyetlerini dört ana başlıkta değerlendirebiliriz;

- 1) İsim Filtreleme (Name Filtering)
- 2) İşlem Filtreleme (Transaction Filtering)
- 3) Davranış Analizi (Transaction Monitoring)
- 4) Geriye Dönük izleme (Retroactive Searches)

İsim filtrelemede, müşterinin hesap açılışında veya herhangi bir nedenle finansal kuruluşta işlem gerçekleştirmek istemesi halinde müşteri isminin önceden belirlenmiş yasaklı veya blokeli isim listeleriyle karşılaştırılması ve çakışan isimlerin müşteri kabulünü gerçekleştiren personele on-line veya off-line olarak raporlanmasıdır. Piyasada bu konuda kullanılan ve genel kabul gören bazı IT uygulamaları mevcut olup, genellikle bu uygulamalar önceden belirlenmiş hassasiyet oranlarına göre eşleştirme yapmaktadır. Bu hassasiyet oranları da yaratılan iş yüküne ve risk arasındaki dengeye göre belirlenmelidir. Örnek vermek gerekirse, “Ahmet Çelik” isminin bankanın kullandığı yasaklı listesinde yer aldığını varsayalım. Bankada Ahmet Çelik isimli bir müşterinin işlem yapmak istemesi halinde,

- Sistemin hassasiyet oranı %70 ise bu ismi eşleştirecek ve kullanıcıya raporlayacak,
- Sistemin hassasiyet oranı %95 ise bu ismi eşleştirmeyecek ve kullanıcıya da herhangi

bir rapor göndermeyecektir.

İsim filtrelemenin - eğer on-line hesaplanıyorsa - müşteri için belirlenen risk profil değeri veya risk profilinin hesaplanmasında kullanılan bir kriter ile birlikte kullanılması, daha etkin bir izleme yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Buna yönelik olarak, ülke kriteri riskli veya belli bir risk düzeyinin üzerinde olan müşterilerin isim filtrelemede kullanılan hassasiyet oranları sistem tarafından otomatik olarak düşürülebilmekte, böylece riskli kabul edilen ülke vatandaşlarını sistem daha fazla raporlamakta yani kullanılan sistemin riskli kabul edilen ülkelerden gelen müşterilere karşı "hassasiyeti" göreceli olarak artırılabilir.

İşlem filtrelemede de karşılaştırma tekniği açısından aynı yöntemi kullanır; ancak burada banka müşterisi olan kişinin adı değil gerçekleştirilen işlemdeki üçüncü taraf isimlerinin filtrelenmesi sözkonusudur. Akreditif işlemlerinde akreditif küşadında yer alan tüm isimlerin ve akreditifin açık olduğu sürece taraflar arasındaki swift mesajlarında yer alan isimlerin filtrelenmesi, en bilinen örnek olarak verilebilir. Burada filtreleme için kullanılan bilgi işlem programı (filtering engine), sistemde tanımlanmış belli müşteri bilgilerinin kaydedildiği elektronik dosyada yer alan bilgi sahası (box) içindeki alfanümerik ifadeyi değil (isim filtrelemede olduğu gibi), tüm metni tarayarak eşleşen kaydı arar.

Gerek isim gerekse işlem filtreleme faaliyetlerinde verimliliğin artırılması için burada bazı temel noktaları vurgulamak gerekirse;

- Otomatizasyon
- Filtreleme sonucunda oluşacak eşleşmelerde hızlı karar alınabilmesini teminen, karar süreçlerinin iş akışlarına entegrasyonu
- Beyaz liste kullanımı (Good Guy List)
- Yasaklı liste kalitesinin sürekli yüksek tutulması
- Hassasiyet oranlarının tespitinde risk/yaratılan iş yükü dengesinin doğru değerlendirilmesi
- Filtreleme algoritmasının doğru tespiti
- Sistemin yaptığı otomatik filtrelemeler dışında manuel filtrelemenin de ihtiyaç halinde yapılabilir olması

hususlarının önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkemizdeki bankalarda suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanının önlenmesine yönelik gerçekleştirilen davranış analizi çalışmalarının, ilgili yasal otorite olan MASAK'a yapılan şüpheli işlem raporlamalarında son yıllarda artan ölçüde ana kaynak haline gelmeye başlaması sevindiricidir. Burada emek ağırlıklı bir yapıdan sistem ağırlıklı otomatize edilmiş bir yapıya geçişin hızlanması, en önemli neden olarak görülmektedir.

Davranış analizi çalışmaları, filtrelemede olduğu gibi statik bir data üzerinde yapılan analizi değil, belli bir sürece yayılan ve sürekli değişen bir data setindeki hakim davranışı önceden belirlenmiş ve sisteme gömülmüş davranış setleriyle (senaryo) karşılaştırmayı gerektirir. Bu işlemlerin, günümüzde bankalardaki müşteri ve işlem adetleri dikkate alındığında, kapsayıcı ve etkili olması isteniyorsa bilişim sistemleri üzerinde çözümlenmesi gerekeceği açıktır. Sağlıklı ve etkili bir davranış analizi yapısının kurulabilmesi için dikkat edilmesi gereken temel noktalara aşağıda maddeler halinde yer verilmiştir;

- Otomatizasyon

- Kurum faaliyetleri ve ürünleri ile uyumlu senaryo kullanımı
- Senaryo parametrelerinin doğru değerlerde kullanımı
- Uyum görevlisinin sistemin ürettiği "hit" leri istediği esneklikte alabilmesi
- Sözkonusu hit'in ek kaynaklara başvurmadan istenen detayda değerlendirilebilme imkanı (izleme motorunun finansal kurumdaki diğer bilgi işlem uygulamalarına entegre edilmesini gerektirir)
- Senaryo yönetiminde esneklik (Dış destek gerektirmeksizin izleme aracında varolan senaryo/parametreleri değiştirebilme, ekleme, çıkarma yapabilme)
- Banka içerisinde yapılan raporlama sistemi ve formatların yasal otoriteye yapılacak raporlama sistemi ile uyumlu olması
- Risk skorundan ayrı olarak her müşteri için bir "davranış profili" belirlenmesi
- Müşterinin ait olduğu müşteri grubunun davranış profilinin belirlenmesi
- Müşteri ağının tanımlanması
- Yukarıdaki özellikle son 3 maddedeki değişimlerin belli aralıklarla gözden geçirilmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılması

III.5. Toplanan Bilginin Belli Aralıklarla Güncellenmesi

Bankalarda kurulan suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanının önlenmesine ilişkin sistemlerin etki düzeylerinin sürekli istenen seviyede tutulabilmesi için belki de en önemli nokta, -diğer birçok sistemde olduğu üzere- sistem içinde kullanılan verinin kalitesidir. Müşteri adetleri düşünüldüğünde kullanılan verinin güncellenmesi zahmetli ve vakit alan bir çalışma olması nedeniyle, belli bir metodolojinin takibi gerekmektedir. Burada bankalardaki uyum görevlilerinin temelde dört soruyu cevaplamaları gerekir;

Hangi Bilgi ?

Risk Profili hazırlamada kullanılan tüm bilginin sürekli güncellenmesi gerekmeyebilir. Kullanılan bilgilerin uygun olan bir kısmı güncelleme faaliyetleri dışında tutulabilir.

Hangi Periyotta?

Kullanılan müşteri bilgilerinin tamamı için aynı güncelleme periyodu belirlemek, bazı durumlarda verimsizliğe (aşırı sıklıkla güncelleme) veya bazı durumlarda da aşırı riske (aşırı uzun aralıklarla güncelleme) neden olabilecektir. Burada, risk profili belirlemede kullanılan müşteri verisinin gruplanarak her grupta yer alan bilgi kümesi için farklı güncelleme aralıkları belirlemek (müşteri ilişkileri de dikkate alınarak) en sağlıklı yöntem olacaktır.

Nasıl?

Müşteri bilgilerinin hangi yöntemle güncelleneceği, sistem kurulma aşamasında yanıt bulunması gereken diğer bir husustur. Burada kullanılan verinin yasal açıdan uygun ve mümkün olan en az maliyetli yöntemle güncellenmesi esastır. Buna örnek olarak, müşteri ile yüz yüze temas kurulması, internet/telefon bankacılığı imkanlarının kullanılması, ek belge istenmesi, resmi kurumların veri tabanına başvurulması gibi yöntemler, güncellenecek bilginin niteliğine göre seçilebilmektedir.

Değişen Bilgide Alınacak Aksiyon ?

Değişen müşteri bilgileri olması halinde, herşeyden önce müşteri risk seviyesinin tekrar tespiti gerekecektir. Bunun dışında artan/azalan riskli müşterilerin Uyum ve İş Birimlerine raporlanması (belli bir eşik dahilinde), riski belli düzeylerin üzerine çıkmış olan müşterilerin bankadaki ilgili yönetimce veya müşteri kabul komitelerinde tekrar değerlendirilmesi ve gerekiyorsa ilave tedbir alınması, risklilik kabul edilebilir seviyelerin üzerine çıkmışsa da müşteri ile iş ilişkisinin sınırlandırılması veya sonlandırma için gerekli çalışmalar yapılması gerekli görülmektedir.

Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı ile Mücadele Açısından Dış Ticaret İşlemlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Tahir Cem Berik*

Giriş

Paranın yer değiştirmesinde kullanılan üç temel yöntem;

- Fiziki olarak taşınması
- Finansal sistemin kullanılması
- Ticarete konu mal veya hizmete ait bilgi ve belgelerin yanıltıcı şekilde değiştirilmesidir.

Paranın kaynağının gizlenmesi ve kayıtlı ekonomiye dahil edilmesi amacıyla paranın (mal varlığı değerlerinin) yer değiştirilmesinde kullanılan temel üç yöntem bulunmaktadır: Bunlar; paranın fiziki olarak taşınması, paranın finansal sistem kullanılarak yer değiştirmesi ve paranın dış ticaret işlemleri yoluyla yer değiştirmesidir. Burada anlatılan yöntemlerin her biriyle her yıl ciddi miktarlarda para yer değiştirmektedir. Mali Eylem Görev Gücü – FATF, yıllarca ilk iki yöntem üzerinde odaklanmıştır. Ticaretin finansmanı konusunda ilgili detaylı bir çalışma yakın bir geçmişe kadar yapılmamıştır. Araştırmalar, devletlerin belli yöntemler üzerinde odaklanması ve bu yöntemlerle ilgili sıkı tedbirler alması ile aklayıcıların ve terörü finanse edenlerin beklendiği üzere diğer metotları kullanmaya yöneldiklerini göstermektedir.

Uluslararası Ticaret Sistemi

Uluslararası ticaret sistemini aklayıcılar ve terörü finanse edenler için çekici kılan faktörler:

- Devasa boyutlardaki ticaret hacmi,
- Birden fazla para cinsinin getirdiği karmaşık yapı,
- Yasadışı gelirlerin yasal ticaretle harmanlanmasının yol açtığı karmaşıklık,
- Devletler arası gümrük bilgilerinin paylaşımının yeterli düzeyde olmaması,
- Gümrüklerin yasadışı ticareti tespit etmek için kısıtlı kaynaklarının olmasıdır.

Bu teknikte, aynı dış ticaret işlemi için birden fazla fatura kesilmesi söz konusudur. Aynı işlem için aklayıcılar ve terörü finanse edenler tarafından birden fazla ödeme yapılmaktadır. Birden fazla aracı finansal kuruluş kullanılarak işlem daha da karmaşık hale getirilmektedir. Bu teknikte, ticari işlemin gerçek değerinden daha büyük bir fon aklama veya terörün finansmanı amacıyla başka bir ülkeye gönderilmiş olur. Aynı ticari işlem için birden fazla ödeme yapıldığı ortaya çıksa bile, ödeme koşullarında değişiklik yapılması, gecikme cezalarının ödenmesi gibi çeşitli yasal açıklamalar yapmak mümkündür.

Uluslararası Ticaret Sisteminin Kötüye Kullanılması

Uluslararası ticaret sistemi genel olarak üç amaçla suiistimal edilmektedir:

- Vergi kaçırma ve vergiden kaçınma
- Sermaye kaçırma

*T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Uyum Görevlisi., Certified AML Specialist.

- Suç gelirlerinin aklanması

Uluslararası ticaret sistemi, vergi kaçırmak, sermaye kaçırmak ve aklama amacıyla kullanılmaktadır.

Vergi Kaçırma ve Vergiden Kaçınma: Vergilendirilmesi gereken gelirin, vergi oranlarının yüksek olduğu ülkeden (hukuki alandan) vergi oranlarının daha düşük olduğu bir ülkeye (hukuki alana) kaydırılmasıdır. Örneğin, vergi oranlarının daha düşük olduğu bir ülkede faaliyet gösteren ana şirket, vergi oranlarının daha yüksek olduğu ülkede faaliyet gösteren iştirakine sattığı mal veya hizmetlerinin bedelini olduğundan fazla faturalayıp, vergilendirilmesi gereken gelirin vergi oranları düşük olan ülkeye kaydırılmasını sağlayabilir.

Sermaye Kaçırma: Şirketler varlıklarını potansiyel finansal ve politik risklere karşı korumak amacıyla sermayelerini başka ülkelere kaydırabilirler.

Suç Gelirlerinin Aklanması: Yasal yollardan kazanılmış fonların vergi kaçırma ve sermaye kaçırma amacıyla başka ülkelere kaydırılmasından farklı olarak suçtan elde edilmiş gelirler söz konusu olduğundan takibi çok daha zordur. Suç gelirlerinin aklanmasında uluslararası ticaret sisteminin kullanılması akademik çevrelerce üzerinde yeterince odaklanılmamış bir konudur.

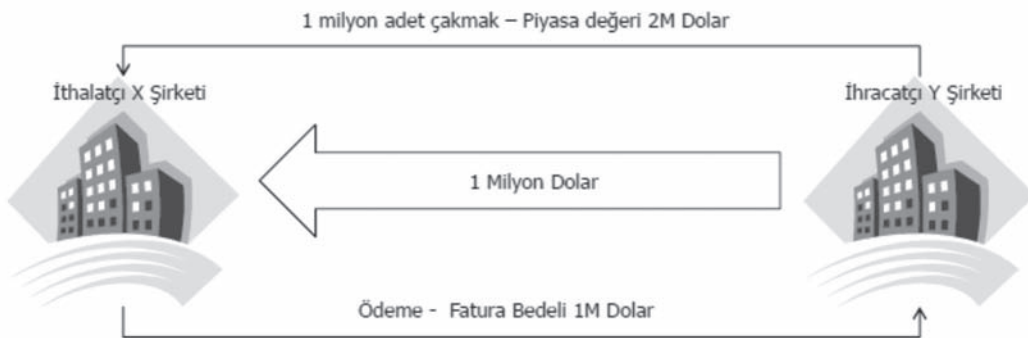
Ticarete Dayalı Aklama Yöntemleri

Ticari faaliyetleri kullanarak, suçtan elde edilmiş malvarlığı değerlerinin yasadışı kaynağını gizlemek ve yasal bir görünüm kazandırmak. Temel bazı teknikler:

- Yüksek / düşük faturalama,
- Birden fazla fatura kesme,
- Eksik / fazla sevkiyat,
- Mal veya hizmetin tanımının çarpıtılmasıdır.

Ticarete dayalı para aklamayı, ticari faaliyetleri kullanarak, suçtan elde edilmiş malvarlığı değerlerinin yasadışı kaynağını gizlemek ve bunlara yasal bir görünüm kazandırmak olarak tanımlanabilir. Temel bazı teknikler, yüksek/ düşük faturalama, birden fazla fatura kesme, eksik/ fazla sevkiyat ve mal veya hizmetin tanımının çarpıtılmasıdır.

Yüksek – Düşük Faturalama

Fatura tutarlarını olduğundan fazla veya eksik göstererek, para veya mal varlığı değerlerini hileli yollarla ülke dışına çıkarmak en eski yöntemlerden biri olup günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemin temelinde, ihracatçı ve ithalatçı arasında fazladan bir kıymet transferi yapılması amacıyla mal veya hizmetin fiyatının bilerek çarpıtılması yatar. Örneğimizde görüldüğü gibi, fatura bedelinin mal veya hizmetin piyasa rayicinin altında belirlenmesiyle, ihracatçıdan ithalatçıya fazladan kıymet aktarımı yapılmaktadır. İthalatçı malı piyasada sattığında, ihracatçıya ödediğinden daha fazla bir değer elde edecektir. Burada, tarafların danişıklı bir ilişki içinde oldukları unutulmamalıdır. Bu örnekte ihracatçının 1 milyon dolar zarar edeceği açıktır. Bu ancak muvazaalı bir işlem için tarafların anlaşmış olması durumunda anlamlıdır.

Değerinin altında faturalama ile ihracat yapmak en sık rastlanılan yöntemdir. Bunun temelinde gümrüklerin kaçak malların ithalatını engellemek ve ithalat vergilerinin tahsil etmek üzerinde odaklanmış olmaları yatmaktadır. Gümrüklerin genellikle ihracat işlemlerine yönelik kontrolleri, ithalat işlemlerine yönelik kontrollerinden daha zayıftır.

Gümrüklerin bir malın piyasa rayicini belirlemek için gerekli verilere ve kaynaklara erişimleri arzu edilen düzeyde değildir. Diğer yandan, dış ticaret verilerini diğer ülke gümrükleri ile paylaşmadıklarından, işlemin sadece bir tarafı hakkında bilgi sahibi olurlar. Bunlardan dolayı, ihracata konu olan malın karmaşık bir ürün olması gümrüklerin malın piyasa rayicini belirlelerinde olumsuz rol oynar.

Birden Fazla Fatura Kesme

Bu teknikte aynı dış ticaret işlemi için birden fazla fatura kesilmesi söz konusudur. Aynı işlem için aklayıcılar ve terörü finanse edenler tarafından birden fazla ödeme yapılmaktadır. Birden fazla aracı finansal kuruluş kullanılarak işlem daha da karmaşık hale getirilir.

- Bu teknikte aynı dış ticaret işlemi için birden fazla fatura kesilmesi söz konusudur.
- Aynı işlem için aklayıcılar ve terörü finanse edenler tarafından birden fazla ödeme yapılmaktadır.
- Birden fazla aracı finansal kuruluş kullanılarak işlem daha da karmaşık hale getirilir.

Bu teknikle ticari işlemin gerçek değerinden daha büyük bir fon, aklama veya terörün finansmanı amacıyla başka bir ülkeye gönderilmiş olur. Aynı ticari işlem için birden fazla ödeme yapıldığı ortaya çıksa bile, ödeme koşullarında değişiklik yapılması, gecikme cezalarının ödenmesi gibi çeşitli yasal açıklamalar yapmak mümkündür.

Eksik – Fazla Sevkiyat

Aklayıcılar, ticarete konu olan malın piyasa değerinin dışında, sevk edilen malın ya da sağlanan hizmetin niceliği (miktarı) üzerinde de manipülasyon yapabilirler. En uç noktada, ihracatçı hiçbir mal göndermez, sadece bir ithalatçı ile anlaşarak bu hayali ihracatın tüm nakliye ve gümrük belgelerinin usulüne uygun bir şekilde hazırlanmasını sağlar. Bankalar ve diğer finansal kuruluşlar bu hayali ihracatta bilmeden rol alabilirler.

Mal veya Hizmetin Tanımının Çarpıtılması

Aklayıcılar satılan mal kalitesini veya hizmetin niteliğini çarpıtmak suretiyle de yasadışı fonları ülke dışına aktarabilirler. Örneğin, bir ihracatçı göreceli olarak daha az değerli olan bir malı, olduğundan daha pahalı bir mal ya da tamamen farklı bir malmış gibi faturalayabilir. Evrak üzerinde görünen mal ile gerçekte ihraç edilen mal arasında tutarsızlık vardır. Bu teknik finansal danışmanlık, pazar araştırması gibi hizmetler için de kullanılabilir. Bu tür hizmetlerin piyasa rayiçlerinin belirlenmesinin önünde çeşitli güçlükler bulunmaktadır.

Kolombiya Karaborsa Pezo Değişimi

Pratikte aklama stratejileri birçok tekniğin birlikte kullanılmasını içerir. Genellikle hem finansal sistem hem de uluslararası ticaret sistemi kullanılır. Kolombiya Karaborsa Pezo De-

ğışimi bu açıdan iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu sistem, Kolombiya'nın ABD'ye kokain satan ülkelerin arasında ilk sıraya yükseldiği 1980'lerde ortaya çıkmıştır.

Finansal Kuruluş Tarafından Yapılacak Kontroller

- Müşteriye özel dikkat gösterilmesi (customer due diligence),
- İnceleme
- Tarama
- İzleme başlıkları altında toplanabilir.

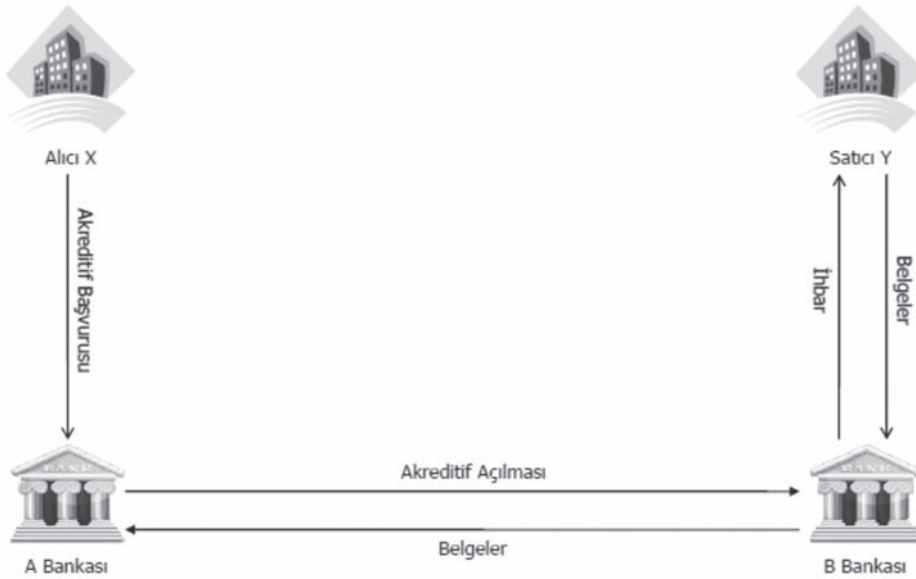
Müşteriye Özel Dikkat Gösterilmesi: Müşterinin kimliğinin tespit edilmesi ve karşı tarafın müşteri olmadığı hallerde risk tabanlı kontrollerin uygulanması

İnceleme: İşlemlere devam etmeden önce sunulan belgelerin, işleme ve taraflara ait bilgilerin ve alınan talimatların incelenmesini ifade eder, genellikle manüel olarak yapılan işlemlerdir

Tarama: Bilgilerin terörist listeleri ile karşılaştırılması gibi genellikle otomatik olarak yapılan işlemler, incelemeye eş zamanlı ve işlemin tamamlanmasından önce yapılır.

İzleme: Tamamlanmış ya da devam eden işlemlerin olağandışı ya da potansiyel olarak şüpheli durumlar için gözden geçirilmesidir. Ticaretteki çeşitlilikten dolayı standart şablonların kullanılması mümkün değildir

Finansal Kuruluş Tarafından Yapılacak Kontroller

Basitleştirilmiş Senaryo:

X şirketi tedarikçi Y firmasından alım yapmaktadır. X firması A bankasına, Y firması lehine bir akreditif açılması talimatını verir. A bankası muhabir Y firmasının bulunduğu ülkedeki B bankasını ihbar bankası olarak seçer. Y firması belgeleri B bankası üzerinden ibraz eder, belgelerin akreditif şartlarını karşılama nitelikte olması halinde A bankası ödemeyi yapar.

Finansal Kuruluş Tarafından Yapılacak Kontroller

Finansal Kuruluş Tarafından Yapılacak Kontroller

Müşteriye Özel Dikkat Gösterilmesi (Due Diligence):

A bankası sürekli iş ilişkisi içine girdiği (ya da içinde bulunduğu) X firmasını tanımak için, kimlik tespit ve teyidi yapacak, müşterini tanı prensiplerini uygulayacak, müşterisini yasaklılar listelerinde tarayacak, eğer bir kredi ilişkisi söz konusu ise ayrıca kredi değerlemesi yapacaktır. A bankası bu süreçte şu noktalar üzerinde durmalıdır:

- X firmasının ticaret yaptığı ülkeler.
- Ticareti yapılan mal.

- X firmasının iş ilişkisi içinde olduğu taraflar (müşteriler, tedarikçiler, vb).
- Varsa X firmasının kullandığı araçlar / üçüncü taraflar.

X firması bankanın belirlediği yüksek risk kategorisine giriyorsa, bu noktada ilave tedbirler (ağırlaştırılmış müşterini tanı) alınması gerekir.

A bankası B bankasına da müşterini tanı prensiplerini uygulamalıdır. Bank B ile ilgili olarak uygulanan özel tedbirler sürekli iş ilişkisi kapsamında olup, her bir işlemde tekrarlanmasına gerek yoktur. Bu noktada Wolfsberg Muhabir Bankacılık Standartlarından yararlanılabilir.

İnceleme:

X firması tarafından akreditif açıldıktan sonra akreditif işleminde yer alan bankalar, akreditifin açılmasından ödemenin yapılmasını kadar çeşitli aşamalarda işlemi incelerler. Bu inceleme tipik olarak şu şekilde gerçekleşir:

- A bankası akreditifi açmayı kabul etmeden önce X firmasının başvurusunu inceler.
- A bankası ödeme yapmadan önce B bankası tarafından ibraz edilen belgeleri inceler.
- A ve B bankaları ödeme talimatlarını ve diğer talimatları incelerler.
- Y firması, Y firmasının bulunduğu ülke, işleme konu mallar, malların yüklendiği ülke, akreditifte geçen isimler ile ödeme talimatlarında adı geçen tüm gerçek ve tüzel kişiler ile bankaların adları taranır.
- Malların tür, miktar ve bedelinin alıcının koşulları ile uyumlu olduğu ve bunlar üzerinde ambargo olup olmadığını incelenir. Y firmasının X firmasının faaliyetlerine uyumlu olup olmadığına dikkat edilir.
- Gelen belgelerin başvuru aşamasında kontrol edilmiş olan bilgilerle ne derece tutarlı olduğuna bakılır.

Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar (Red Flags) [1/4]

1. Malların tarifi ile yükleme belgesi ve fatura arasında önemli farklar olması,
2. Malların tarifi, yükleme belgesi veya fatura ile gerçekten sevk edilen mallar arasında önemli fark olması,
3. Malların fatura değerleri ile rayiç piyasa değerleri arasında önemli farklar olması,
4. Yükleme noktaları ve malın tarifinin akreditifle tutarlı olmaması,
5. Ticareti yapılan malın ihracatçı ya da ithalatçının normal faaliyet konuları ile tutarlı olmaması,
6. Ticaretin hacminin ihracatçı veya ithalatçının kapasitelerinin çok üstünde olması,
7. Ticareti yapılan malın suç gelirlerinin aklanması konusunda "yüksek riskli" bir mal olması,
8. Tarafların taranması sonucunda yasaklı / riskli olduklarının tespit edilmesi,
9. Yapılan ticaretle bağlantısı olmayan üçüncü şahıslardan ödemeler yapılması,
10. İşlemin yapısının, işlemin doğasını gizleyecek şekilde karmaşık hale getirilmiş olması,
11. Mantıklı bir gerekçeye dayanmadan çok sayıda düzeltme (amendment) yapılması,
12. Malların miktar ve tipinin çarpıtılmış olması,
13. Ticaretin içinde paravan/göstermelik şirketlerinin olması,
14. Ödeme metodunun ticaretin risk profili ile uyumlu olmaması,
15. Malın ekonomik açıdan mantıklı bir açıklaması olmadığı halde bir veya birkaç ülkeden geçmesi,
16. Malın suç gelirlerinin aklanması konusunda "yüksek riskli" bir ülkeye (ülkeden) sevk edilmesi (yüklenmesi) olarak sıralanabilir.

Kısıtlar

Bankalar belgeler üzerinde aşağıdaki incelemeleri yaparlar:

- Malların tarifi, yükleme belgesi veya fatura ile gerçekten sevk edilen mallar arasında önemli fark olması,
- Malların fatura değerleri ile rayiç piyasa değerleri arasında önemli farklar olması Ticaretin içinde paravan/göstermelik şirketlerinin olması,
- Malın ekonomik açıdan mantıklı bir açıklaması olmadığı halde bir veya birkaç ülkeden geçmesi,
- Malların miktar ve tipinin çarpıtılmış olması.

Dünya ticaretinin %80'i Mal Mukabili Ödeme (Open Account) şeklinde gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, uluslararası ticaret işlemi farklı rolleri olan çeşitli bankaları içerebilir. Örneğin bir akreditif işleminde, "Amir Banka, İhbar Bankası, Teyit Bankası ve Rambursman Bankası" yer alabilir. Bu bankaların her biri işlemin belirli bir kısmını göreceğinden, senaryolar, şablonlar kullanarak bir izleme sistemi kurmaları mümkün değildir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kitle imha silahlarının yaygınlaştırılmasının engellenmesine yönelik olarak çıkardığı kararlarda bahsi geçen "çift kullanımlı mallar"ın (dual-use goods) tespiti çok zor olan bir başka konudur.

Amerikan Finansal İstihbarat Birimi FINCEN' tarafından yayınlanan 18 Şubat 2010 tarihli raporda belirtildiği üzere, ABD'de 2004 ila 2009 yılları arasında ticarete dayalı para aklama konulu 17 bin şüpheli işlem bildiriminin %30'unda, işlemin gerçekleştiği tarih ile bildirim tarihi arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu zaman farkı 5 yıla kadar çıkabilmektedir. Bu da, finansal kuruluşların, işlemin şüpheli olduğuna, yargıdan, kolluk kuvvetlerinden ya da medyadan aldıkları haberler üzerine karar verdiklerini göstermektedir.

Ticarete dayalı para aklama gittikçe yaygınlaşmakta olup, bununla mücadele diğer aklama yöntemlerine göre çok daha zordur. Topyekûn mücadeleyi, devletlerarası yoğun işbirliğini ve bilgi paylaşımını zorunlu kılmaktadır. Eğer FATF 41. tavsiye ya da 10. özel tavsiye kararı alırsa, bunun ticarete dayalı para aklama ile ilgili düzenlemeler getiren bir tavsiye kararı olması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

- FATF, (2006), "Trade Based Money Laundering", www.fatf-gafi.org.
- FATF, (2008), "Best Practices Paper on Trade Based Money Laundering", www.fatf-gafi.org.
- FATF, (2010), "Money Laundering Vulnerabilities of Free Trade Zones", www.fatf-gafi.org.
- FATF, (2008), "Proliferation Financing Report", www.fatf-gafi.org.
- WOLFSBERG GROUP, (2008), "Wolfsberg Trade Finance Principles", www.wolfsberg-principles.com.
- CHANDRASEKHAR, D. (2009), "Trade-Based Money Laundering –A Case Study", **ACAMS Today Dergisi**, Vol.8 No:3.
- DELSTON, R. (2008), "Why Banks Alone Cannot Prevent Trade-Based Money Laundering", **ACAMS Today Dergisi**, Vol.7 No:4.

Şüpheli Olarak Değerlendirilecek Hususlar ve Türkiye’de Karşılaşılan Aklama Yöntemleri (Örnekler ve Vaka Analizleri)

Faruk Elieyioğlu *

Suç gelirlerinin elde edildikleri anda, suçla illiyet bağlarının sürüyor olması nedeniyle suçlular tarafından rahatça kullanılmaları mümkün olmamakta, bu bağı koparmak amacıyla ekonomik sistemin araç ve aktörlerinden faydalanılmaya çalışılmaktadır. Başta bankalar olmak üzere, sigorta şirketleri, döviz büroları, aracı kurumlar gibi mali kurumlar ile emlakçılar, antikacılar gibi mali olmayan iş ve meslek kollarında faaliyet gösterenlerin sundukları hizmetler aracılığı ile suç gelirleri ekonomik sisteme dahil edilmeye çalışılmaktadır.

Şüpheli işlem bildirimini, ekonomik sistem aktörlerine bu suçla mücadelede getirilen yasal yükümlülüklerden bir tanesidir. Şüpheli işlem bildirimini ile, kara para aklama ve terörizmin finansmanı ile ilgili olduğundan şüphelenilen finansal işlemlerin, mali istihbarat birimlerine rapor edilmesi ve söz konusu birimlerin uyarılması amaçlanmaktadır.

Suç gelirlerinin aklanması ile mücadelede uluslararası işbirliği ve ülke mevzuatlarının uyumlaştırılmasına yönelik bir uluslararası girişim olan ve ülkemizin de 24 Eylül 1991 tarihinde üye olduğu Mali Eylem Görev Gücünün (Financial Action Task Force –FATF) 13 üncü Tavsiyesine göre şüpheli işlem; fonların aklama veya terörün finansmanı ile ilgili olduğu yönünde şüphe veya şüpheliyi gerektirecek hususların mevcut olduğu işlemlerdir.

Bu tanıma paralel bir şekilde 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanununun 4 üncü maddesinde şüpheli işlem; “Yükümlüler nezdinde veya bunlar aracılığıyla yapılan veya yapılmaya teşebbüs edilen işlemlere konu malvarlığının yasa dışı yollardan elde edildiğine veya yasa dışı amaçlarla kullanıldığına dair herhangi bir bilgi, şüphe veya şüpheliyi gerektirecek bir hususun bulunması halii” olarak tanımlanmıştır.

Resmi Gazete’nin 09.01.2008 tarihli nüshasında yayımlanarak yürürlüğe giren Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanını Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmeliğin (Tedbirler Yönetmeliği) 27 nci maddesinin birinci fıkrasında ise şüpheli işlem, “yükümlüler nezdinde veya bunlar aracılığıyla yapılan veya yapılmaya teşebbüs edilen işleme konu malvarlığının; yasa dışı yollardan elde edildiğine veya yasa dışı amaçlarla kullanıldığına, bu kapsamda terörist eylemler için ya da terör örgütleri, teröristler veya terörü finanse edenler tarafından kullanıldığına veya bunlarla ilgili ya da bağlantılı olduğuna dair herhangi bir bilgi, şüphe veya şüpheliyi gerektirecek bir hususun bulunması halii” olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu tanımlara bakıldığında aşağıdaki hususlar göze çarpmaktadır.

1. Herhangi bir parasal sınır yoktur. İşlemin yasadışı yollarla bağlantısına yönelik herhangi bir şüphenin veya şüpheliyi gerektirecek hususun olması durumunda herhangi bir parasal tutarla sınırlı kalmaksızın yükümlü tarafından bildirimde bulunulmalıdır.
2. Gerçekleştirilen işlemlerin yanı sıra teşebbüs aşamasında kalmış işlemler de şüpheli işlem kapsamında değerlendirilmelidir.
3. İşleme konu malvarlığı yasa dışı yollardan elde edilmiş olabileceği gibi, terörizmin finansmanı suçunda olduğu gibi yasal yollarla elde edilmiş, ancak yasa dışı amaçlarla kullanılan bir malvarlığı değeri de olabilir.

* MASAK Başkan Yardımcısı.

4. Objektif değil subjektif karakterlidir. Yüklümlü nezdinde gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmeye teşebbüs edilen hangi işlemlerin şüpheli olarak değerlendirileceği tutar, işlemin lehdarı-faydalanıcısı, işlemin şekli gibi unsurlara bağlanmamakta, müşterilerin normal işlemlerinden farklı özellikler gösteren işlemlerin bildirimini yapılması hedeflenmektedir.
5. Suç isnadı içermez ve suçu önleyici nitelik taşır. Ekonomik sistemin suçlular tarafından kullanılmasını engelleme amacıyla getirilen yüklümlülüklerden biri olan şüpheli işlem bildirimini yüklümlülüğü ile aklama suçunun işlenmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Bildirilen şüpheli işlemler ise doğrudan suç isnadı olarak değil anormal nitelik taşıyan bir işlem olarak değerlendirilmekte; istihbari bir mali bilgi olarak işlemin lehdarı, gerçekleştiricisi ve faydalanıcısı gibi unsurlar göz önünde bulundurularak çeşitli verilerle birlikte işlenerek söz konusu bilgiye anlam kazandırılmaya çalışılmaktadır.
6. Sır saklama yüklümlülüğüne tabidir. Yüklümlüler, Başkanlığa şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğunu, yüklümlülük denetimi ile görevlendirilen denetim elemanları ile yargılama sırasında mahkemeler dışında, işleme taraf olanlar dâhil hiç kimseye açıklayamazlar. Bu yüklümlülük şüpheli işlemi MASAK Başkanlığına bildiren kişi, kurum ve kuruluşlar veya bu kimselerin işlemi fiilen yapan ve yöneten mensupları veya bunların kanuni temsilcileri ve vekillerinin yanı sıra şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğuna herhangi bir şekilde vakıf olan diğer personeli de kapsamaktadır.

Yüklümlülerin hangi faaliyetlerinden dolayı ve hangi usul ve esaslara göre şüpheli işlem bildiriminde bulunacağı hususunun yönetmelikle belirleneceği ise 5549 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin 3 üncü fıkrasında düzenlenmiştir. Bu erevede, Tedbirler Yönetmeliğinin 28 inci maddesinde yüklümlülerin, karşılaştıkları şüpheli işlemleri, işleme ilişkin şüphenin oluştuğu tarihten itibaren en geç on iş günü içinde, “şüpheli İşlem Bildirim Formu” doldurmak suretiyle MASAK Başkanlığına bildirecekleri belirtilmiştir.

Söz konusu Yönetmelik kapsamında, yüklümlülerin suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanında araç olarak kullanılmaları riskine karşı ortak bir tutum, anlayış ve işbirliği içinde olmalarının sağlanması ve şüpheli işlemlerin tespitinde yüklümlülere yardımcı olunması amacıyla 6 sıra nolu MASAK Genel Tebliği çıkarılmıştır. 27.09.2008 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren söz konusu Genel Tebliğe göre, yüklümlüler tarafından; işleme ilişkin şüphenin oluştuğu tarihten itibaren en geç on iş günü içinde, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise derhal Başkanlığa bildirilecektir. Yine Tebliğe göre, şüpheli işlem kavramında geçen işlem ifadesi tek bir işlem ile sınırlı olmayıp, şüphe veya şüpheyi gerektiren makul bir sebebin olup olmadığı, gerektiğinde yüklümlü tarafından birden çok işlem bir arada ele alınmak suretiyle de değerlendirilebilecektir. Örneğin tek tek bakıldığında şüphe arz etmeyen bir dizi havale işlemi, birlikte değerlendirildiğinde şüphe arz edebilecektir.

6 Sıra Nolu Genel Tebliğ’de; şüpheli işlemlerin bildirimine ilişkin usul ve esaslar özetle aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

— **Bildirimde bulunmadan önce;** yüklümlü, şüpheli olabileceğini değerlendirdiği işlem hakkında yetki ve imkânları ölçüsünde işlemin niteliği veya müşteri profiliyle ilgili araştırma yapmalı; müşterinin ve adına işlem yapılan kişilerin kimlik tespit işlemlerini yerine getirmelidir.

— **Uyum görevlisi atanması zorunlu olan yüklümlülerde,** (Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine İlişkin Yüklümlülükler Uyum Programı Hakkında Yönetmelik gereğince, bankalar, sermaye piyasası aracı kurumları, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü, bankalar dışında banka kartı veya kredi kartı düzenleme yetkisini haiz kuruluşlar, yetkili müesseseler, finansman ve faktoring şirketleri, finansal kiralama şirketleri ve sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde takas ve saklama hizmeti veren kuruluşlar) yüklümlülerin şube, acente, temsilci ve ticari vekilleri ile benzeri bağlı birimlerinin şüpheli işlem bildirim yüklümlülüğü, uyum görevlisi vasıtasıyla yerine getirilecektir.

Uyum görevlisi, kendisine bildirilen veya resen öğrendiği şüpheli olabilecek işlemler hakkında, yetki ve imkânları ölçüsünde araştırma yaparak edindiği bilgi ve bulguları değerlendirir ve şüpheli olduğuna karar verdiği işlemleri şüpheli işlem bildirim formu (ŞİBF) düzenleyerek imzalar ve varsa ilave değerlendirme, bilgi ve belgeler ile MASAK'a gönderir.

— **Uyum görevlisi atanması zorunluluğu bulunmayan yükümlülerde**, şüpheli işlem bildirimini; gerçek kişi yükümlünün bizzat kendisi, tüzel kişi yükümlünün kanuni temsilcileri, tüzel kişiliği bulunmayanların yöneticileri veya bunlar tarafından yetkili kılınan görevlilerce yerine getirilir. Bildirim, şüpheli işlemleri bildirmek zorunda olanlara ait şube, acente, temsilci ve ticari vekilleri ve benzeri bağlı birimleri tarafından yapılır.

Bu yükümlüler, şüpheli işlemleri ŞİBF düzenleyerek MASAK'a gönderirler. ŞİBF düzenlendikten sonra form, işlemi gerçekleştiren veya tespit eden kişi veya görevli ile birlikte varsa bu işlemin sonuçlandırılması konusunda imza yetkisine sahip bir kişi tarafından imzalanır.

— **Şüpheli işlem bildirim formu düzenlenirken**, formun (A) ila (G) bölümleri, form üzerindeki açıklamalar dikkate alınarak doldurulur, (H) bölümünde başlıklar halinde gruplandırılmış şüpheli işlem tipleri dikkate alınarak, bildirim konu şüpheli işlemin uygun düştüğü tip işaretlenir. Yükümlü nezdinde gerçekleştirilen şüpheli bir işlemin, farklı tiplerle ilişkili olması durumunda birden fazla şüpheli işlem tipi işaretlenebilir ve gerekli hususlar Formun "AÇIKLAMA" kısmında belirtilir. Şüpheli işlem, Tebliğ'de üç bölüm halinde sayılan tiplerin hiçbirine uymuyorsa, duyulan şüphe ve işlemin mahiyetine ilişkin ayrıntılı bilgi, "Açıklama" kısmına yazılır.

Yükümlüler, 5549 sayılı Kanununun 4 üncü maddesi gereğince, şüpheli işleme taraf olanlar dahil olmak üzere MASAK'a şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğunu, yükümlülük denetimi ile görevlendirilen denetim elemanları ile yargılama sırasında mahkemeler dışında hiç kimseye ifşa edemezler. Bu yükümlülük şüpheli işlemi MASAK'a bildiren kişi, kurum ve kuruluşlar veya bu kimselerin işlemi fiilen yapan ve yöneten mensupları veya bunların kanuni temsilcileri ve vekillerinin yanı sıra şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğuna herhangi bir şekilde vakıf olan diğer personeli de kapsar. Uyum görevlisi tayin edilen yükümlülerde, uyum görevlisine yapılan dâhili bildirimler de gizlilik kapsamındadır. Şüpheli işlem bildirimlerini elektronik ortamda gerçekleştiren uyum görevlileri, sisteme erişimi sağlayan her türlü ortamdaki kart, şifre ve sair bilgi ve araçları hiç kimseye veremez.

Yükümlüler yurt dışındaki merkezlerine veya şube, acente, temsilci ve ticari vekilleri ile benzeri bağlı birimlerine, müşterisi hakkında şüpheli işlem bildiriminde bulunduğuna dair hiçbir şekilde bilgi veremezler.

Bu yükümlülüğe aykırı davranış için 5549 sayılı Kanununun 14 üncü maddesi uyarınca bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası öngörülmüştür.

Yine, 5549 sayılı Kanununun 8 inci maddesi gereğince yükümlüler, Kanunla getirilen yükümlülüklerle ve işlemlerine ilişkin her türlü ortamdaki; belgeleri düzenleme tarihinden, defter ve kayıtları son kayıt tarihinden, kimlik tespitine ilişkin belgeleri ise son işlem tarihinden itibaren sekiz yıl süreyle muhafaza ve istenmesi halinde yetkililere ibraz etmekle yükümlüdür. Yükümlü nezdindeki hesaplarla ilgili kimlik tespitine ilişkin belgelerin muhafaza süresinin başlangıç tarihi, hesabın kapatıldığı tarihtir.

Başkanlığa yapılan şüpheli işlem bildirimine veya uyum görevlisine yapılan dâhili bildirimlere yönelik belge ve kayıtlar, bildirim ek yapılan belgeler, uyum görevlilerince bildirimde bulunmama kararı verilen şüpheli işlemlere ilişkin yazılı gerekçeler, muhafaza ve ibraz yükümlülüğü kapsamındadır.

Yükümlülere ne tür işlemlerin "şüpheli" olarak değerlendirilebileceği konusunda yol gösterici olmak maksadı ile MASAK 6 Sıra Nolu Genel Tebliği ile çeşitli şüpheli işlem tipleri be-

lirlenmiştir. Söz konusu belirleme yapılırken, öncelikle tüm yükümlü gruplarına yönelik “genel mahiyette” şüpheli işlem tiplerine yer verilmiştir. Genel mahiyette şüpheli işlem tipleri; müşteri profiline ve işlemlere ilişkin tipleri içermektedir. İkinci olarak ise “bankacılık ve sigorta sektörlere, sermaye piyasalarına, yetkili müesseselere, ikrazatılara, faktoring, finansal kiralama ve tüketicici finansman şirketlerine, posta ve taşımacılık hizmetleri ile kargo şirketlerine ve gayrimenkul sektörü” gibi çeşitli sektörlere yönelik ayrı ayrı şüpheli işlem tiplerine yer verilmiştir. Son olarak, terörün finansmanı açısından önem arz eden ve yine tüm yükümlü gruplarınınca dikkate alınacak olan şüpheli işlem tiplerine yer verilmiştir.

Söz konusu tipler saptanırken müşteri ve işlem bazında saptama yapılmış olup, müşteriler için şüpheli olarak değerlendirilecek hususlar;

- Kendisine ve işlemin ilgili diğer taraflarına ilişkin bilgi ve belge vermede isteksizlik,
- Yüksek oranlı işlem maliyetine katlanması,
- Tutarsız beyanda bulunulması,
- İletişim bilgilerinden kendisine ulaşılamaması,
- Sahte belge ibraz edilmesi,
- Başkası adına işlem yapıldığının beyan edilmemesi,
- Kendisine başkalarının refakat etmesi/bu kişilerce izlenmesi,
- Anormal davranışlar sergilemesi,
- İşlemlerin mali profiline uymaması,
- Müşteri ve işlemin diğer tarafları hakkında gerek istihbari nitelikte, gerekse açık kaynaklardan olumsuz bilgiler edinilmesi,
- Müşteri ve işlemin diğer taraflarının isimlerinin Birleşmiş Milletler Gvelik Konseyi ve İnterpol gibi suçla mücadele eden uluslar arası kurumların listelerinde yer alması,

şeklinde belirlenmiştir. Diğer taraftan, söz konusu tiplerin rehber mahiyeti taşıdığı dikkate alınmalı ve işlemin tipe benzemekle birlikte gerçekten şüpheli olup olmadığı hususunun, yükümlü bünyesinde bulunan diğer bilgi ve belgeler ve “tutar, sağlanan menfaat, sektör ve coğrafi bölge” gibi kriterler de dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Yine, işlemlerin şüpheli işlem tiplerine uygunluğu değerlendirilirken Tedbirler Yönetmeliğinde yer alan müşterinin tanınmasına ilişkin esaslar göz önünde bulundurulmalıdır.

İşlemler için şüpheli olarak değerlendirilecek hususlar ise;

- Sık sık yüksek meblağlı nakit işlemler yapılması,
- Yüksek meblağlı kredilerin kısa sürede geri denmesi,
- Kredi talebinde yurtdışında bulunan varlığın teminat gösterilmesi,
- Sahte ekin tahsil edilmek istenmesi,
- Uzun süre hareketsiz bulunan hesaplarda aniden olağanüstü artış olması,
- Aynı para birimi cinsinden çok sayıda hesap açılması,
- Nakit işlem vb bildirim yükümlülükleri olan ülkelerden bildirim tutarının altında kalan tutarlarda havaleler alınması,
- Çok sayıda kişinin makul bir açıklama yapmadan aynı hesaba para yatırması,
- Bölünmeden gerçekleştirilebilecek işlemlerin çok sayıda işlemle gerçekleştirilmesi,
- Dönemsel olarak hesaplarda yüksek artış olması ve bakiyenin sıfırlanması,

- İşlemlerin mesai saatinin dışında yoğunlaşması,
- Banknotların düşük kupürlü ve/veya eski ve yıpranmış olması,
- Vadesiz mevduat hesaplarında yüksek meblağlı atıl paraların tutulması,
- Birbirine yakın tutarda paraların yurda getirilmesi ve kısa sürede tekrar yurtdışına çıkarılması,
- İşlemin taraflarından en az birinin, FATF'in belirlediği HR & NCJ (High-Risk and Non-Cooperative Jurisdictions)" ülkeleri, uyuşturucu ve kaçakçılıkla ün salmış ülkeler, vergi cenneti olarak tanımlanan riskli ülke ve bölgelerde birinde bulunması, şeklinde belirlenmiştir.

Şüpheli İşlem Bildirimi İstatistikleri

Ülkemizin 2004-2009 yılları arasında yükümlülerden aldığı şüpheli işlem sayılarına (Tablo 1) bakıldığında ise, 5549 sayılı Kanunla getirilen yükümlüleri koruyucu mekanizmalar, yoğun eğitim faaliyetleri, denetim faaliyetlerinin etkinliği, MASAK internet sitesinde yayımlanan rehberler, eğitici broşürler, yükümlülerin işbirliği hassasiyeti ve farkındalıkların artması gibi faktörlerin etkisiyle alınan bildirim sayısının arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Alınan ŞİB Sayıları (2004-2009)

Yıllar	ŞİB Sayısı
2004	129
2005	352
2006	1.140
2007	2.946
2008	4.924
2009	9.823

Kaynak: Masak Faaliyet Raporları

Söz konusu şüpheli işlem bildirimlerinin yükümlüler itibariyle kaynaklarına (Tablo 2) bakıldığında ise, finansal sistemin en büyük aktörü olan bankaların benzer şekilde MASAK'a gönderilen şüpheli işlem bildirimlerinin en büyük kaynağı oldukları görülmektedir.

Tablo 2. ŞİB'lerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (2004-2009)

ŞİB Kaynağı	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bankalar	289	351	1.133	2.903	4.889	9.480
Aracı Kurumlar	1	1	7	40	9	168
Finansman& Faktoring& Finansal Kiralama& Yatırım Şirketleri	-	-	-	0	15	32
Sigorta&Reasürans& Emeklilik Şirketleri	-	-	-	3	10	129
Noterler	-	-	-	-	1	6
PTT Genel Müd.	-	-	-	-	-	6
Döviz Bürosu	-	-	-	-	-	2
Toplam	290	352	1.140	2.946	4.924	9.823

Kaynak: MASAK 2009 Yılı Faaliyet Raporu

Vaka Analizleri

Örnek - 1

Yabancı uyruklu Bay Alex, İtimat Bankasının İstanbul Şubesi nezdinde 01.05.2008 tarihinde hesap açtırır ve Bankaya “Laleli’den bavul ticareti kapsamında aldığı malları ülkesinde sattığı” bilgisini verir.

Bay Alex’in açtırdığı hesapta az sayıda işlem gerçekleşirken, şahsa “isme havale yöntemi” ile farklı ülkelerde bulunan çok sayıda kişiden para gönderilir.

İtimat Bankası bünyesinde; Bay Alex’in hesap ve havale hareketleri, transfer mesajı örnekleri, pasaport fotokopisi ve müşteri bilgi formu araştırılır. Müşterinin bankacılık işlemlerinin, hesap açtırırken verdiği bilgilerle uyumsuzluk göstermesi ve şahsa gelen tutarların yüksek miktarlara ulaşması üzerine İtimat Bankası MASAK’a 15.09.2008 tarihinde Şüpheli İşlem Bildiriminde bulunur.

Şüpheli işlem bildiriminde bulunulduktan kısa bir süre sonra 10.11.2008 tarihinde, Bay Alex’in kardeşi Bay Harry bankanın İstanbul Şubesi nezdinde hesap açtırır ve Şube yetkililerine kardeşi Bay Alex’in hesaplarında oluşan tutarları vekaletname ile çekmek istediği bilgisini verir. Banka görevlileri vekaletnameyi tetkik ettiklerinde Bay Alex’in vekaletnameyi cezaevinden verdiğini görürler. Banka yetkilileri tarafından Bay Harry’e kardeşi sorulduğunda önce memlekette olduğunu daha sonra iftiraya uğradığı için cezaevinde bulunduğuna ilişkin birbiriyile tutarsız bilgiler verir.

Banka; şahsın kimlik bilgileri, vekaletname örneği ve müşteri bilgi formu örneği ile birlikte 15.11.2008 tarihinde, MASAK’a ilave şüpheli işlem bildiriminde bulunur.

MASAK bünyesinde konuyla ilgili olarak 5549 ve 5237 sayılı Kanunlar kapsamında yapılan araştırmalarda;

- Bay Alex’in, göçmen kaçakçılığı ve iki kişinin ölümüne neden olmak suçları nedeniyle 01.11.2008 tarihinde Mahkeme kararıyla tutuklanarak cezaevine konulduğu,
- 29.10.2008 tarihinde gerçekleşen “göçmen kaçakçılığı” faaliyeti ve “ölüme sebebiyet verme” fiilleri nedeniyle Mahkeme tarafından 29.10.2009 tarihinde toplam 13 yıl hapis cezasına mahkum edildiği bununla birlikte kardeşi Bay Harry’nin ise sabıka kaydının bulunmadığı,
- Bay Alex’in İtimat Bankasından 01.05.2008-30.10.2008 tarihleri arasında, adına gelen çok sayıda havaleyi tahsil ettiği,
- Bay Harry’nin, Bay Alex’in tutuklu sıfatıyla düzenlediği vekaletname ile 5 ay daha Bay Alex adına gelen havaleleri tahsil işlemlerine devam ettiği,
- Şahısların, hesapları dışında 2008-2009 yılında adlarına gelen 186 adet havalenin bulunduğu tespit edilmiştir.

Şahısların adlarına ve hesaplarına gelen havalelerle ilgili araştırmalar derinleştirildiğinde;

- Havalelerin toplam tutarının 89.524 EUR-101.554 USD olduğu,
- Havalelerin çoğunun Avrupa’da bulunan 17 farklı ülkede ikamet eden farklı kişiler tarafından yapıldığı,

- Bay Alex ve Bay Harry'in; yurtdışından gelen havale tutarlarının bir kısmını nakit olarak çekerek yurt içinde bulunan muhtelif kişilere transfer ettikleri,
- 50.668 Dolar ve 3.300 Euro tutarında bir parayı ise kendileri ile aynı soyadını taşıyan ve yurt dışında bulunan kişilerin hesaplarına transfer ettikleri anlaşılmıştır.

Araştırmalar sonucunda: yabancı uyruklu Bay Alex ve Bay Harry'nin Türkiye'de herhangi bir kayıtlı ticari faaliyetleri bulunmamasına karşın süreklilik arz eden yurtdışı ve yurtiçi para transferleri gerçekleştirmeleri, Bay Alex hakkında göçmen kaçakçılığı suçundan mahkumiyet kararı bulunması ve konuyla ilgili düzenlenen iddianamede göçmen kaçakçılığı faaliyetinin parasal işlemlerinin Bay Alex tarafından yapıldığının belirtilmesi hususları birlikte değerlendirildiğinde;

İtimat Bank nezdinde gerçekleşen para transferlerinin suç geliri olduğu, Bay Alex ve Bay Harry tarafından "göçmen kaçakçılığı" suçundan elde edilen gelirlerin yurtdışına transfer edilmek suretiyle aklandığı sonucuna varılmıştır. Konu gereği yapılmak üzere Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir.

Örnek- 2

Bay Doğu, 08.04.2008 tarihinde Berlin'de bulunan Z ve S firmaları adına Güven Bankası nezdinde euro hesabı açtırır ve bu firmalar adına bankacılık işlemi yapmaya dair yetkisi olduğunu gösterir vekâletnameyi Bankaya verir.

Birkaç gün sonra firmalar adına açılan Euro hesabına, Bay Doğu'nun Güven Bankasının başka bir şubesinde bulunan hesabından yüksek tutarlı bir havale alınır. Diğer taraftan, Z ve S firmalarının lehdarı olduğu çeklerin bedelleri, gerekli muhabir banka araştırmaları yapıldıktan sonra Banka tarafından tahsil edilmeye başlanır.

İlgili hesapta gerçekleşen işlemlerin boyutunun çok yüksek tutarlara ulaşması sebebiyle Bay Doğu ile Z ve S firmaları hakkında banka bünyesinde araştırma başlatılır. Bay Doğu'nun hesap ve havale hareketleri, transfer mesajları, Bay Doğu ve ilgili diğer kişilerin nüfus cüzdanı suretleri, çek örnekleri ile vekaletname ve talimat örnekleri çıkarılır. Bay Doğu tarafından bankaya, Z ve S firmalarına ilişkin yasal belgelerin sunulmamakta ısrar edilmesi üzerine MASAK'a 01.11.2008 tarihinde Şüpheli İşlem Bildiriminde bulunulur.

MASAK tarafından yapılan ön incelemelerde; Z ve S firmalarının yöneticisi Bay Güney'in Almanya'da hakkında şüpheli işlem bildiriminde bulunulmuş olduğu, ilgili şahsın vergi kaçakçılığı, zimmete para geçirme, hileli iflas gibi fiillerden suç kaydının bulunduğu ve Bay Doğu ile anılan firmaların hesaplarında tek kalemde toplamda çok yüksek tutarlı işlemler gerçekleşmekte olduğunun tespit edilmesi üzerine araştırma başlatılmıştır.

Söz konusu gerçek ve tüzel kişilerin kimlik bilgileri, suç ve sabıka kayıtları, ticari faaliyetleri ve mükellefiyet kayıtları, yurda giriş-çıkış kayıtları, banka hesap ve havale hareketleri ile yabancı Mali İstihbarat Birimlerinden elde edilen diğer bilgiler incelemeye esas teşkil etmiştir.

Söz konusu olayla ilgili olarak Z ve S şirketleri ile ortakları hakkında;

Şirketlerin 2003-2004 yıllarında çok cüzi sermayeler (8.000.-EURO) ile kurulduğu; her iki şirketin ortağı olan Bay Batı'nın, Bay Doğu'nun yakın akrabası olduğu,

- Z ve S şirketlerine ait tahsil edilen çek bedellerinin, şirketlerin sermayelerinin çok çok üzerinde olduğu ve tahsil edilir edilmez Bay Doğu'nun hesabına aktarıldığı,
- Bay Doğu adına açılan hesapta toplanan paraların X ve Y bankalarına aktarıldıktan hemen sonra nakit olarak hesaplardan çekildiği,

- Bay Doğu'nun; X ve Y bankalarından para çektiği gün Ankara'da iki adet lüks daire satın aldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Araştırma sürecinde Z Mali İstihbarat Biriminden elde edilen istihbari bilgilerden;

- Bay Doğu ile şirketlerin ortağı ve yöneticisi olan kişilerin Türkiye'de yasal kayıtlı bir ticari faaliyetlerinin olmadığı ancak söz konusu kişilerin Almanya'da müteahhitlik işleri yapmakta oldukları,
- Z ve S firmalarının yöneticisi Bay Güney'in Almanya'da; anılan firmalar bünyesinde gerçekleşen vergi kaçakçılığı, zimmete para geçirme, hileli iflas gibi suçlardan tutuklandığı ve yargılamasının devam etmekte olduğu,
- Z ve S firmalarının 2008 Aralık ayında Almanya Ticaret Mahkemesi tarafından kapatıldığı,
- Bay Doğu'nun Almanya'da, ortağı olduğu bir şirketle ilgili olarak şüpheli işlem bildirimine konu edildiği anlaşılmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda ortalama iki yıl faaliyet gösteren söz konusu firmaların sermayeleri ile çok orantısız "bir mal ve hizmet üretimi" yapmış gibi çeklerin düzenlendiği ve çeklerin bedellerini Türkiye'de Güven Bankası aracılığı ile tahsil etmeye çalıştıkları değerlendirilmiş olup,

Bu değerlendirmeler kapsamında Bay Doğu, Bay Güney ve Bay Batı'nın;

Almanya'da vergi kaçakçılığı, zimmete para geçirme, hileli iflas suçları kapsamında elde edilen suç gelirini, 2005 yılında kapatılan Z ve S firmaları adına düzenledikleri çekler yoluyla Türkiye'ye getirmeye çalıştıkları, yaptıkları bankacılık işlemleri ile suç gelirini yasal bir faaliyetten elde edilmiş gibi göstermeye çalıştıkları,

Bay Doğu'nun vekâletname ile yönettiği banka hesaplarından çektiği tutarlar ile kendi adına gayrimenkul edindiği, bu şekilde suç gelirinin kaynağını ve sahibini gizlemeye çalıştığı kanaatine varılmıştır. Konu gereği yapılmak üzere Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir.

Örnek- 3

Bay Toprak adlı şahıs Standart Bankasında hesap açtırır. Bay Toprak'ın hesap açılışı sırasında verdiği cep telefonu numarasını aynı zamanda başka müşteriler de hesap açılışı esnasında vermiştir. Aynı telefon numarasını veren 12 kişi A, B ve C şirketinin çalışanlarıdır ve şirketlerin ortaklarından biri de Bay Toprak'tır.

Standart Bankası görevlileri bu tespitler üzerine; Bankalarında hesap açtırmış olan A şirketi çalışanı Bay Çiçek'i telefonla arar. Telefon Bay Toprak tarafından yanıtlanır. Bay Toprak: "Telefonun sahibi olarak görünen Bay Çiçek'in ihracat - ithalat takibi işleri nedeniyle Fransa'da olduğunu" söyler.

Banka bu kez, Bay Çiçek'in kardeşi olan ve aynı şirkette çalışan Bayan Çiçek'i telefonla arar. Bayan Çiçek: Bay Toprak'ın para karşılığı yurt dışına çok sayıda insan kaçırdığını, bu faaliyetleri için paravan şirketler kurduğunu ve 3. kişiler adına bankalarda hesaplar açarak güven kazanmaya çalıştığını ifade eder.

Bayan Çiçek'ten alınan bu bilgiler üzerine Banka tarafından A, B ve C şirketlerinin Ticaret Sicil kayıtları incelenir. Ticaret Sicili kayıtlarından; Bay Toprak'ın bu şirkete de ortak olduğu, şirketlere sık aralıklarla müdür ataması yaptığı, daha sonra da bu kişileri genel kurul toplantısı yaparak müdürlükten azlettiği anlaşılır. Ayrıca A, B ve C şirketlerinin adres ve telefon numarası bilgilerinin aynı olduğu ve şirket çalışanı olduğunu beyan eden mudilerin bazılarının ev adres-

lerinin şirketlerin bulunduğu şehirden farklı olduğu tespit edilir.

Standart Bankası tarafından yapılan araştırmalar neticesinde; 13 gerçek ve 3 tüzel kişinin hesaplarında gerçekleşen işlemlerle ilgili olarak Bay Toprak'ın "paravan şirket kurduğu ve insan kaçakçılığı yaptığından şüphelenilerek" MASAK Başkanlığına şüpheli işlem bildiriminde bulunulur.

MASAK bünyesinde incelemeye konu şahısların mükellefiyet, ticaret sicil, sabıka ve yurda giriş-çıkış kayıtları değerlendirildiğinde;

- Bay Toprak'ın Bay Deniz ile birlikte B şirketinin; Bay Rüzgar ve Bayan Rüzgar ile ise A ve C şirketinin ortakları oldukları,
-
- A şirketinin açılış yoklaması yapıldıktan sonraki vergi yoklamalarında adresinde bulunmadığı, muhtasar beyannamelerinde "çalışan işçi beyanı"nın olmadığı, bir turizm firması tarafından sahte fatura düzenlediği gerekçesiyle ihbarda bulunulduğu,
-
- C şirketinin faal olmadığı ve beyannamelerini vermediği bu nedenle mükellefiyetinin re'sen sona erdirildiği,
-
- B şirketinin vergi beyannamelerinin çok düşük matrahlı olduğu, beyan ettiği adreste hiç tanınmadığı,
-
- A, B ve C şirketlerinin kuruldukları tarihten itibaren şehir içinde çok defa adreslerini değiştirdikleri, sık sık ortak ve müdür değiştirdikleri,
-
- B şirketinin ortağı Bay Deniz'in Yalıtık ilinde tutuklandığı "resmi belgede sahtecilik" suçundan da 4 yıl hapis cezasına çarptırıldığı,

Şirketlere müdür olan kişilerden 30'nun yurt dışına çıktıktan sonra tekrar ülkeye giriş yapmadığı, yurtdışına çıkış tarihleri ile şirketlerdeki müdürlüklerinin sona erdiği tarihlerin birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.

Standart Bankası ile diğer bankalardan bildirim konu kişiler ile aile fertlerinin hesap ekstreleri ve adlarına gelen havale bilgileri istenmesi neticesinde; şirket müdürleri ile çalışanı olarak görünen kişilerden yurtdışına giriş çıkış yapanlarla çıkış yapıp dönüş yapmayan kişilerden, Bay Toprak ile Bay Deniz'in eşlerinin hesaplarına yüksek tutarlarda havaleler yapıldığı anlaşılmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda Bay Toprak'ın A, B ve C şirketlerini, gerçekte faaliyet göstermeyen paravan şirketler olarak kurmak ve bu şirketlere ortak, müdür ya da çalışan olarak aldığı kişileri para karşılığı yurt dışına kaçırarak suretiyle "insan kaçakçılığı suçunu" işlemiş olabileceği değerlendirilmiş ve konu Cumhuriyet Savcılığına intikal ettirilmiştir.

Eylül 2010

**Bankacılıkta
Kredi Türevlerinin;
Hissedar Değerine Katkısı,
Etkin bir Şekilde
Kullanıma İmkan Sağlayacak
Risk Yönetimi Yapılanması
ve Finansal Raporlaması**

Dr. İhsan Uğur Delikanlı

Yazarlara Duyuru

1. Bankacılar dergisinde yayımlanmak üzere gönderilecek makaleler, word formatında arial yazı karakterinde, 11 punto ile tek aralıklı ve paragraflar arasında bir satır boşluk bırakılmak üzere Türkçe olarak yazılmalıdır.
2. Yazının kapak sayfasında şu bilgiler yer almalıdır; a) yazının başlığı, b) yazar(lar)ın bağlı oldukları kuruluşlar ve ünvanları, c) varsa yazar(lar)ın yardımlarını gördüğü kişi ve/veya kurumlara teşekkür, d) iletişim kurulacak yazarın adı, adresi varsa telefon ve faks numaraları.
3. Yazı içinde yer alan tablo ve şekiller arial yazı karakterinde 10 punto ile hazırlanmalı, başlık ve sıra numarası verilmeli, kaynakları ise alta yazılmalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. (Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi tüm basamaklarıyla ek bir sayfada gösterilmelidir).
4. Dipnotların numaralandırılması ve ayrı bir sayfada "Dipnotlar" başlığı altında toplanması gerekmektedir.
5. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde açılacak ayraçlarla yapılmalıdır. Ayraç içindeki sıra; yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları şeklinde olmalıdır.
6. Metinde gönderme yapılan veya yapılmayan tüm kaynaklar, kaynaklar listesinde yer almalıdır. Kaynaklar ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kuralına uyulmalıdır.

Kitaplar

GIOVANNINI, A. (1990), **European Financial Integration**, Cambridge, Cambridge University Press.

Dergiler

EKINCI, N.K. (1991), "Para Politikası, Faiz ve Döviz Kuru", **Muhasebe, İşletme ve Finans**, Sayı 58, s.53-57.

Derlemeler

GORAN, M. (1965), "The Roots of Scientific Method", E.Wayne Courtney (eds), in **Applied Research in Education**, New Jersey: Littlefield, s.75-80.

İnternet adresleri

TUNA, K. (2005), "Bankacılık Kanununda Kurumsal Yönetim",
<http://bsy.marmara.edu.tr/TR/konferanslar/2005/2005tebligleri/9.doc> (20.05.2006)

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat:13
Etiler 34340-İstanbul
Tel: 0212 282 09 73
Fax: 0212 282 09 46
E-posta: tbb@tbb.org.tr
www.tbb.org.tr